

KORAK

U ovom broju:

Carol Off

KULTURA NEKAŽNJAVANJA

Muhamed Šaćirbegović,

Sylvie Matton, Florence Hartmann

GOVORE ONI KOJI SU U TOKOVIMA

I ZA KOJE SE SMATRALO DA SU IZVAN TOKOVA!

Ivo Komšić

DAYTONSKI UGOVOR –

NAMETNUTI I PROMAŠENI SPORAZUM

Noam Čomski

HEGEMONIJA ILI OPSTANAK

SADRŽAJ

DOSIJE HAAG: NEMORALNA PONUDA

DOSIJE HAG: NEMORALNA PONUDA	3
Carol Off KULTURA NEKAŽNJAVANJA	6
Emir RAMIĆ ZLOČINCI POD ZAŠTITOM "DEMOKRATSKOG" SVIJETA	31
Florence Hartmann CJELOVIT ODGOVOR HARTMANN NICEU	37
Florence Hartmann, Sylvie Matton, Muhamed Šaćirbey ZGODAN GENOCID U RIBLJOJ POSUDI	45
dr. Džemal Najetović MEĐUNARODNA UMIJEŠANOST I ODGOVORNOST ZA GENOCID NAD BOŠNJACIMA U SREBRENICI	64

TRAGOVİ RATA

dr. Ivo Komšić DAYTONSKI SPORAZUM -NAMETNUTI I PROMAŠENI SPORAZUM	70
Slavenka DRAKULIĆ KADA HEROJI POSTAJU UBICE	79

Izdavač: Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, Daniela Ozme 7, tel/fax: (033) 444 045 e-mail: zatebebih@bih.net.ba ~ Za izdavača: Dr. Muhamed Ćurić ~ Redakcija: Orhan Bajraktarević, Zahir Dervišević, Murat Kahrović, Safet Kešo, Emir Ramić ~ Glavni urednik: Asaf Džanić ~ Sekretar: Dževad Hadžić ~ Lektor i korektor: Nazif Osmanović ~ DTP: Kenan Branković ~ Štampa: Armis-Print, Sarajevo ~ Za štampariju: Smail Alihodžić ~ Foto: na vanjskom ovitku-Almir Zrno, na unutrašnjem-Zahir Dervišević

Francis Fukuyama BUĐENJE JAPANSKOG NACIONALIZMA	85
Zijad Ljevaković NEUMORNO TRAGANJE ZA ISTINOM	88
Anđelka Marković VJEŽBANJA IZ NEGIRANJA GENOCIDA	94
mr. Sead Muratović BOSNA I HERCEGOVINA KAO JEDINSTVEN SIGURNOSNI PROSTOR	97

STUDIJE

Mohammed Fazlhashemi KUR'AN U NAŠE VRIJEME	103
Noam Čomski HEGEMONIJA ILI OPSTANAK	108
dr. Rasim Muratović JOŠ JEDAN GENOCID	118

UMIJEĆE SJEĆANJA

Patrick Ball, Ewa Tabeau i Philip Verwimp BOSANSKA KNJIGA MRTVIH: OCJENA BAZE PODATAKA	138
dr. Husnija Kamberović PREGLED UKUPNE HISTORIJE GRADA	149
Edhem Hrnjević IN VARIETATE CONCORDIA –U RAZNOLIKOSTI JE SLOGA!	154
Branka Vujanović OD KULINA BANA DO NAŠIH DANA	159

DOSIJE HAG: NEMORALNA PONUDA

U posljednjih godinu dana Haški je sud izgubio veći dio svoje vjerodostojnosti. Podsjetimo, početkom godine je Geoffrey Nice (Džefri Najs), bivši najbliži saradnik Carle Del Ponte, optužio glavnu hašku tužiteljicu da se dogovarala sa srpskom vladom, i da je srpskoj vladi nudila niz moralno teško prihvatljivih kompromisa. Najnoviji u tom nizu moralnih (tačnije bi bilo reći nemoralnih) kompromisa je davanje “zelenog svjetla” za pristup Srbije Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju Evropskoj uniji, čime je politička upotreba Haškog suda dobila svoj do sada najdrastičniji izraz.

Na odgovor Tužiteljstva nije trebalo je čekati dugo čekati. U knjizi *“Mir i kazna”*, koja se u septembru pojavila na francuskom jeziku, a koja je sredinom novembra ove godine izašla u prijevodu na bosanski i hrvatski jezik, Florence Hartmann (Florans Artman), bivša glasnogovornica Carle Del Ponte, optužila je vlade Sjedinjenih Država, Velike Britanije i Francuske, da su one, zbog političkih razloga, spriječile hapšenje dvojice najpoznatijih haških bjegunaca, Radovana Karadžića i Ratka Mladića.

Pravi problem je u tome što su, vjerovatno, i Geoffrey Nice i Florence Hartmann bar donekle u pravu.

Haški sud, naime, jest nastao kao politička institucija, i on se sve vrijeme ponašao i kao politička institucija.

To je možda najočiglednije iskazano na slučaju optužbe protiv generala Delića, jer teško da postoji bilo kakva direktna ili indirektna

odgovornost komandanta Armije Republike Bosne i Hercegovine za ratne zločine, za koje je optužen. Po toj logici, ovakvo ekstenzivno tumačenje tzv. komandne odgovornosti značilo bi da su za zločine, koji su počinjeni od strane pojedinaca npr. u iračkom zatvoru Abu Graib, odgovorni ne samo počinioci tih zločina, već i svi njihovi nadređeni, sve do vrhovnog komandanta oružanih snaga. Optužnicu koja je tako formulirana može se shvatati kao izraz političke tendencije da se izjednače žrtva i zločinac iz bosanskohercegovačke tragedije, te da se oni, koji su se na častan način suprotstavili zlu i koji su bili na strani dobra, tretiraju samo kao kolateralna šteta u neprirodnom ravnanju onoga što se ne može izjednačiti.

I Carla Del Ponte kontinuirano je koristila politički značaj Haaškog suda, prijeteći zemljama koje navodno ili stvarno nisu saradivale sa Sudom, kao što su i velike države koje su imale važnu riječ u definiranju poratnog stanja na prostoru bivše Jugoslavije koristile Haški sud kao stalno i uglavnom efikasno sredstvo ne samo za političke pritiske, nego i za više ili manje tajne političke dogovore.

Kada je, pak, riječ o najskandaloznijem elementu iz knjige Florence Hartmann, o navodnom dogovoru Amerikanaca s Radovanom Karadžićem, taj slučaj, politički gledajući, zapravo i nije posve skandalozan.

Naime, krajem 1995. godine glavni cilj i međunarodne zajednice i većine političara iz regije bio je **trajni** prekid rata na području bivše Jugoslavije. Ako je neformalni sporazum o puštanju Radovana Karadžića bio dio cijene završetka rata, to se može razumjeti u tom kontekstu, iako ne i moralno opravdati. No, tajna je diplomacija gotovo po pravilu nužno nemoralna, o čemu ne treba imati nikakvih iluzija. Kako je lucidno zabilježio Ivo Komšić, u Daytonu se nije dogovorilo ništa što već ranije nije bilo dogovoreno.

Skandal koji je izbio međusobnim optuživanjem Carle Del Ponte (i njene glasnogovornice Florence Hartmann) s jedne, i bivšeg Del Pontina auradnika, Amerikanca Geoffreya Nicea s druge strane, potaknut je u suštini neuspješnim ishodom lova za Mladićem i Karad-

žićem. I Carla Del Ponte, i njezini najbliži saradnici, ali i vlade velikih svjetskih zemalja, ostat će trajno povijesno odgovorne, jer su dvojica od trojice najgorih ratnih zločinaca (treći je, odnosno prvi, naravno, Slobodan Milošević), u Evropi u posljednjih šezdeset godina ostala na slobodi.

Logično je stoga da Del Ponte želi prebaciti krivnju na visoku svjetsku politiku, dok njen bivši (američki) zamjenik želi prebaciti krivnju na Tužiteljstvo.

Međutim, sama svrha Haškog suda ne može biti dovedena u pitanje niti ovim, niti bilo kojim drugim skandalom koji bi se Sudu još mogao dogoditi.

Naime, da nije bilo Haškog suda, zemlje bivše Jugoslavije nikad se ne bi sasvim ozbiljno suočile s odgovornošću za strašne zločine počinjene u ratovima od 1991. do 1995. godine.

Haški sud je, bez obzira na sve svoje propuste, učinio ratne zločine duboko neprihvatljivim, pomogao je državama bivše Jugoslavije da se suoče s činjenicom da su njihove oružane snage činile i najgoru moguću zločinu, potaknuo je procese demokratizacije i uspostave pravnog sistema, te je uspostavio jasnu hijerarhiju krivnje za rat, kroz činjenicu da je optuženo i osuđeno uvjerljivo najviše Srba, na čelu sa Slobodanom Miloševićem.

Tu činjenicu možemo promotriti i ocijeniti i u odnosu na ono što je, kao preovlađujuće stanje duha i sistema u tim zemljama kroz historiju, kako savremenu tako i onu daljnju, konstatala kanadska novinarka Carol Off u sintagmi "**kultura nekažnjavanja**". Ona je istodobno dala i najtačniji opis aktuelne situacije; naime, da tzv. "najtraženije bjegunce" zapravo niko nije ozbiljno ni tražio.

KULTURA NEKAŽNJAVANJA

Pravi krivci na ovoj dugoj listi egzekucija, ubistava, utapanja, paljevine, masakra i zločina iz ovog izvještaja ne predstavljaju – ponavljamo – balkanske narode. Pravi krivci su oni koji su zaveli javno mnijenje i iskoristili ljudsko neznanje da raspire uznemiravajuće glasine i pokrenu zvona na uzbunu, podstičući neprijateljstva u svojoj, a shodno tome, i u drugim zemljama. Pravi krivci su oni koji su iz interesa ili lične sklonosti, izjavljujući neprestalno da je rat neizbježan, naposljetku, uspjeli u toj svojoj nakani, tvrdeći da su nemoćni da ga spriječe. Pravi krivci su oni koji žrtvuju opći interes zbog vlastitog interesa, a pri tome tako slabo razumiju taj opći interes, vezujući na taj način svoje zemlje za sterilnu politiku konflikta i odmazde.

Baron d'Estournelles de Constant
(Esturnel d Konstan),
Međunarodna komisija

za istraživanje uzroka Balkanskih ratova, 1914.

Hag je sumorni, oblačni grad na holandskoj obali u kojem puše hladni vjetar sa Sjevernog mora skoro tokom cijele godine. To je prikladno mjesto za tribunal za ratne zločine: rat i pravda odigrali su ključnu ulogu u historiji ovog grada. Vojske su se borile ovdje zbog vjere za vrijeme Reformacije i Protureformacije, a kasnije i tokom Tri-desetogodišnjeg rata. Napoleon i Hitler poslali su svoje legije kroz ovaj grad. Ime ovog sumornog mjesta, uglavnom se vezuje za brojne međunarodne ugovore i mirovne sporazume koji su potpisani u proteklih četiri stotine godina, uključujući i Hašku konferenciju na početku 20-og stoljeća koja je uspostavila pravila modernog ratovanja, stvarajući okvir za buduću Ligu naroda i UN.

Hag je administrativni centar Nizozemske i središte Međunarodnog suda pravde gdje se održavaju susreti svjetskih vlada na kojima se raspravlja o kršenju međunarodnih ugovora i konvencija. To je i mjesto sjajne kulturne prošlosti: u ovom gradu živjeli su Erasmus,

Galileo i Johannes Kepler, a Jan Vermeer iz Delfta naslikao je neka od svojih izvanrednih platna u ulju u ovom gradu, dajući svijetu intimne impresije o građanskom načinu života nizozemske buržuazije iz 17. vijeka.

Blizu centra grada moderna zgrada s fasadom od bijelog granita iz pedestih godina zamjetljiva je, uglavnom, po prilično ružnoj izložbi umjetničkih skulptura koje su instalirane na travnjaku ispred zgrade. Ova zgrada prvobitno je bila središte jednog nizozemskog osiguravajućeg zavoda. Postala je središte Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju mahom zato što je bila dostupna, a bilo je neophodno izvršiti neke neznatne promjene da se ispoštuju sigurnosne mjere za smještaj modernog suda za ratne zločine.

Posjetioци ne ulaze u zgradu preko kamenih stepenica koje vode do ogromnih drvenih vrata na pročelju zgrade. Sada postoji poseban ulaz, bunker od stakla i čelika koji je nadograđen sa strane zgrade, a gdje radnici sigurnosti iz UN-a pažljivo provjeravaju identitet posjetilaca. Privremeni zidovi zatrpavaju pretenciozno neoromaničko ulazno predvorje i veći dio prostora na prvom spratu, obezbjeđujući na taj način radni prostor za medijske radnike. Sudnice se nalaze na kraju zavojitog kružnog stubišta, a do njih se dolazi nakon što prođete pored dodatnih čuvara, metalnih detektora i ostalih uređaja high-tech sistema sigurnosti.

Svaki posjetilac tribunala impresioniran je sudnicom: ona je impresivna i zastrašujuća u isto vrijeme. Zid od nepropusnog stakla od poda do plafona dijeli ovu prostoriju na dio namijenjen za publiku i odvojeni sud. Kada je materijal posebno osjetljiv, a treba ga predložiti sudu, ogromna venecijanska zavjesa se spušta, sprječavajući pogled posmatrača.s galerije. Sa suprotne strane staklene pregrade sudnica se doima kao klinika; čovjek očekuje da će posmatrati neku vrstu eksperimenta. Utisak nije potpuno neprikladan.

Iza sudnice, na sljedeća tri sprata, gdje se nalaze kancelarije i sale za sastanke, deseci advokata, istražitelja, forenzičara i administratora pažljivo prolaze kroz dokazni materijal koji prispjeva svakog dana od radnika tribunala koji rade na terenu. Louise Arbour je naslijedila impresivnu datoteku od Bassiounija i Goldstonea: izvještaji o 150 ma-

sovnih grobnica, 900 zatvoreničkih logora i 90 paravojnih grupa. Neki od najvećih pravnih umova u svijetu su radili na verifikaciji i organizaciji ovih informacija. Oni su ovdje došli na osnovu dopuštenja njihovih radnih organizacija iz Evrope i Sjeverne Amerike, radeći s neuobičajenim uvjerenjem da je njihov posao značajan i da može pomoći da se isprave godine ludila koje su zahvatile bivšu Jugoslaviju.

Krtičnjak malih kancelarija, nadrealistične sudnice, neprobojne za puščana zrna, pretenciozno mramorno predvorje s lusterima i kockastim polivinilskim podom, izgledali su nestvarno Arbourovoj kada je prvi put zakoračila u zgradu. Ali, nju je ohrabrila posjeta čeličnim sefovima u kojima su bili uredno uskladišteni dosjei i dokazni materijal. Ovdje je pronašla materijal koji su sakupili Bassiouni i njegova ekspertna komisija, a sada su dopunjeni novim dokaznim materijalom - rezultat rada tima tužitelja i istražitelja. Ona je bila u posjedu čvrstih dokaza koje su prikupili radnici s terena, uključujući i djeliće materijala iz grobnica. Postojala su i lična svjedočenja iz Sarajeva: opisi minobacačkih i snajperskih napada, masakr u redu za kruh, uhvaćeni telefonski razgovor u kojima je general Mladić naredio svojim ljudima da "ih bombardiraju dok ih ne dovedu do ivice ludila". Postojale su na stotine sati snimljenih intervjua na kasetima s žrtvama i počiniteljima zločina, kao i kutije papira iz koncentracijskih logora i „deportacijskih“ biroa u kojima su ljudi bili prisiljeni da se odreknu svoje imovine prije ukrcavanja u autobuse koji će ih odvesti od njihovih domova, a u mnogim slučajevima, i do vječnog doma. Postojale su i izjave ljudi koji su bili prisiljeni da muče svoje prijatelje i susjede; forenzični izvještaji o masovnim grobnicama, koje su pažljivo iskopavane sedmicama i mjesecima da bi se rekonstruirali događaji koji su se zbili u samo nekoliko sati: izvještaji o djeci koju su porodile silovane žene, a to je bio dio kampanje da se jedan narod uništi tako potpuno da nikada ne poželi da se vrati svojim kućama; izvještaj Albace Kurbegović koja je tugovala zbog izgubljene budućnosti.

Bio je to dokazni izvještaj o tri balkanska rata u petogodišnjem vremenskom periodu. Nijedan pojedinačni element nije mogao ispričati priču. Ali, kolektivno, ovi dosjei i djelići dokaznog materijala ponudili su izvještaj o onome što se desilo u bivšoj Jugoslaviji.

Sve je to bilo uredno zavedeno i smješteno u suhim kontejnerima u očekivanju nevjerovatnog napora koji će biti potreban da se sve to organizira u traganju za pravdom bez presedana, na hiljadu kilometara udaljenosti od mjesta gdje su počinjeni zločini.

Optužnice su bile impresivne – za sedamdeset i četvero ljudi ukupno, uključujući lidere srpskih, bosanskih i hrvatskih milicija. Od takvog broja srce iskusnog sudije moglo je poskočiti u očekivanju budućih procesa, osim što je bilo samo sedmero ljudi u pritvoru od kojih nijedan nije bio značajan u velikoj shemi događaja.

Zatvor tribunala posebno je izgrađeni prostor u središtu jednog starog nizozemskog zatvora. Dušan Tadić nalazio se u pritvoru, zajedno s liderima muslimanskih milicija, koji su optuženi za ratne zločine, a koje je bosanska Vlada iz Sarajeva brzo predala Hagu. Bosanci su se ponadali da će njihova saradnja biti nagrađena brzim procesuiranjem svih lica koja su smatrali odgovornim za sve što se desilo.

Arbourova je stigla u Hag u augustu 1996. godine, daleko prije njenog zvaničnog stupanja na dužnost da bi radila neko vrijeme s Goldstoneom. Ali, stvari se nisu odvijale u tom smjeru: prvi glavni tužitelj tribunala jednom nogom je već iskoračio. Goldstone je znao da Boutros-Ghali želi da on ode - generalni sekretar smatrao je da je Goldstone isuviše blizak sa Stejt Departmentom - a Goldstone se već dobro umorio od većine njih. Arbourova je otkrila da će biti prepuštena sebi u pripremnom periodu za novu dužnost. A ona je isto tako znala da je gang s Pala, na hiljadu kilometara udaljenosti od nje, a među njima su bili počinitelji kojima će se ona baviti sljedeće tri godine svog života, također prepušten sebi.

Ljudi iz kolone vozila, koja je klizila autoputom kroz Republiku Srpsku, samo su klimnuli glavom francuskim vojnicima na kontrolnom punktu. Činjenica da su neki ljudi iz automobila bili optuženi za neviđene zločine, posljednja je stvar o kojoj su ti vojnici razmišljali dok se te osobe prolazile u oba pravca, očito nekažnjeno. Među njima je bio i Radovan Karadžić, koji je putovao od svoje velike bijele kuće – novosagrađene – do svog ureda blizu Pala. Bivši psihijatar i samozvani pjesnik, s čuvenim čuperkom guste prosijede kose i pre-

poznatljivim bijelim pramenom, izazivao je neko perverzno poštovanje među stranim vojnicima koji su čuvali kontrolni punkt.

Nekada su vojnici pozdravljali njegovog vojnog šefa, generala Ratka Mladića, ali u ljeto 1996. godine, malo je tko viđao generala. Mladić je provodio vrijeme u skloništu na pola puta između američkih mirovnih trupa i francuskog kontingenta (kada se nije odmarao na crnogorskim plažama), mada su ga viđali s vremena na vrijeme kad bi prelazio granicu na putu do Beograda da pogleda neku košarkašku utakmicu.

Niko nije viđao popularnog Nikolu Koljevića. On je bivši šekspirolog koji je otkrio novi poziv i pasiju da ubija ljude u toku bosanskog rata. Njegov odnos s mirovnim trupama bio je dosta dobar, a kad nije bio siguran šta da uradi sa UN-ovim taocima 1995. godine, on je pozvao generala Lewisa MacKenzieja na mobilni telefon da ga upita za savjet. Koljević se ubio ubrzo nakon završetka rata.

Prema Dejtonskom sporazumu, prijestolnica i vladin aparat nove Republike Srpske premješteni su u sjeverozapadni bosanski grad Banja Luka. Strani pregovarači željeli su se jasno distancirati od političara i gospodara rata s Pala. No, ta logistička igra zavarala je samo nekolicinu. Gotovo svi, uključujući i NATO-ove vojnike, znali su da gang s Pala još uvijek upravlja situacijom, iako je za mnogima iz te grupe raspisana potjernica, uključujući i Karadžića.

U slučaju Karadžića, on je optužen za zločine u rasponu od kidnapovanja do genocida. Ali, šta ga je bilo briga? Bilo je jasno da niko nema ovlasti da spriječi njegovo slobodno kretanje, a u stvari, neki strani vojnici – uglavnom francuski – povremeno bi ga upozorili da se ne pojavljuje mnogo kada su postojali izgledi da će doći do problema. Naposljetku, njihov mandat bio je da čuvaju mir, a ne da izazivaju nemir. Karadžićeva sigurnost bila je itekako povezana s njihovom vlastitom.

Popularna medijska zabava za novinare bila je zaustaviti se blizu NATO-ovih kontrolnih punktova gdje su bilježili i snimali prolazak optuženih zločinaca. Neki NATO-ovi vojnici - nazvani IFOR, skraćeno za Intervencijske snage - snimljeni su kako piju u istim barovi-

ma, ili posjećuju iste klubove kao i optuženi. Nakon nekoliko takvih medijskih incidenata do 1996. godine, vojnici su kasnije pokušavali biti pažljiviji. Čim bi ugledali „ljude s potjernice“ u raznim društvenim prilikama - poput pres konferencija - oni bi se pažljivo sklonili da ih neki poduzetni reporter ne bi uhvatio u istom kadru s licem koje je osuđeno zbog silovanja ili ubistva. Ponekad je to bilo teško izvodivo. U intervjuima, optuženi su se hvalisali koliko su puta u toku dana prolazili pored NATO-ovih trupa bez ikakvog problema. Najbolje su bile priče u kojima su oni kazivali o IFOR-ovim vojnicima koji su provjeravali njihove dokumente, a zatim bi im odmahнули rukom. Ovakve priče bi završavale na naslovnim stranama američkih novina.

U ljeto 1996. godine, NATO je još uvijek tvrdio da mu nisu poznata imena ratnih zločinaca, niti su imali dovoljno informacija o njima da bi ih uhapsili. Iz tribunala za ratne zločine slali su im velike postere s traženim osobama - uz puno ime i prezime i detaljne fotografije desetaka optuženih ljudi. Ovi posterii bili su zalijepljeni na plavi karton i lako su se mogli okačiti na bilo koji zid. Fotografije nisu bile veoma dobre, ali lica se nisu mnogo izmijenila. Oni se nisu prurušavali. Zašto se gnjaviti s tim? Živjeli su i dalje u istim kućama kao u toku rata (osim onih koji su ukrali dovoljno novca da izgrade nove kuće), a reporteri bi ih nazivali na stari telefonski broj. Jedan od najozloglašnijih ljudi, Milan Martić, živio je stotinjak metara od britanske postaje u području Prijedora u Bosni. No, NATO-ovim oficirima je odgovaralo da namjerno budu držani u neznanju. Zbog toga je život bio manje složen i opasan.

NATO je stalno obećavao da će započeti s hapšenjima ovih ljudi - naravno, ako ih njihovi vojnici vide i budu u prilici da bezbjedno provedu hapšenje. No, nikada nisu vidjeli ta lica. Lako je bilo održavati ovu šaradu pošto su arhitekti Dejtonskog sporazumu namjerno ostavili nejasnu odrednicu o hapšenju ratnih zločinaca. Oni nisu željeli da tužitelji za ratne zločine ili NATO-ovi vojnici urade nešto što bi moglo isprovocirati Srbe da odbace mirovni dokument i da dovedu Clintona u neugodnu situaciju u izbornoj godini. Dejtonski sporazum je specificirao da NATO ima ovlasti da uhapsi ljude, ali u njemu se izričito ne navodi da on ima i obavezu da to isto uradi.

I upravo dok je Louise Arbour pokušavala da dokuči smisao svega toga, anonimni pojedinci iz IFOR-a predali su dokumente Human Rights Watchu u kojima se navodi da je Karadžić na čelu jedne sofisticirane paravojne mreže. Njegov cilj bio je da „destabilizira mirovni proces i stvori opoziciju IFOR-u“.

Karadžiću je prema Dejtonskom miru bilo zabranjeno da ostane na vlasti, a Miloševiću je jasno rečeno da se lider bosanskih Srba ne može kandidirati na budućim izborima. Bilo je zabranjeno koristiti i njegovu sliku u izbornoj kampanji ili prenositi njegove izjave. Sve postere, koje su njegove pristalice zalijepili u RS-u, trebalo je ukloniti. Ali, svi su znali da je on još uvijek boss. Njegova bivša zamjenica, Biljana Plavšić, uputila je žalbu Organizaciji za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE) o Karadžićevom reketarenju na crnom tržištu nafte i alkohola. On je dao nalog da se ona uhapsi. Plavšićka je konačno shvatila da je među svekolikim fašističkim ideolozima jedino ona imala čiste nakane. Drugi su bili samo kriminalci i gospodari rata.

Informacija, koja je iz IFOR-a procurila do Human Rights Watcha, bila je prva indikacija da su NATO-ovi vojnici bili siti uloge slijepih majmuna. Šefovi NATO-a iz Brisela tvrdili su da će misija propasti ukoliko oni preuzmu zadatak da uhapse sve optuženike. Trupe na terenu su shvatile da oni neće imati pravu kontrolu nad situacijom sve dok parije i razbojnici iz ganga budu upravljali zemljom, uz podršku njihovih privatnih armija.

Brokera mira poput Richarda Holbrookea nekada su imali dvojbe oko tribunala za ratne zločine. No, sada su i oni uviđali da je mir nemoguć sve dok je zemlja pod efektivnom kontrolom Bijelih orlova i Arkanovih Tigara. Naposljetku, Robert Frowick (Frovik), ambasador u OSCE-u, izjavio je da cijeli mirovni proces zavisi od pitanja hapšenja. I Holbrooke je konačno objelodanio svoju novootkrivenu istinu da „Karadžić na slobodi znači negaciju Dejtona“. Ali, biće potrebno prilično vremena da se ova nova ratobornost prevede u promijenjenu ulogu čuvara mira na terenu.

Arbourova je iskoristila vrijeme između njenog zvaničnog imenovanja i službenog preuzimanja dužnosti da posjeti mjesto ekshumacije grobnice. Krajem augusta 1996. godine ona je otišla u Vukovar

u Hrvatskoj da vidi šta tribunal radi na licu mjesta. Bila je šokirana onim što je vidjela: „Bila sam preneražena prizorima iz Vukovara. Sve me je podsjetilo na drugorazredne filmove iz Drugog svjetskog rata. Ja ih se sjećam kao crno-bijelih filmova“. Bio je to tek prvi šok među brojnim koji će uslijediti.

Arbourova je zvanično posjetila Balkan kao glavna tužiteljica početkom 1997. godine i ubrzo je shvatila težinu problema s kojima je bila suočena. Imala je na desetke optuženica - a vjerovatno i dovoljno dokaza da izrekne presude - ali ona nije imala policijske snage da uhvati ljude koje je željela izvesti pred sud. U UN-u su izjavili da hapšenja trebaju izvršiti zemlje u kojima su se krili optuženici. Iz njenih prvih razgovora u republičkim prijestolnicama bivše Jugoslavije, ona je shvatila da je ova odluka poput neslane šale.

Arbourova se počela ozbiljno pitati zašto je uopće pristala da se prihvati ovog posla. U intervjuima ona je dala nagovještaj da je duboko razočarana zbog nemogućnosti da nagovori NATO da joj pomogne. Kasnije, ona je opisala ove prve zastrašujuće godine na mjestu glavne tužiteljice na sljedeći način: „Bilo je to kao da vozite brza trkaća kola na Grand Prix utrci, a kola su ustvari porculanska. Vi ste morali održati brzinu, ali ukoliko biste dotakli ili naletili na bilo šta, vi biste se raskomadali u paramparčad“. Neuspjeh je značio iznenadnu smrt za ljude i mogućnost ostvarenja međunarodne pravde.

Za razliku od pravosudnog sistema u jednoj demokratskoj zemlji, u kojoj postoji osjećaj permanentnosti i historije kao i funkcionalni aparat da se zakonu obezbijedi praktična relevantnost, ICTY se u suštini zasnivao samo na nizu zakona koji nisu bili u upotrebi četrdeset i pet godina. Trebalo je da tribunal ostavi utisak da nešto radi ili bi ga, u protivnom, UN mogao naprosto ukinuti. Očigledan je bio strah Arbourove da neće uspjeti. A usput, njoj su nedostajali prijeko potrebni instrumenti.

Za vrijeme Arbourove prve posjete Beogradu u zimu 1997. godine deseci hiljada ljudi su demonstrirali ulicama grada u znak protesta protiv Slobodana Miloševića. Prvi put od kraja Hladnog rata bona fide politička opozicija pojavila se u bivšoj Jugoslaviji, moguće s dovoljno siline da svrgne predsjednika. Ali, ljudi na ulicama, koji

su trubili i zviždali, protestirali su protiv Miloševića samo zato što su njegovi ratovi donijeli mnogo poteškoća u Srbiji. Jugoslavija – Srbija (uključujući Kosovo) i Crna Gora - bili su suočeni s nizom ekonomskih sankcija od međunarodne zajednice, velikog svijeta, za koji su oni mislili da ne razumije Srbe niti sigurnosne imperativne Velike Srbije. Neće biti saradnje iz Beograda od režima koji je izjavio da je tribunal za ratne zločine kengurski sud.

Uvjeti su bili još gori u Republici Srpskoj, razbijenom i kriminaliziranom društvu sa stopom nezaposlenosti od 90 procenata. Najizgledniji poslovi bili su u službi jednog od bossova koji su upravljali ovim prostorom, a to su bila radna mjesta tjelohranitelja ili članova „policije“, odnosno, privatnih armija koje su se financirale od profita s crnog tržišta. Cijene potrošačkih artikala bile su strašno visoke. Ratni gospodari rekli su narodu da je to zbog ekonomskih sankcija koje je Zapad nametnuo, što je djelomično bilo i istinito, ali ultranacionalisti koji su vodili vojnu kampanju, sada su kontrolirali cijene i iznuđivali što je moguće više novca od naroda.

Rajnska djeva iz Srbije – Biljana Plavšić – „izabrana“ je kao prva poslijeratna predsjednica RS-a zahvaljujući pažljivim mahinacijama OSCE-a; nakon toga, ona je preuzela dužnost u parlamentu u Banja Luci. Ona je naznačila da je spremna surađivati s međunarodnim predstavnicima Dejtonskog mirovnog procesa; u to vrijeme ona još uvijek nije bila meta haških optužnica. Ali, Karadžić je već pokazao tko je stvarni boss kad je dao nalog da se ona uhapsi. Kadgod bi Plavšićka izazvala buru, mogla je očekivati odmazdu lokalnog ganga koji bi uzvratio pucnjavom na njen ured. Teško da je ovo bilo mjesto gdje je Arbourova mogla dobiti neku pomoć. Optuženi zločinci upravljali su ovim mjestom.

U Zagrebu, Arbourova je shvatila da je hrvatska Vlada samo malo više kooperativna. Samovoljni predsjednik, Franjo Tuđman, uspio je da izađe iz jugoslavenskih ratova s kristalno čistim imidžom kod kuće i u inozemstvu, a njegova nova država-nacija uživala je veliku podršku međunarodne zajednice. On je ponudio da preda nekoliko ljudi, koje je Arbourova tražila, kao gest dobre volje, ali on nije do-

zvolio njenim timovima forenzičara da dođu u zemlju i poduzmu posebne istražne radnje, ukoliko se nije radilo o hrvatskim žrtvama.

Arbourova se javno žalila na Tuđmanovu nepopustljivost, ali nije bilo puno koristi od toga. UN nije namjeravao izvršiti bilo kakav pritisak na njega. Nije bilo važno što je on rukovodio ratovima i kampanjama etničkog čišćenja protiv muslimana i Srba koje su bile malo manje krvave i zločinačke u odnosu na iste koje je naredio Slobodan Milošević, samo zato što su kraće trajale i što se neprijatelj bolje branio. Tuđman je sarađivao s UN-om, ali brojni bi rekli, da je prošao nekažnjeno. Retorički Hrvati su odavali počast odgovarajućim ljudima, ali odbijali su surađivati na bilo koji suštinski način s Arbourovom i tribunalom. Hrvatska je pozvana da se pridruži Savjetu Evrope, najstarijoj i najuglednijoj panevropskoj organizaciji posvećenoj promicanju ljudskih prava i vladavine zakona. Arbourova se glasno žalila zbog ovog pridruživanja, ali bez velike koristi.

U Sarajevu je jedino otkrila treptaj pravog ohrabrenja u njenim balkanskim susretima u tim prvim danima. Izetbegović je predao sve optužene Bosance sa njegove teritorije, a to je jedino i mogao učiniti. Ostatak je bio na Arbourovij i njenom timu u Hagu, ali njoj su trebale policijske snage. Ona je mogla dobiti pomoć samo od NATO-a, ali ta organizacija nije sarađivala.

Arbourova se susrela s NATO-ovim komandantima mirovnih trupa na terenu i molila ih je da joj pomognu. Takve ovlasti bile su u rukama lidera te organizacije u Briselu. Nakon njenog razgledanja scene zločina - bivše Jugoslavije – Arbourova je otišla da se susretne s vrhovnim komandantima NATO-a, s velikom nadom da će ih ubijediti snagom argumenata i, po potrebi, moralno ih prisiliti da poduzmu akciju. Ona je imala tačnu analizu situacije: u Bosni nije bilo pravog mira; u stvarnosti se radilo samo o obustavi vatre. NATO nije sprječavao nastavak rata, on je samo perpetuirao uslove koji su omogućavali balkanskoj mafiji da se uspješno bavi unosnim biznisom. Ova analiza imala je smisla, po njenom viđenju.

Putovanje iz Haga u Brisel kratko traje i Arbourova je često odlazila na ovaj put. Sjedeći u prostoriji prepunoj muškaraca, s nizom širita na grudima i naramenicama koje su bile široke koliko je ona bila vi-

soka, Arbourova je izložila da je potrebno uhapsiti zločince. Generali su to već ranije čuli, iako su je iz puke ljubaznosti uvjerali da će do hapšenja možda i doći u budućnosti, u trenutku kada mir zaživi, a bili su sigurni da će do njega doći. Ali, ne u ovom trenutku. Bilo bi to prerano i previše rizično. Arbourova im je odgovorila: "Gospodo, meni se čini da hapšenje ratnih zločinaca liči pomalo na trudnoću. Nikada nije pravi trenutak. Ali, na kraju, mora se i kroz to proći". Možda je analogija bila prikladna, ali publika nije bila odgovarajuća.

Arbourova nije u potpunosti krivila generale. „Dugoročni ideali pravde privlačni su za sve“, razmišljala je ona nakon ovog sastanka. „Ali, svi nisu bili spremni da se suoče s realnošću da je krivična pravda proces prisile – uznemirujući proces“. „Problem nehapšenja“, kako se taj proces delikatno nazivao u UN-u, postajao je skup i za tribunal. Kada je Arbourova saznala mjesto gdje osumnjičeni žive, ona ih je morala držati pod nadzorom. „Uhoditi ljude protiv kojih smo podigli optužnicu financijski je veoma skupo“, žalila se ona UN-u, očito bez velikog efekta.

Službenici tribunala navikli su se na Goldstoneov bombastični stil. On je bio žestoki javni borac. Jednom je čak zaprijetio da će podnijeti ostavku i povući pola osoblja sa sobom. Njihova nova glavna tužiteljica govorila im je da nema koristi javno iskazivati vlastite frustracije. „Niko nam ne duguje ništa“, rekla je svom osoblju. „Mi smo nova organizacija bez pripadajućih prava. Ako želimo da se nešto dogodi, moraćemo da učinimo da se to dogodi“.

Unutar tribunala, a među vanjskim nevladinim organizacijama, mnogi ljudi su bili podozrivi prema Arbourovoj. Možda je ono što su čuli – a to je da je imenovana da bi sklonila tribunal od diplomata i političara - bilo istinito. Evropske novine objavile su iste članke kao i mediji iz Sjeverne Amerike, naime, priče o Arbourovoj i zakonu o uspostavljanju štita oko silovanja i presudi u procesu protiv Imre Fintae, a te su priče sugerirale da je ona blaga prema zločincima i da joj nedostaje instinkt da loše momke privede pravdi.

Arbourova je morala naučiti podosta o misterioznim načinima rada u NATO-u i UN-u, a nedostajalo joj je prethodno iskustvo da se nosi s tako odlučnom nepopustljivošću. Arbourova je izjavila svom

osoblju: "Morate odigrati igru s kartama koje su vam dodijeljene". To je razočaralo mnoge među njenim osobljem, koji nisu razumjeli da je ona razvijala vlastitu strategiju. „Volim igre“, priznala je u jednom intervjuu. "Volim sve vrste igara: karte, igre u zatvorenom prostoru i sve ostale. Strateške igre gdje morate predvidjeti sljedećih sedamnaest poteza. Mislim, ako ja napravim ovaj potez, on će uraditi to i to. Tu vrstu igara". Isto je bilo i u tribunalu: "Predvidjela sam moje poteze na mnogo načina". Nakon očitog, prvobitnog očaja počeo je djelovati instinkt preživljavanja. Uskoro je Arbourova skovala plan.

Jedan od problema, zbog kojih je NATO imao poteškoća da izvrši hapšenja, bio je utemeljen u transparentnosti pravosudnog procesa do tog trenutka. Svi su znali protiv koga je podignuta optužnica i tko je mogući optuženik. Tjelohranitelji optuženika često su bili bolje naoružani od borbeno spremnih IFOR-ovih vojnika, i oni su se čuvali jedni od drugih. Mogućnost iznenadnog hapšenja nije postojala, ali je strah od kolateralnih žrtava bio ogroman. Ako nešto krene naopako, to će biti na televiziji za tren oka, a to će štetiti ugledu IFOR-a, a možda dovesti i do napada na NATO-ove vojnike.

Goldstone je podigao svoje optužnice javno, više u namjeri da pošalje poruku nego u svrhu sudskih procesa; on je morao da održi tribunal i da obezbijedi njegovo financiranje. Kada je ured Arbourove obradio brojne nove slučajeve, i kada je bila spremna da podigne nove optužnice, pokušala je primijeniti drugačiji pristup. Umjesto distribuiranja velikih postera s imenima lica s potjernice i detaljima njihovih navodnih zločina na web stranici tribunala, Arbourova je zapečatila optužnice, držeći ih u tajnosti. Samo je nekolicina ljudi, koji su radili na posebnim slučajevima, bila upoznata.

Među tajnim optužnicama bila je optužnica protiv Slavka Dokmanovića, Srbina koji je bio predsjednik općine Vukovar u toku rata u Hrvatskoj, a taj su rat mnogi smatrali za glavnu probu prije rata u Bosni. Uskoro nakon proglašenja nezavisnosti Hrvatske 1991. godine, srpske paravojne snage proglasile su hrvatsku teritoriju pod nazivom Krajina srpskom teritorijom. Predvođeni Arkanovim Tigrovima, vojnici su počeli čistiti tu teritoriju od svih muslimana i Hrvata. Kampanja u Krajini bila je posebno mučna i teško je bilo odrediti

tko je zapravo vodi. Jedan događaj se izdvaja po izuzetno dobrom planiranju i nemilosrdnosti.

Srpski vojnici ušli su u grad Vukovar 20. novembra 1991. godine da istjeraju i poubijaju nesrbe. Sluteći šta će se vjerovatno desiti, mnogi ljudi, posebno muškarci, otišli su u lokalne bolnice, u nadi da će se tamo sakriti među pacijentima. U tim početnim danima niko nije znao u kojoj mjeri paravojne snage mogu biti zlikovci. Biti bolestan ili ranjen, biti žena ili dijete, nije bio nikakav razlog da ćete biti pošteđeni. Tako su, ulaskom u Vukovar, Srbi izveli 280 ljudi iz bolnice, utovarili ih u kamione i odveli ih na poljoprivredno dobro Ovčara.

Tim forenzičara koji je istražio Ovčaru – mjesto koje je Arbourova posjetila u septembru - objavio je svoj konačni izvještaj u oktobru 1996. godine. Oni su otkrili leševe 198 ljudi i dvije žene koji su bili nabacani u masovnoj grobnici. (Tijela preostalih osamdeset ljudi, koji su nestali, nikada nisu pronađena). Forenzični dokazi potvrdili su svjedočenja nekolicine očevidaca koji su uspjeli pobjeći s kamiona. Evo njihovog opisa događaja: Srbi su prisilili bolničke pacijente da izađu u polje s ljudima koji su se pokušali sakriti između njih. Oni su bili pretučeni, neki s vlastitim štakama, a zatim ubijeni. Mnoga tijela, još uvijek u pidžamama, pronađena su međusobno isprepletena (neki u zagrljaju, a to je indikacija da nisu umrli odmah), neki sa zavojima, polomljenim štakama, a u jednom slučaju, i s katetrom. Kao civil na čelu općine, Slavko Dokmanović je (tajno) optužen kao sukrivac u ovom masovnom zločinu.

27. juna 1997. godine Slavko Dokmanović je otišao na kratki put da posjeti svoje imanje u istočnoj Slavoniji, pod kontrolom Hrvatske sada. On nije znao za zapečaćenu optužnicu u kojoj se navodi da je kriv za zločine protiv čovječnosti. Poziv kojeg je dobio, a u kojem mu se savjetuje da obiđe svoje imanje, vjerovatno je bila namještaljka. U istočnoj Slavoniji, Ujedinjeni narodi, a ne NATO, bili su zaduženi za mirovnu operaciju. Vojnici UN-a uhvatili su nenaoružanog Dokmanovića, stavili mu lisice, pročitali navode optužnice i helikopterom ga prebacili u zatvor u Hagu. Bilo je to prvo hapšenje koje je izveo jedan strani tim na teritoriji koja je nekada bila pod jugoslavenskom

jurisdikcijom. Hapšenje je prošlo bez problema, ali bio je to samo probni test.

U toku 1997. godine NATO je prolazio kroz period velikih promjena. Planovi da se poveća članstvo u ovoj organizaciji odvijali su se ubrzano, ubrizgavajući novu krv u NATO. Uskoro će doći i novi vrhovni komandant za Evropu s veoma različitim osjećajem za ulogu NATO-a od njegovog prethodnika. General Wesley Clark (Vezli Klark) bio je trideset i šestogodišnji diplomac s West Point akademije, kratko podišane kose, sposoban da donosi brze, a po potrebi, i brutalne odluke.

Prije kraja dekade Clark će predvoditi NATO u neviđenom bombardiranju protiv Miloševića, kojeg je Clark lično mrzio. Sretna okolnost za Arbourovu bila je što je Clark bio član pregovaračkog tima u Dejtonu - pa je imao i poseban interes za njegove vojne aspekte. Svi koji su doprinijeli potpisivanju mirovnog sporazuma, morali su voditi računa i o ličnoj reputaciji, pa su, shodno tome, bili direktno zainteresirani za uspješnu implementaciju sporazuma. Među takvima je bio i važni general iz Pentagona.

Wesley Clark znao je da sporazum neće uspjeti sve dok druga strana ima više oružja od čuvara mira i sve dok se optuženici slobodno kreću po terenu pod zaštitom gospodara rata i kriminalaca. Arbourova je brzo shvatila da će Clark biti njen ključni saveznik – neko tko će možda cijeniti važnost uključivanja NATO-a u proces pravde, a tko je imao i petlju da djeluje. Bila je u pravu.

To ljeto 1997. godine predstavljalo je prekretnicu. Ne postoji pojedinačan događaj koji direktno objašnjava kako se klima promijenila u tom ključnom periodu, ali iz retrospektive je jasno da je došlo do fundamentalne promjene u razmišljanju u vrhunskim tijelima političkog i vojnog odlučivanja. Osim promjena u NATO-u, Velika Britanija je dobila novu vladu. Premijer John Major snažno se suprotstavljao intervenciji u Bosni, a njegova Konzervativna partija podržala je plan Vance-Owena. Britanci nisu bili naročito sretni kada su Amerikanci preuzeli stvari u svoje ruke u Dejtonu, budući da je postojala jaka historijska veza između Srba i Ujedinjenog kraljevstva, a Miloševićeva partija diskretno je potpomogla izbornu kampanju

nekoliko izabраниh konzervativnih kandidata. Naravno, sve to nije bilo važno novom britanskom premijeru Tonyju Blairu (Toni Bler).

Blair je bio nova pojava u britanskoj politici, željan da pokaže da njegova Laburistička vlada kapitalističkog lika, namjerava raskrstiti s prošlošću. Bosna je ponudila jasnu priliku za to. Arbourova je zamolila britansku Vladu da joj pomogne čim je Blair izabran.

Britanske trupe bile su locirane u jugozapadnom dijelu – koji je zauzimaо više od trećine Bosne i veći dio Republike Srpske. Upravo na ovom području živjeli su neki najozloglašeniji ljudi s potjernica, uključujući i sadiste odgovorne za logore ratnih zarobljenika. U tajnim optužnicama Arbourove identificirani su brojni osumnjičenci u Britanskom sektoru, između ostalih i Milan Kovačević.

Kovačević je bio dobro poznat stranim reporterima još od 1992. godine kad su otkrili priču o logorima Omarska i Keraterm. On je određivao koji novinari mogu ući kroz kapiju pakla i izvještavati o logorskim uvjetima. Prvo, on bi dao briefing stranim medijima o tragičnoj historiji srpskog naroda šest stotina godina unazad da bi predočio naslijeđe zlostavljanja i viktimizacije od strane Hrvata i Turaka. Kovačević je zahtijevao od novinara da pogledaju video kasete koje su, navodno, prikazivale srpsku djecu ubijenu od hrvatskih ustaša u toku Drugog svjetskog rata - iste slike i izvještaji koje je Srpska TV prikazivala u bloku večernjih vijesti da bi ulila strah u kosti stanovništva.

Kovačević je negirao da su srpske paravojne snage protjerivale nedužnu muslimansku i hrvatsku djecu i žene iz tog kraja. On je reporterima objašnjavao da su muškarci, zatvoreni u Omarskoj i Keratermu van Prijedora, pravi zlikovci. On i drugi Srbi samo su branili sebe i svoj narod protiv degenerika koji bi ih ubili prvom prilikom.

Srbi su bili prisiljeni da zatvore logore nakon što je vijest o njihovom postojanju objavljena u međunarodnim medijima, iako su masovna ubistva i prisilne deportacije ljudi nastavljene tokom sljedeće tri godine. Nakon završetka rata, Kovačević i njegovi drugari živjeli su udobno od onoga što su pokrali ili silom iznudili. Ali, reporteri koji su se vraćali u ovo područje i lokalni mještani koji su poznavali

Kovačevića, izjavili su da je često izgledao da pati od grižnje savjesti i nesigurnosti u vezi nekih događanja u danima ubijanja i kovitlaca.

Britanske trupe pod komandom NATO-a bukvalno su upale u grad Prijedor 10. jula 1997. godine. Specijalna zračna služba (SAS) poznata je po svojim munjevitim SWAT misijama. Komandosi su bili spremni na sve, ali zadatak je bio prilično jednostavan - uručiti naloge za hapšenje dvojici ljudi od kojih nijedan nije ni znao za optužnicu. Riječ je o Kovačeviću i njegovom zetu Simi Drljači, bivšem načelniku policije. Britanski vojnici uhvatili su Kovačevića i prebacili ga u Hag; Drljača je pokušao pobjeći, što je bilo nepromišljeno, i on je ubijen u pucnjavi. Cijela stvar je završena za nekoliko sati. Po prvi put, trupe NATO-a su uhapsile optuženog zločinca u bivšoj Jugoslaviji bez dozvole lokalnih vlasti. Nijedan od britanskih vojnika nije povrijeđen, a Vlada Tonyja Blaira uživala je u pohvalama zbog smjelog poduhvata. Arbourova neće reći u kojoj je mjeri uticala na odluku Britanije da djeluje, ili o ulozi Wesleya Clarka u ovim događajima. Ne bi joj taj događaj bio bliže srcu da je prepada planirala i izvršila ona sama. Ona je krenula u akciju.

Nekoliko mjeseci nakon SAS-ovih hapšenja, deset Hrvata protiv kojih je Goldstone podigao optužnicu - njihove optužnice su objavljene uz veliki publicitet - predali su se tribunalu. Holandski avion tipa Hercules pokupio ih je u Zagrebu i prevezao do njihovog novog obitavališta u Holandiji - specijalnog zatvora pod upravom Ujedinjenih naroda, u središtu starog haškog zatvora od crvene opeke. Oni su se izjasnili da nisu krivi. Arbourova je obavijestila svoje osoblje da nakon prepada očekuje da će se optuženi sami predati i da mogu očekivati više takvih slučajeva.

Bez obzira na to, Arbourova nije imala namjeru da se osloni na sklonosti ratnih zločinaca da se sami predaju; ona je aktivno ohrabrivala Wesleya Clarka i NATO da nastave s hapšenjima. Još jedno smjelo, zamalo propalo, hapšenje koje su izvršili nizozemski marinci uz pomoć britanskih snaga, privelo je još dvojicu Hrvata protiv kojih je podignuta javna optužnica. Ali na iznenađenje svih, dan nakon prepada, Arbourova je objavila da odustaje od optužbi protiv trojice Hrvata koji su se predali.

Arbourova nije nikada detaljno prošla kroz njihove optužnice, ali kada ih je pobliže pregledala, otkrila je da je dokazni materijal nedostatan. Posumnjala je da može dobiti te sporove. Arbourova je odlučila da je bolje da pregleda ostale optužnice na polici, i na kraju je otkrila da je dosta dokaznog materijala razočaravajuće. S ograničenim resursima i jednom sudnicom, odlučila je da mora pažljivo odabrati svaki sudski slučaj.

Arbourova insistira da nije oslobodila ljude zato što je bila uvjereana u njihovu nevinost. Ali, u okviru njenog shvatanja normi pravde, ona nije bila zadovoljna dokaznim materijalom protiv njih, u smislu da on može predstavljati neoborivi dokaz. Gestom – koji nije bio nekonzistentan s konzervativnim pristupom kojeg je ona pokazala i u Kanadi – zadobila je dosta naklonosti u Evropi i veći ugled zbog pravednosti. Jedan od optuženika je briznuo u plač kada mu je rečeno da je slobodan čovjek. Ali, Arbourova je jasno stavila do znanja da odbacivanje navoda optužbi ne znači da ona neće optužiti osumnjičenike kasnije, ukoliko se pojave čvršći dokazi.

Bossovi NATO-a nisu u potpunosti dijelili ovaj opći evropski entuzijizam za Arbourov osjećaj pravde. Na konferenciji NATO-a, nekoliko sedmica nakon njenog oslobađanja Hrvata, neki generali javno su se zapitali zašto se uopće trebaju gnjaviti i hapsiti ljude, rizikujući sopstveni život, ako će ih Arbourova kasnije osloboditi. Ali, povoljni publicitet u kojem je naglašena drama hapšenja kao i kvalitet sudskog procesa, predstavljali su dobru politiku pa su nizozemska i britanska Vlada nastavile da podržavaju misije hapšenja. Francuzi su vidjeli stvari u drugačijem svjetlu.

U cilju provođenja SFOR-ove mirovne misije (IFOR je postao SFOR – Sigurnosne snage - šest mjeseci nakon dolaska Arbourove) Bosna je bila podijeljena na tri sektora; jugozapadni koji je bio u rukama Britanskih trupa uz pomoć multinacionalnih snaga u kojima su bili i kanadski vojnici; sjeverni sektor koji je bio pod kontrolom Amerikanaca i jugoistočni dio pod kontrolom Francuza.

Brojne vruće tačke bile su pod francuskom upravom, uključujući Mostar gdje su se bosanske i hrvatske jedinice još uvijek borile. Francuzi su bili odgovorni i za Sarajevo gdje je vladao nesigurni mir

nakon što su mnogi Srbi bili prisiljeni da odu. Ali, najspornije mjesto su bile Pale u kojima je bilo nezvanično središte mafije bosanskih Srba i gdje je Radovanu Karadžiću i dalje cvjetao biznis na crnom tržištu.

Francuzi su dosta dobro odradili posao ignorirajući prisustvo optuženih ratnih zločinaca u svom sektoru. Odmah uz gang s Pala, najozloglašeniji osumnjičenici živjeli su u gradiću Foča, najgorem primjeru organiziranog silovanja i zatvaranja žena i djevojaka u toku rata u Bosni. Ljudi su optuženi za zločine u dokumentu koji je postao poznat kao Optužnica za Foču. (Foca Indictment).

Francuska televizija prenijela je video film u kojem se vide SFOR-ovi vojnici kako piju u baru dok je Janko Janić - jedan od ljudi sa spiska u optužnici – razgovarao s reporterom. Janić je izjavio da je spreman opisati kako je prezevao grkljane i vadio oči ako mu reporter plati pet hiljada njemačkih maraka.

Ovaj razgovor je tajno sniman, ne zato da se zvanično snimi Janićeva priča koju je svaki reporter već čuo do najmanjeg, zastrašujućeg detalja. Svrha ovog tajnog video filma bila je da pokaže u kojoj se mjeri francuski vojnici lagodno osjećaju u prisustvu ljudi poput Janića. On je optužen za „kolektivno silovanje, sistematsko silovanje, seksualne nasrtaje, torturu, porobljavanje muslimanskih žena, od kojih su neke imale samo 12 godina“. Njegova optužnica nije bila tajna. Janić se nije krio ni od koga, pa ni od SFOR-a. Francusku televizijsku emisiju preuzele su ostale novinske agencije u svijetu kao dokaz da francuske trupe u NATO-u kriju bjegunce od pravde. Francuski vojni lideri odbacili su ovu kritiku.

Louise Arbour odlučila je da posjeti vladu Francuske u decembru 1997. godine. Pokušaj da se jedna vlada postidi i natjera na akciju složeni je i rizični poduhvat. Arbourova nije nikada ranije pokušala da to uradi, a od početka je bila svjesna da je opće poznato da je teško posramiti Quai d'Orsay. Nekoliko dana prije njenog odlaska u Pariz, francuski ministar odbrane, Alain Richard (Alen Rišar), izjavio je za francuske medije da njegovom vojnim osoblje neće biti dozvoljeno da svjedoči u međunarodnom tribunalu ni pod kojim uvjeti-

ma. Richard je odbacio rad ICTY kao „spektakl pravde” – neku vrstu zakonskog pozorišta bez pravog legitimiteta.

Arbourova je stigla u Pariz tri dana prije predviđenog sastanka s Vladom da bi prisustvovala konferenciji o Ruandi. Francuski mediji su je opsjedali da komentira optužbe ministra odbrane.

Kanadska sutkinja upravo je učila kako da prenese svoju poruku preko medija i shvatila je da je najučinkovitije izraziti moralno ogorčenje. Arbourova je izjavila medijima da je razočarana stepenom indiferentnosti u zemlji, koja je pomogla da se osnuje tribunal svojim prisustvom u Savjetu sigurnosti, a riječ je i o zemlji čiji su intelektualci dali značajan doprinos unapređenju ljudskih prava i dostojanstvu čovjeka kroz nekoliko stoljeća.

Arbourova se probudila sutradan i pročitala svoje kritične primjedbe o moralnoj slabosti Francuza na naslovnoj strani Le Monda. Krajem sljedećeg dana, ona je intervjuirana u svim važnim francuskim medijima. Ona je u svim medijima nastavila da izražava svoje ogorčenje.

Kada je stigla na dogovoreni sastanak s Hubertom Vedrinom (Iber Vedren), ministrom vanjskih poslova, on je bio bijesan. On je obično dovodio brojne saradnike na sastanke, ali tog ponedjeljka ujutro, nije doveo nikoga. „Bio je bijesan”, prisjeća se Arbourova. „Ali, i ja sam bila isto tako bijesna”.

Ona se požalila na „potpunu inerciju” francuskih trupa u okviru NATO-a u bivšoj Jugoslaviji, optuživši Francuze da su od jugozapadnog sektora u Bosni stvorili mjesto gdje se najozloglašeni ljudi s potjernica „osjećaju potpuno sigurno”. Francuski ministar vanjskih poslova sazvao je pres konferenciju da denoncira malu početnicu iz Haga. „Mi smo šokirani njenim skandaloznim tvrdnjama”. NATO, u pokušaju da popravi odnose s Parizom, objavio je blistavu odbranu iz središta u Briselu, javno pohvalivši Francusku zbog njenog „izvanrednog angažmana” u Bosni. Ali, Arbourova je uzdrimala francusku predstavu o vlastitoj ulozi. Njeno rigorozno klasično obrazovanje se isplatilo.

Arbourova je u isto vrijeme otkrila da francuska Vlada i njena vojska ne sviraju u istu ploču. Francuski predsjednik Jacques Chirac (Žak Širak) bio je jedan od glavnih pokretača Dejtonskog sporazuma, i on je zvanično izjavio da sve dok Radovan Karadžić i Ratko Mladić slobodno šetaju ulicama Bosne, biće problema. Chiracovo gledište o srpskoj krivici nisu nužno dijelili rukovodioci ili vojnici u francuskim oružanim snagama, koji su se, poput ostalih savezničkih vojnika, sjećali srpskih vojnika kao odanih saveznika u Drugom svjetskom ratu. Uprkos tome, neugodno osjećanje Chiraca dovelo je do tajnih poteza koji su možda Karadžića stavili pred grublju pravdu nego bilo koji potez koji je Arbourova predvidjela.

Prema jednom investigativnom izvještaju, objavljenom u Timeu u augustu 1998., francuski i američki obavještajci preporučili su svojim političkim liderima već u jesen 1995. godine da je najbolji način da riješe problem Karadžića i Mladića da ih ubiju. Jacques Chirac i Bill Clinton odbili su dati zeleno svjetlo NATO-u za ovakvu misiju (reporter Timea sugerira da se Clinton suprotstavio ovome prijedlogu zato što je on bio u suprotnosti sa zakonom Sjedinjenih Država, mada Chirac nije imao takvo ograničenje).

U svakom slučaju, dvije zemlje složile su se da su potrebne jedna drugoj u bilo kojoj akciji koju namjeravaju preduzeti protiv bivših lidera bosanskih Srba, pa su se one, naposljetku, složile o zajedničkoj akciji komandosa da se uhapsi Karadžić. Ako on bude ubijen u toku misije, onda...tant pis (tim gore) ! Bila je to veoma rizična operacija i nije bilo jasno da li će SAD dati podršku Francuzima kad krenu na poznatog bjegunca, ili obrnuto. No, nikada im se nije ukazala prilika da izvrše plan.

Ni Pariz ni Vašington nikada nisu otkrili šta je krenulo naopako, ali izgleda da je francuski obavještajni oficir Herve Gourmelon (Erve Gurmelson) pozvan u Pariz iz Bosne malo prije posjete Louise Arboru u decembru 1997. godine. Prema izvještajima koji su procurili iz Vašingtona, Gourmelon je preuzeo na sebe obavezu da upozori Karadžića o predstojećem napadu. Wesley Clark odmah je zaledio sve planove. Bio je to veliki privremeni neuspjeh. Tim je podriveno

američko povjerenje u Francuze, a tim se i ugasila nada Arbourove da će se jednog dana susresti s Karadžićem u sudu.

Nakon promašenog plana hapšenja, njegova sjajna crna kola nisu više promicala pored kontrolnih punktova na putu do njegovog ureda. Doktor se povukao u niz skloništa i sigurnih kuća, nikada ne ostajući na istom mjestu više od jedne noći; on se praktično izgubio iz vida.

Brojni njegovi prijatelji, uključujući holivudske advokate i plastičnog kirurga, Borka Đorđevića, pokušali su nagovoriti Karadžića da se preda prije nego što mu se nešto loše ne desi. „On je postao veoma deperesivan kad je otišao u ilegalu.“, kaže Đorđević. „Mislim da je on stvarno želio otići u Hag da skine mrlju sa svog imena“. Jedan broj beogradskih advokata udružili su snage u pokušaju da dokažu Karadžićevu nedužnost, insistirajući da se doktoru neće pošteno suditi nakon višegodišnjeg negativnog publiciteta. Karadžić je, očito, bio rastrgnut između dvije grupe pristaša – jedne koja ga je nagovarala da se preda, i druge koja se tome suprotstavljala.

Na kraju, Karadžić je povjerovao (i rekao svojim prijateljima) da će ga Milošević vjerovatno ubiti ako se pokuša predati Hagu. On je znao previše i on bi mogao implicirati isuviše mnogo ljudi, uključujući i samog Miloševića, ako ikada dođe do suda. Kao neku vrstu zalogu za vlastiti opstanak, on je odložio dosjee i „dokaze“ kod različitih povjerenika širom svijeta s uputstvima da ih proslijede u Hag, ako se njemu bilo što desi. Do kraja 1990-ih godina Karadžić je boravio blizu svoje stare i bolesne majke koja je još uvijek živjela u Crnoj Gori, blizu starog sela porodice Karadžić. SFOR je u svakoj prilici znao gdje se on nalazi, čak i kad je mijenjao skloništa, ali niko ga nije dirao. Naposljetku, on je nastavio poslovne aktivnosti, dođuše, ne tako javno kao u periodu kada je mislio da uživa imunitet od hapšenja i ubistva.

Arbourova je nastavila da u svakoj mogućoj prilici zahtijeva da francuski vojnici u okviru NATO-a uhapsu Karadžića, ali ništa nije bilo od toga. „Ne mogu vam reći zašto nije nikada uhapšen“, Arbourova je priznala nakon što je otišla iz tribunala za ratne zločine. „Dati su mi brojni razlozi (od NATO-a), ali nisam povjerovala ni u jedan

razlog. Možda je postojao dogovor. Džentlmenski dogovor da on neće biti uhapšen. Ljudi – muškarci – drže se date riječi, a Karadžić je imao dosta prijatelja“.

Bez Karadžića i Mladića (Mladića je bilo lakše otkriti: on je putovao s mobilnim radiom u kolima i SFOR je pratio njegove pokrete); Arbourova se morala zadovoljiti sa svakim optuženikom kojeg se mogla dočepati. No, ona zaista nije željela desetke malih sudskih procesa kao što je bio Tadićev slučaj (Duško Tadić osuđen je 14. jula 1997. godine na dvadeset godina zatvora). Ona je promptno odbacila optužbe protiv četrnaestorice koji su optuženi zbog relativno malih uloga u logorima Keraterm i Omarska. Članovi rukovodstva bosanskih Srba otišli su u Hag i odveli Arbourovu na večeru. Bio je to neprijatni gest. Ona je prihvatila poziv samo zato što je mislila da oni žele raspravljati o budućim hapšenjima, ali oni su se samo željeli zahvaliti zato što je ona konačno počela uviđati pravu istinu. Kada je prozrela pravu nakanu poziva na večeru, rekla im je šta stvarno misli - da su ljudi bili krivi po navodima optužnice, ali da su njoj nedostajali resursi da procesuiraju počinitelje na njihovom nivou. „Rekla sam liderima bosanskih Srba da optužene u slučaju Omarska trebaju procesuirati u njihovim vlastitim sudovima“. Oni su je gledali s nevjericom.

Arbourova je bila oduševljenija sudskim procesima koji su uslijedili kao posljedica njenih tajnih optužnica i SWAT hapšenja koja su izveli NATO-ovi komandosi. „Hapšenje u Prijedoru predstavljalo je prekretnicu“, kaže Arbourova za taj historijski trenutak. „Od mog dolaska ovdje, postojalo je gledište o nemoći i nedovoljnoj etabliiranosti ovog tribunala. Hapšenje u Prijedoru promijenilo je tu percepciju“.

Slavko Dokmanović, bivši gradonačelnik Vukovara, koji je uhapšen u istočnoj Slavoniji, izgledao je kao siguran slučaj u pogledu osude. Sudski proces trajao je godinu dana, uključujući zahtjevnu rekonstrukciju masovnog ubistva u Vukovaru. Istražitelji tribunala pronašli su dokaze iz grobnice u koju su bačeni bolnički pacijenti. Ovaj slučaj, tako je izgledalo tužiteljskom timu, bio je čvrst. A tada, 29. juna 1998. godine, četiri dana nakon završetka sudskog procesa

i prije nego što je sud izrekao presudu, Dokmanović se ubio. Njegovi čuvari našli su ga obješenog iza vrata njegove zatvorske ćelije.

Milan Kovačević, čovjek koji je uhapšen u Prijedoru, pribjegao je istom izlazu. Kovačević je umro u ćeliji od srčanog napada kako se njegov postupak privodio kraju. Arbourova se radovala izricanju prve presude za krivicu u postupku zbog genocida u bivšoj Jugoslaviji; tim bi se postavio presedan za buduće sudske sporove. Ali, od njegovog dramatičnog hapšenja, kojeg su izvele britanske SAS snage, Kovačević je patio od visokog krvnog pritiska i srčanih problema. Njegova zdravstvena prognoza bila je loša. Njegovi advokati zatražili su da bude pušten iz zatvora uz kauciju, i da sačeka presudu u Bosni, ali sud je odbio ovaj zahtjev. Zatvorske vlasti insistirale su da se njegovo zdravstveno stanje pažljivo prati, ali njegove pristalice kažu da nikada nije dobio odgovarajući medicinski tretman. Arbourova je bila na odmoru u Kanadi kada je saznala vijest o njegovoj smrti.

Dvije smrti, obje u ljeto 1998. godine, dale su Miloševiću i srpskim nacionalističkim liderima municiju, pa su oni iznijeli tvrdnju da je Hag opasno mjesto gdje se ljudi ubijaju ili prisiljavaju na samoubistvo. Postojale su i tvrdnje da se zatvorenici drogiraju tako da zatvorski radnici mogu iznuditi njihova priznanja. A zatim je došlo do dramatičnog opovrgavanja - od samih pritvorenika. U otvorenom pismu predsjedniku ICTY, dvadeset i šestero zatvorenika su izjavili: "Svjесni smo nedavnih izvještaja u medijima u kojima nas predstavljaju, između ostalog, kao depresivne ljude, spremne da se dignu na pobunu. Ovi izvještaji u neosnovani: mi smo u boljem položaju od bilo koga drugoga da kažemo da su ovakvi izvještaji potpuna besmislica i laž... Smrt gdina Dokmanovića i gdina Kovačevića veoma nas se dojmila. Svako je reagirao na ove tragične događaje na njemu svojstven način. Ali, njihova smrt donijela je i nešto pozitivnog: mi smo također postali bliži jedni drugima".

Slika ovih zatvorenika, koji su počinili gnusna i okrutna zlodjela protiv njihovih susjeda, povezanih na neki način, neobična je. U toj skupini bio je Goran Jelisić, koji je sebe nazivao srpskim Adolfom, a i neki od optuženih sa Optužnice za Foču koji su nedavno uhapšeni.

Bez obzira na sve, bila je to neporeciva poruka da tribunal nije zlokoban kao što su ga oslikavali gang sa Pala i Ministarstvo za informisanje iz Beograda.

Kada se Arbourova osvrnula na situaciju u jesen 1998. godine, morala je priznati da nije još uvijek ostvarila stopostotni uspjeh. Karadžić i Mladić još uvijek su bili na slobodi. Njena dva najbolja slučaja bili su mrtvi. Ali, brojni skeptici počeli su uzimati sud i glavnu tužiteljicu ozbiljno. Ako je Arbourova imala predrasude, ona ih nije nikada otkrivala. Možda je Karadžić oslikan kao "osoba koja je zaobišla pravdu", ali ne prije nego što je demoniziran u očima svijeta i natjeran da živi životom uplašenog i izoliranog čovjeka. Arbourov sud, s druge strane, stekao je kredibilitet na važnim mjestima – u unutarnjim krugovima najmoćnijih svjetskih organizacija i u okviru vodstva NATO-a.

Usljediće brojna druga hapšenja. Ujedinjeni narodi sagradili su još dvije prostorije za saslušanja da bi udovoljili zahtjevima sudskih procesa. Prvi budžet suda 1993. godine iznosio je bijednih \$ 276.000; ta cifra se popela na 35 miliona američkih dolara kada je Arbourova preuzela dužnost kao glavna tužiteljica. Do 1998. godine, budžet tribunala se ponovo povećao do 64 miliona američkih dolara, a u sudu je radilo pet stotina ljudi. Arbourova je putovala po svijetu, nagovarajući vlade da joj daju više novca, posebno za ekshumaciju grobnica. Cifra od milion dolara bila je potrebna da se otvore grobnice Srebrenice; tim forenzičara sastojao se od međunarodnih stručnjaka koji su proveli istragu za tragediju estonskog feribota 1994. godine. Drugi forenzični eksperti pristigli su iz policijskih snaga iz cijelog svijeta. Poput učesnika u mučnom programu usvajanja djece, pojedine zemlje „usvojile su“ posebne grobnice i obezbijedile su velikodušne donacije za forenzična istraživanja. S desecima ekshumacija koje su završene diljem bivše Jugoslavije (uključujući i grobnicu u kojoj je bilo tijelo supruge Albase Kurbegović), sa svakom popunjenom zatvorskom ćelijom i novima koje su se gradile, s tri sudnice koje su bile stalno zauzete, budućnost ICTY-ja izgleda da više nije bila pod sumnjom.

Prijevod s engleskog: Nazifa Savčić

*Naslov originala: Carol Off, THE FOX, THE LION AND THE EAGLE,
Random Canada Ltd, Toronto, 2001.*

Hunt for Justice: The Louise Arbour story (Potjera za pravdom: priča o Louise Arbour) je film prikazan na najgledanijem kanadskom tv kanalu CTV, koji pokazuje značaj formiranja Međunarodnog krivičnog tribunala u Hagu, kroz borbu tužiteljice Louise Arbour. Prikazan poslije Miloševićeve smrti, film nosi sasvim jasnu poruku: zločin nikada ne zastarijeva. Malo je poznato javnosti da je Miloševiću određena međupresuda iz juna 2004., kada je sudsko vijeće nakon izvođenja dokaza tužilaštva i zahtjeva Miloševića za oslobođajućom presudom, donijelo međupresudu da je Milošević odgovoran za genocid u 8 opština u BiH. Poslije Miloševićeve smrti i završetka procesa na Međunarodnom sudu pravde u Hagu po tužbi Bosne i Hercegovine protiv Srbije i Crne Gore za agresiju i genocid, svjedoci smo više pokušaja gašenja Međunarodnog krivičnog tribunala za područje bivše Jugoslavije.

Filmski dokument pod nazivom **Hunt for Justice: The Louise Arbour Story** je najbolji dokaz o potrebi postojanja Međunarodnog krivičnog tribunala za područje bivše Jugoslavije. Bez ovog suda, ne samo što bi pravda i istina bile ugrožene i nedostižne, već bi mnogi tvorci i izvođači genocida bili na slobodi, pripremajući se za sljedeći genocid.

Međunarodni krivični tribunal u Hagu je faktor sigurnosti da će istina i pravda ugledati svjetlo dana. Zato zaslužuje našu podršku. Bez Međunarodnog krivičnog tribunala svijet bi bio na početku kraja svoga stalnog sna o istini i pravdi, o kažnjavanju zločina genocida i agresije, što bi bio kraj čovjeka i civilizacije.

TAJNI RAT PROTIV BiH:

*Težnja za pravdom žrtava genocida u Bosni i Hercegovini
je osujećena "tajnim ratom"*

ZLOČINCI POD ZAŠTITOM "DEMOKRATSKOG" SVIJETA

*Šta je rekla Florans Artman, bivša predstavница za štampu Carle del Ponte,
u svojoj knjizi "Mir i kazna"?*

Knjiga je svjedočenje o zakulisnim previranjima u Uredu tužilaštva Međunarodnog krivičnog tribunala uoči i tokom suđenja zločincu Slobodanu Miloševiću i nastojanjima velikih sila da, oslanjajući se i na pojedine tužioce i sudije, stave pod kontrolu Haški tribunal, a posebno njegovu glavnu tužiteljicu.

Knjiga "Mir i kazna" Florence Hartmann je podstrek za žrtve masovnih zločina čija je težnja za pravdom, po autoru, osujećena "tajnim ratom" koji protiv međunarodnih pravosudnih institucija - Tribunala za bivšu Jugoslaviju i Ruandu i stalnog Međunarodnog krivičnog suda, vode velike sile uz pomoć "domaćih izdajnika": pojedinih tužilaca, istražitelja, analitičara, i sudija.

NEHAPŠENJE ZLOČINACA KARADŽIĆA I MLADIĆA JE NEDOSTATAK POLITIČKE VOLJE VELIKIH SILA

Florence Hartmann tvrdi da zločinci Radovan Karadžić i Ratko Mladić nisu uhapšeni ne samo zbog opstrukcije Beograda i Banja Luke, već i zbog nedostatka političke volje velikih sila i nesposobnosti njihovih tajnih službi, ali i zbog "veze između zločina i mira." Uporno odbijanje velikih sila da osiguraju hapšenje ratnih vođa

bosanskih Srba je, smatra Hartmann, "neodvojivo od njihovog proputa da spriječe masakr u Srebrenici u julu 1995. godine." Karadžić i Mladić nisu predati pravdi da ne bi oživjeli sjećanja na izbor koji su velike zapadne demokracije napravile u julu 1995. godine, da žrtvuju stanovništvo Srebrenice, kako bi došli do kakvog-takvog mirovnog sporazuma. Taj izbor, zaključuje Hartmann, čini lidere zapadnih demokracija "saučesnicima u najtežem zločinu poslije Holokausta" i oni zato odbijaju suđenje Karadžiću i Mladiću, ostavljajući srebreničke žrtve da "lutaju Starim kontinentom u traganju za pravdom."

Objašnjavanje produžene nekažnjivosti Karadžića i Mladića tajnim sporazumima i garancijama velikih sila nije nikakva novost. Takve teorije zavjere kruže još od 1996. godine, kada su ne samo ova dvojica već i drugi tribunalovi optuženici bezbrižno šetali pred nosom nekih 60 ili 70 hiljada do zuba nao-

Hartmann i Del Ponte

Knjiga "Mir i kazna" Florence Hartmann je podstrek za žrtve masovnih zločina čija je težnja za pravdom, po autoru, osujećena "tajnim ratom" koji protiv međunarodnih pravosudnih institucija - Tribunala za bivšu Jugoslaviju i Ruandu i stalnog Međunarodnog krivičnog suda, vode velike sile uz pomoć "domaćih izdajnika": pojedinih tužilaca, istražitelja, analitičara, i sudija.

ružanih vojnika IFOR, kasnije SFOR, paralisanih Pauer-Klintonovom doktrinom "nula žrtava" i strahom Londona i Pariza od izbijanja "trećeg svjetskog rata" u slučaju hapšenja ličnosti sa tribunalovih potjernica.

BLOKIRANJE ISTRAGE O ODGOVORNOSTI SLOBODANA MILOŠEVIĆA ZA ZLOČINE U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI

Svoje tvrdnje o "zavjeri velikih" Hartmann zasniva na činjenici da su Karadžić i Mladić i dalje na slobodi, kao i na onome šta su francuski predsjednik Chirac, američki general Clark, razni komandanti SFOR, visoki predstavnici u BiH ili ministri inostranih poslova zapadnih sila rekli Carli del Ponte, prebacujući jedni na druge (Francuzi na Amerikance i Ruse, Amerikanci na Francuze i tako u krug) krivicu za neuspjeh da ih lociraju i uhapsu.

Autorka u svojoj knjizi govori i o zakulisnim previranjima u Uredu tužilaštva uoči i tokom suđenja Slobodanu Miloševiću. Hartmann otkriva da su Ured tužilaštva od samog početka okupirali pravnici i istražitelji iz zemalja Komonvelta (Australijanci, Britanci, Novozelandski, Kanađani...), dok su ga Amerikanci infiltrirali ljudima iz Pentagona i Centralne obavještajne agencije (CIA). Zbog sopstvene inertnosti i nesposobnosti ili zato što su ispunjavali naloge svojih vlada, oni su godinama blokirali istragu o odgovornosti Slobodana Miloševića za zločine u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Glavnu odgovornost za to, po autorki, snose dotadašnji zamjenik glavnog tužioca Graham Blewitt i njegov "Australijski klan."

Blewitt je, navodi Hartmann, priznao Carli del Ponte da nije htio da troši sredstva i vrijeme za istragu nad osumnjičenim šefom države "koji nikada neće doći u Hag" i za kojeg on smatra da nema nikakve veze sa Srbima u Hrvatskoj i BiH, a još manje sa zločinima koji su tamo počinjeni.

*Upamtite
ih, i...!!!*

*Potjernice:
zamazivanje
očiju javnosti*

NEPOPUSTLJIVA DEL PONTE

Pošto je u septembru 1999. godine preuzela dužnost glavne tužiteljice, Carla del Ponte je uspjela da nadoknadi izgubljeno vrijeme i da do jeseni 2001. godine pripremi optužnice za Hrvatsku i BiH protiv Miloševića. Ni to, međutim, nije prošlo bez natezanja sa Blewittom i anglosaksonskim klanom u tužilaštvu. U prvom nacrtu optužnice za BiH, navodi Hartmann, nije bilo Sarajeva i Srebrenice, kao ni optužbe za genocid, pošto je Blewitt smatrao da za to "nema dokaza." Del Ponte je, međutim, bila nepopustljiva i dala im je šest nedjelja da "nađu dokaze", tako da je u novembru 2001. optužnica protiv Miloševića kompletirana uključivanjem Sarajeva i Srebrenice, kao i optužbom za genocid.

Bitka Carle del Ponte za Sarajevo, Srebrenicu i genocid, međutim, nije time trajno dobijena – navodi se u knjizi. Oktobra 2002. godine Geoffrey Nice, kojeg je za vođu tužilačkog tima u predmetu Milošević, po autorki, angažovao Blewitt stavljajući Del Ponte pred "svršeni čin", traži da se iz optužnice za zločine u BiH isključi najpre Sarajevo, potom Srebrenica, a samim tim i genocid. Najse, navodi Hartmann, oslanjao na američke i britanske vojne analitičare tužilaštva koji su tvrdili da nema dokaza o Miloševićевой odgovornosti za Sarajevo i Srebrenicu.

Za analitičare se u knjizi tvrdi da su "odani svojim vladama", a za Najsa da je "ušao u igru velikih sila", da je "blizak Forin offisu", kao i da je u mladosti barem u jednoj prilici radio za britanski tajnu službu MI6.

UNUTARNJE SABOTAŽE

Pored "unutarnje sabotaže" Nice-a i anglosaksonskog tima vojnih analitičara, Del Ponte se – navodi dalje Hartmann – u postupku protiv Miloševića suočavala i sa nesaradnjom Srbije – koja je otezala da dostavi ključne dokumente, poput zapisnika sa sjednica Vrhovnog savjeta odbrane – kao i sa opstrukcijom vlada Sjedinjenih Država,

Velike Britanije i Francuske, koje su tužilaštvu uskratile dragocene informacije. "Ne da bi zaštitile Miloševića, već sebe" – zaključuje Hartmann. Ilustruje to bezuspješnim nastojanjima glavne tužiteljice da od američke administracije dobije transkripte presretnutih komunikacija između Beograda i Glavnog štaba VRS uoči i tokom napada na Srebrenicu u julu 1995. godine. Po Artmanovoj, Amerikanci ne daju te transkripte "da ne bi pokazali da su znali šta se sprema u Srebrenici."

Podjednako bezuspješna su, navodi dalje Hartmann, bila i nastojanja Karle del Ponte da od Amerikanaca dobije dokumente o aktivnostima pojedinih osumnjičenih zapovjednika OVK ili nekadašnjih Miloševićevih saradnika koji su 2000. godine "promijenili tabor" i doprinijeli njegovom svrgavanju sa vlasti. Dok javno održavaju privid podrške Tribunalu – kako bi pokazali da nisu protiv međunarodne pravde uopšte, već samo protiv stalnog Međunarodnog krivičnog suda – Amerikanci, piše Hartmann, iza kulisa ispoljavaju isto neprijateljstvo prema oba suda i doprinose usporavanju rad Tribunalala.

Hartmann opširno piše i o pritiscima i pretnjama kojima su Amerikanci, uz asistenciju njihovih vjernih britanskih saveznika, nastojali da "razvlaste" Carlu del Ponte i ograniče nezavisnost koju glavni tužilac ima po Statutu Tribunalala. U nastojanju da tužilaštvo stavi pod svoju kontrolu Vašington se, navodi Artman, oslanjao na američkog sudiju Theodora Merona koji je, po njoj, "djelovao više kao predstavnik američke administracije, nego kao predsjednik Tribunalala." Ako anglo-američka koalicija nije u potpunosti uspjela u namjeri "obuzdavanja" Carle del Ponte, zaslugu snose Rusi koji su podozrijevali da Washington i London na taj način pokušavaju da zaštite svoje prijatelje iz OVK.

*Florence Hartmann,
bivša glasnogovornica haškog tužiteljstva,
autorica knjige 'Mir i kazna'*

CJELOVIT ODGOVOR HARTMANN NICEU

- "Kratka povijest dijela optužnice koji se tiče Sarajeva i Srebrenice izgleda ovako. Po primitku dužnosti u studenome 2001. bio sam suočen s neslaganjem sa statusom Sarajeva i Srebrenice u optužnici odvjentnika, istražitelja i analitičara koji su pripremali dio suđenja za BiH. Jedan od razloga za takvo stanje uznemirenosti bio je taj što je gospođa Del Ponte inzistirala da se Milošević optuži i za zločine u Srebrenici i Sarajevu protivno savjetima odvjentnika koji su smatrali da, u trenutku kad je optužnica sastavljena, ne raspoložu s dovoljno dokaza. Međutim, optužnicu je već bio povrdio i sudac. Donio sam odluku da počnemo detaljnu analizu postojećih dokaza za Sarajevo i Srebrenicu i potom odlučimo kako dalje", (**Geoffrey Nice**)

Zbog povijesnih činjenica, važno je da je Geoffrey Nice dao svoje viđenje slučaja Milošević jer je zastupao Tužiteljstvo više od pet godina. U svojoj knjizi opisujem borbe koje je ICTY morao voditi - ne samo u mandatu Del Ponte nego od osnutka Tribunala - da bi ispunio svoj mandat unatoč teškim političkim okolnostima. Jedan od primjera je slučaj protiv Miloševića. Hrvatska javnost uskoro će imati priliku pročitati knjigu u potpunosti. Zasad mogu samo naglasiti da nikad nisam napisala da je slučaj bio opstruiran i politiziran, kao što neki ljudi nastoje pogrešno interpretirati moju knjigu, nego da su neki specifični elementi slučaja bilo suočeni s ozbiljnim preprekama i opstrukcijama. Ti otpori dolazili su iznutra, iz samog Tužiteljstva, kao i izvana, iz Beograda, naravno, ali također od velikih sila (SAD, Velika Britanija, Fran-

cuska), i uvijek su se odnosili na Miloševićevu upletenost u opsadu Sarajeva te vojnu operaciju i genocid u Srebrenici.

Ono što želim reći jest da je te otpore također zastupao Geoffrey Nice. On nije imao problema s ostatkom, ali bio je vrlo nesklon ovim dvjema točkama optužnice, ne samo u početku slučaja, što bi se moglo opravdati nedostatkom dodatnih dokaza koji u to vrijeme još nisu bili dostupni, nego tijekom cijelog slučaja, čak i kad su novi dokazi izbijali na vidjelo. Nisam ustanovila što su bili stvarni motivi gospodina Nicea. Ipak, ukazala sam na to da se protivio istim elementima koje su velike sile skrivale od Tribunala.

Gospodin Nice nije porekao da je blizak Foreign Officeu, a što se tiče njegovih veza s MI6 u prošlosti, to dolazi od njega samoga. Spomenula sam njegovu prošlost s MI6 u fusnoti, pozivajući se na intervju koji je Azem Vllasi dao sarajevskim Danima u svibnju 2007. godine.

U tom intervjuu Azem Vllasi otkrio je da mu je Geoffrey Nice, kad je Tužiteljstvo pristupilo Vllasiju kao potencijalnom svjedoku protiv Miloševića, priznao da ga je MI6 poslao 1966. da prati brijunski ple-num. Osobno sam 12. srpnja 2007. pri susretu s Azemom Vllasijem u Sarajevu provjerila je li to točno. Gospodin Vllasi rekao mi je isto što je rekao Senadu Pećaninu iz Dana.

U svome pismu, Geoffrey Nice potvrdio je da se od početka protivio tome da Sarajevo i Srebrenica budu u optužnici protiv Miloševića jer nema dovoljno dokaza. Ali dodaje kako je "sudac potvrdio optužnicu", zaboravljajući pritom da prema članku 19 Statuta Tribunala to znači da je sudac bio zadovoljan s time da je Tužiteljstvo utvrdilo "prima facie predmet". Da sudac nije bio tako zadovoljan, odbacio bi taj dio optužnice. Međutim, posao je Tužiteljstva da nastavi skupljati dodatne dokaze kako bi ojačalo svoj predmet i rasprave unutar Tužiteljstva nisu bili samo uobičajene, nego potrebne.

Prepisala sam te rasprave u svojoj knjizi i Geoffrey Nice ih još nije komentirao. Upravo suprotno, jednostavno ih je ignorirao. Te rasprave, upotpunjene preciznim citatima izjava, pokazuju da su se Geoffrey Nice i ostali, ne samo u početku nego tijekom cijelog slučaja,

zaista protivili uvrštenju genocida, Srebrenice i Sarajeva u optužnicu unatoč dokazima koji su pristizali i inzistiranju ne samo Carle Del Ponte nego također i drugih odvjetnika, istražitelja i stručnjaka. Mnogi od njegovih podređenih koji nisu dijelili njegov stav o odustajanju od Srebrenice i Sarajeva u optužnici protiv Miloševića bili su optuženi ili gurnuti u stranu na njegov zahtjev. Uključujući starije odvjetnike!

- “Analiza i traganje za dodatnim dokazima počeli su odmah nakon mog dolaska jer se očekivalo da će dio suđenja za zločine u BiH početi krajem 2002. g. Proces analiziranja dokaznog materijala išao je paralelno s konzultacijama s istražiteljima, analitičarima i odvjetnicima. Ovaj pristup problemu otvorio je put novim pravcima istraživanja i identificirano je mnogo novog dokaznog materijala. Jedan od primjera dokaznog materijala zatraženog i dobivenog između 2002. i 2005. su neke važne kolekcije dokumenata dobivene od vlasti u Beogradu preko Pravila 54bis, tj. pravila prema kojem Sudsko vijeće može narediti državama predaju dokumenata Tribunalu. Tako su dobiveni dokumenti Vrhovnog savjeta obrane (VSO). Ta je kolekcija zatražena u svibnju 2002., a dobivena je tijekom 2003. g. Međutim, ovi vrlo važni dokumenti, kako za javnost, Tribunal, tako i za Međunarodni sud pravde, nikada nisu postali javni u cijelosti zato što je Del Ponte prije nego što je itko iz mog tima mogao pregledati njihov sadržaj pristala ne suprotstaviti se zaštitnim mjerama velikog dijela te dokumentacije koji je Beograd namjeravao tražiti i na kraju dobio od Suda. Za taj njezin stav nije postojala pravna osnova ili praktični razlog”, (Geoffrey Nice)

Geoffrey Nice zaista se protivio zaštitnim mjerama u VSO dokumentima, ali ne samo riječju, nego i podnošenjem pravnog zahtjeva ili potezima prema Vijeću. Ti potezi bili su potpisani od glavne tužiteljice i podržani od svih starijih odvjetnika u tužiteljskom timu protiv Miloševića. Glavna tužiteljica u to je vrijeme bila, kao što svi znamo, Carla Del Ponte. Ponavljajući iste optužbe još jednom, Geoffrey Nice očito želi sakriti javnosti ulogu sudaca ICTY-ja u toj važnoj priči. Kao što znamo, samo sudac ili sudsko vijeće može odobriti zaštitne mjere nekoj državi. Tužiteljstvo čak nije ni pozvano da se usprotivi

argumentima države za zaštitne mjere. Sve je to dokumentirano u knjizi "Mir i kazna".

Od izlaska knjige donesena je nova odluka Žalbenog vijeća ICTY-ja koja Geoffreyju Niceu daje veću slobodu djelovanja da nastavi za varavati javnost. Prošli tjedan, Žalbeno vijeće odlučilo je ne prihvatiti Del Pontin zahtjev da se javnosti objavi tajna odluka Žalbenog vijeća koja se tiče dokumenata VSO-a.

Čitatelji se možda ne sjećaju da je, nakon "polemike" o tome tko je prihvatio zaštitne mjere na dokumentima VSO-a, Del Ponte tražila da se, u svrhu transparentnosti procesa odlučivanja, javno objavi odluka Žalbenog vijeća. Ali prije nekoliko dana suci su to odbili i odlučili da istina o tome tko je i temeljem čega odlučio da se zaštitne mjere dopuste Beogradu ostane daleko od očiju javnosti.

- "Moj pristup problemu optužnice u dijelovima Sarajeva i Srebrenice doveo je do dodatnog dokaznog materijala. Niti u jednoj fazi ovog procesa Hartmann nije sudjelovala, ali je to ne sprečava da izražava vrlo jake stavove o meni i ovoj temi. Ona nije ni istražitelj ni pravnik te njezina stručnost proizlazi iz njezina novinarskog rada i rada glasnogovornice Del Ponte. I ne samo to - po prirodi svog posla njoj ni nije bilo dopušteno sudjelovati u ovim procesima te nije imala radni pristup dokumentaciji o tim istražiteljskim procesima. Nema nikakve sumnje da je Hartmann imala pristup privatnom arhivu Del Ponte, ali i da je spomenutim događajima davala interpretaciju koja ide isključivo u korist Del Ponte. Ne bih o tome tko i kako joj je dao pristup tim arhivima. To treba istražiti administracija UN-a", (Geoffrey Nice)

Kao član Neposrednog ureda glavne tužiteljice, također sam imala ulogu savjetnika. Sviđalo se to Geoffreyju Niceu ili ne, među moje dnevne dužnosti spadala je i ta da sam stručnjak za Balkan, regiju koju sam pratila na dnevnoj bazi od 1987. godine.

- "Dostignuća pristupa koji sam inicirao u slučaju Sarajeva i Srebrenice najbolje se mogu vidjeti u odgovoru Tužiteljstva na podnesak Amici Curiae u kojemu su oni nakon okončanja dijela su-

đenja koje je vodilo Tužiteljstvo tražili od Sudskog vijeća da se mnogi dijelovi optužnice izostave od daljnjeg suđenja. Njihovi su argumenti bili da Tužiteljstvo nije predočilo dovoljno dokaza u svom dijelu suđenja, uključujući Sarajevo, Srebrenicu i optužbu za genocid, da bi se te optužbe održale u optužnici u nastavku suđenja. Tim odvjetnika i analitičara Tužiteljstva je pod mojim vodstvom sastavio odgovor prezentirajući najbolje dokaze i pravnu teoriju po kojoj se Miloševiću sudi, uključujući Sarajevo i Srebrenicu. Suci su pozitivno odgovorili na naš podnesak pa su, među ostalim, i Sarajevo, Srebrenica i optužba za genocid ostali u optužnici u nastavku suđenja. Hartmannova "sugerira vezu između Geoffreyja Nicea i britanskoga Foreign Officea, detaljno navodeći slučajeve u kojima je Nice tražio da se Miloševića oslobodi najteže od svih optužbi". Ove netočne i neutemeljene tvrdnje su toliko smiješne da ne bi vrijedile ni spomena. Zanimljive su samo sa stanovišta kredibilitnosti knjige u cjelini" (Geoffrey Nice)

Nakon što opširno opisujem kako je Geoffrey Nice tijekom cijelog postupka tražio povlačenje najteže od svih optužbi - one za genocid - u svojoj knjizi spominjem da je u ožujku 2004., kad su Amici Curae podnijeli svoje pismo vezano uz 98bis, Geoffrey Nice počeo govoriti svome timu i Del Ponteovoj da se želi složiti sa zahtjevom Amici Curae i odbaciti sve optužbe za genocid. Suočen s protivljenjem nekoliko odvjetnika dodijeljenih timu, izjavio je da će se barem izjasniti o "kompliciranosti genocida". Nakon nekoliko tjedana, zahvaljujući specijalistima za genocid, od kojih su mnogi radili na ICTR u Arushi (sud za Ruandu, op.p.) prije nego što su se pridružili ICTY-ju u Hagu, Tužiteljstvo se izjasnilo da je riječ o genocidu i postiglo da se u 98bis preliminarnoj procjeni protiv Miloševića potvrdi najteža od svih optužbi. Sve je to do detalja dokumentirano u knjizi. Ne radi se o tvrdnjama nego o dokazima koje bi Nice, ako želi, trebao pobijati u Francuskoj ili čak i na sudu, umjesto u novinama.

- "Sugerira li to Hartmannova da sam radio prosječno 15 sati na dan više od četiri godine kako bih udovoljio nekakvoj bizarnoj britanskoj politici koju Hartmann nije previše precizno definira-

la? I da me nitko unutar Tribunala nije u tome kontrolirao, uključujući i gospođu Del Ponte?“, Geoffrey Nice)

Već sam ranije odgovorila djelomično. Što se tiče britanske politike koju sam propustila definirati, želim dodati sljedeće. Spriječivši pristup dokazima vezanima uz ulogu srpskog vodstva u vrijeme ili netom prije genocida u Srebrenici, SAD, Velika Britanija i Francuska prihvatile su politiku koja je precizno definirana u mojoj knjizi i o kojoj su mediji u velikoj mjeri izvještavali. A to je da minimaliziraju ili negiraju Miloševićevu odgovornost za Srebrenicu jer bi suradnja s Tribunalom (koja je obvezna za svaku državu, uključujući velike sile) također otkrila da su Washington, London i Pariz mogli unaprijed znati i stoga su mogli pokušati spriječiti što se dogodilo Srebrenici. A u isto vrijeme - i to je činjenica koju Geoffrey Nice ne može poreći - on je unutar Tužiteljstva osobno inzistirao na tome da masakr u Srebrenici nije bio predvidiv.

- “Bilo bi dobro da Hartmannova objasni koji su se to dokazi prikrivali i opstruirali jer, kako i ona sama kaže, dokaza protiv Miloševića u listopadu 2000. nije bilo. Kako onda objašnjava to da su najvažniji dokazi prispjeli između 2002. i 2005. godine, znači otkako sam ja preuzeo slučaj. Reagirao sam na svaki trag o informacijama s mogućim dokazima, dajući instrukcije istražiteljima. Jedan takav trag vodio je k presretnutim razgovorima između Miloševića i Mladića te drugih glavnih aktera srebreničke drame koji su, navodno, bili u posjedu jednog entiteta. Ovaj primjer konkretne opstrukcije u pribavljanju dokumenata za Srebrenicu je nekako izmakao pažnji Hartmannove. Godine 2005. počeo sam 54bis proceduru da bih od nadležnih autoriteta tog entiteta dobio te dokaze ili u svakom slučaju da se predstavnici tog entiteta izjasne na sudu o tome posjedu li ili ne taj materijal. Tjedan dana prije zakazane sudske sjednice za pojavljivanje predstavnika tog entiteta pred sudom Del Ponte je imala kontakte s predstavnicima jedne treće strane, koji su joj rekli da povuče taj 54bis zahtjev Tužiteljstva, što je ona i učinila. Nikad nisam za to dobio nikakvo objašnjenje. Osjetljivost Del Ponte na političke pritiske mene je stavljala u etičke probleme. O tom konkretnom problemu više sam puta razgovarao s njezinim direktnim pomoćnicima da bismo identificirali pravne parametre o tome što

smo o ovom konkretnom primjeru dužni objelodaniti sudu i optuženome. To se, nažalost, nikada nije dogodilo zbog smrti optuženoga. Moja profesionalna dužnost nije bila samo to što bi ovaj dokazni materijal pokazao o Miloševićovoj kriminalnoj odgovornosti za Srebrenicu, nego i to što je međunarodna zajednica mogla znati unaprijed što će se dogoditi u Srebrenici", (Geoffrey Nice)

Na ovo sam već odgovorila, ali mogu još dodati sljedeće. Geoffrey Nice nije još pročitao moju knjigu i ponovo je namjerno pogrešno interpretira. Napisala sam da je već 2000. bilo dokaza protiv Miloševića unutar Tužiteljstva i u javnosti. Kako bih inače ja mogla 1999. u knjizi "Milošević - dijagonala luđaka" pisati o Miloševićovoj kriminalnoj politici. U knjizi "Mir i kazna" pokazujem kako istraga nije bila pravilno vođena do 2000. unatoč ponavljanim instrukcijama Louise Arbour i Carle Del Ponte da se tom slučaju posveti više pažnje. Sve je to detaljizirano u knjizi i svatko će se moći uvjeriti u studenome.

Što se tiče "presretnutih razgovora između Miloševića i Mladića te drugih glavnih aktera srebreničke drame koji su, navodno, bili u posjedu jednog entiteta", odgovaram sljedeće. Geoffrey Nice vjerojatno govori zaista o presretnutim razgovorima između ključnih ljudi srebreničke drame, ali to se ne događa istovremeno sa srebreničkom dramom ili čak 1995. godine. Mogli biste s njime provjeriti i tražiti ga da bude precizniji. Jer presretnuti razgovori između srpskog vodstva koji su se događali istovremeno sa srebreničkom dramom ili u proljeće 1995. nisu "navodno u posjedu jednog od entiteta" (misli se na BH entitete?) nego u posjedu SAD-a koji je odbio dati pristup njima. Kako navodim u knjizi, neki dijelovi su dani od strane treće zemlje, ali što propuštam u knjizi jasno reći je da su "spavali" nekoliko godina u kutijama u Tužiteljstvu jer osoba koja ih je gledala nije prijavila da su potrebni za slučaj Milošević!

- "Izjave o meni su netočne, neprovjerene i neosnovane te se čini da imaju samo jednu svrhu, a to je štititi poziciju gospođe Del Ponte po principu "napad je najbolja obrana". Sve teme identificirane u knjizi ustvari identificiraju slabe točke vladavine gospođe Del Ponte kojih je ona očito itekako svjesna. Napadajući cijeli svijet da bi obranila

naslijeđe svoje šefice, Hartmannova je u stvari otvorila poklopac Pandorine kutije same gospođe Del Ponte jer primjeri o njezinu neprofesionalnom ponašanju i nepotrebnoj politizaciji Tužiteljstva tek trebaju ugledati svjetlo dana u potpunosti”, (Geoffrey Nice)

Napisala sam svoju knjigu na temelju dokaza, koji su dokumentirani. Ako ih Geoffrey Nice ili drugi žele dovesti u pitanje, trebali bi to učiniti jedan po jedan, umjesto da odgovaraju općim negiranjem pred javnosti koja još nema pristup knjizi. Pisala sam bez ikakve namjere da branim naslijeđe bilo kojih šefova, nego da branim borbu koju je međunarodna pravda morala i morat će voditi kako bi sačuvala svoju nezavisnost. Ne samo Del Ponte, nego i mnogi drugi, poput Louise Arbour ili Antonija Cassesea, vodili su te bitke koje opisujem u knjizi, ponekad uspješno, ponekad ne.

- “Kako onda objašnjava to da su najvažniji dokazi prispjeli između 2002. i 2005. godine, znači otkako sam ja preuzeo slučaj”, (Geoffrey Nice)

U knjizi sam odala priznanje trudu cijelog tima, uključujući i Geofreya Nicea, da pribavi dodatne dokaze i one koje su najvažniji za slučaj. Ali bez obzira na nove krucijalne stavke, također sam objasnila kako se Geoffrey Nice borio da se Milošević osudi po mnogim točkama, dovoljno da provede godine u zatvoru, ali ne i za genocid u Srebrenici!

Tačke spora bivših saradnika: Florence Hartmann

1. Nice se borio za to da Milošević bude osuđen po mnogim točkama optužnice, ali ne i za genocid u Srebrenici. To je činjenica koju Geoffrey Nice ne može poreći
2. Slučaj protiv Miloševića bio je suočen s opstrukcijama. Ti otpori dolazili su iznutra, iz samog Tužiteljstva, kao i izvana iz Beograda, ali i SAD-a, Velike Britanije, Francuske
3. Azem Vllasi potvrdio mi je 12. srpnja 2007. da mu je Geoffrey Nice priznao da ga je M16 poslao 1966. godine da prati brijunski plenum

Geoffrey Nice

1. Moj pristup problemu optužnice protiv Miloševića u dijelovima Sarajeva i Srebrenice doveo je do dodatnog dokaznog materijala. Zahvaljujući tome i Sarajevo i Srebrenica ostali su u optužnici
2. Hartmann sve događaje interpretira tako da idu isključivo u korist Del Ponte. Napada cijeli svijet da bi obranila naslijeđe svoje šefice
3. Sugerira li to Hartmannova da sam radio 15 sati na dan više od četiri godine kako bih udovoljio nekakvoj bizarnoj britanskoj politici koju nije precizno definirala?

Florence HARTMANN, bivši portparol MKSJ,
Sylvie MATTON, autor knjige „Srebrenica: Najavljeni genocid“, am-
bador Muhamed ŠAĆIRBEY, potpisnik Daytonskog sporazuma

Prevedeno s dozvolom Muhameda Šaćirbegovića
sa www.aconvenientgenocide.com.

ZGODAN GENOCID U RIBLJOJ POSUDI

GOVORE ONI KOJI SU U TOKOVIMA I ZA KOJE SE SMATRALO DA SU IZVAN TOKOVA!

Florence Hartmann navodi optužujuće iskaze o izdaji pravde i Međunarodnog kriminalnog Tribunala za bivšu Jugoslaviju u knjizi „Mir i kazna“. Ona isto ukazuje na izravne dokaze da su same velike sile bile saučesnice Miloševićevog plana da etnički očisti Srebrenicu i Žepu, ili su mu barem popustile. Posljedice ovih iskaza nedavnog službenika i portparola MKSJ se još ne mogu definirati. Njeni detaljni dokazi, uključivo i dokumentacija, su izazvali potpune demante a i pokušaje da joj se javno okrnji karakter. Jedan od službenih lica u američkom Sekretarijatu vanjskih poslova ja nazvao njene izjave „uvrjedljivim“ kao da žrtve genocida i ratnih zločina nemaju prava gnusati se, i gdje ih se ponovno žrtvuje prevarom, obmanom i revizijom povijesti.

Naravno, g-đa. Hartmann nije prva koja je dala ovakve izjave. *Sylvie Matton* je autor pozamašnog dosijea povijesti izdaje Srebrenica u njenoj knjizi „Srebrenica: najavljeni genocid“, koja je detaljan istraživački rad.

Ambador Muhamed Šaćirbey je godinama tvrdio da je postojao dogovor između Miloševića i velikih sila za veleizdaju Srebrenice i Žepe. On je isto dao dokaze o dogovoru između Karadžića i Holbrookea da se negira optužba MKSJ i da Karadžić i Mladić budu na slobodi. Ambador Šaćirbey je zahtijevao prvu istragu Ujedinjenih nacija u izdaju Srebrenice unatoč preprekama od strane RS i prijateljama iz velikih glavnih gradova. Njegova knjiga, „Zgodan genocid, u ribljoj posudi“ je prezentirana na www.aconvenientgenocide.com.

**FLORENCE HARTMANN, SYLVIE MATTON
I AMBASADOR MUHAMED ŠAĆIRBEY
GOVORE O DOKAZIMA I POSLJEDICAMA
ZA REGIJU I ZA ŽRTVE.**

POSLJEDICE ZA BIH, HRVATSKU I REGIJU:

Ambasador Šaćirbey: Mi moramo zahtijevati istragu od strane odgovarajućih institucija. One bi, onda, vodile bliže posljedicama. Kao bosanskohercegovački Amerikanci mi moramo zahtijevati odgovornost od strane američkih birokrata i funkcionera koji su radili u suprotnosti sa službenom politikom Sjedinjenih Država koja je izglasana i odobrena od strane Kongresa Sjedinjenih Država. Kao Amerikanci mi moramo informirati, podsjetiti i peticionirati Kongres da istraži i povede akciju.

Građani Bosne i Hercegovine isto tako trebaju zahtijevati istragu od Parlamenta i sudstva BiH i od UVP. Navodi, od nekoga ko je u tokovima, i nedavni visoki funkcioner MKSJ se, jasno, mogu podvrći političkim i kriminalnim sankcijama. Mi znamo što možemo očekivati u smislu odgovora, ali moramo podsjetiti da neće samo međunarodni krugovi tražiti da sankcioniraju BiH vodstvo nego to mora biti i obratno kad su međunarodni krugovi, čija je dužnost bila da osiguraju mir i pravdu u BiH, bili ti koji su iznevjerili naše povjerenje.

Florence Hartmann: MKSJ je dobio svoj mandat od Vijeća sigurnosti UN, da udijeli pravdu s nezavisnošću. Član 16 Statuta kaže: „tužilac će raditi nezavisno kao odvojeni organ Međunarodnog tribunala. On ili ona neće tražiti upute niti od jedne vlade ili bilo kojeg drugog izvora“. Odgovornost MKSJ je prema žrtvama, pravdi i zakonodavnosti. Unatoč tome velike sile su često pokušale utjecati na planirani rad Tribunala.

U knjizi dajem uvid u događaje iza zatvorenih vrata, gdje su od samog početka bili napori da se usmjere pravda tako da se opravdaju potezi velikih sila u njihovim reakcijama na rat, na genocid. One su stalno probale nadgledati ko je optužen, i onda selektivno dati kazne i čak ih i izmijeniti, ovisno o tome da li bi mandat Tribunala da istraži istinu bio u njihovu štetu ili ne. Osim toga, one su stalno bile protiv ideje da Tribunal ima svoju policiju da hapsi odbjegle tako

da su time odlučivali ko će biti uhapšen a ko će, efektivno, biti imun od Tribunala. Kao prvo, Tribunal nikad nije trebao postojati. Unatoč hipokriziji oko njegovog ustanovljenja 1993. uspio je postojati i djelomično uraditi posao. Ali u svojoj borbi za nezavisnost Tribunal je izgubio neke bitke.

Ambasador Šaćirbey: Gospođa Hartmann je potpuno u pravu da je prijedlog Tribunala bilo samo prazno obećanje, ustvari samo jedna alternativa da se suprotstavi zločinima počinjenim u BiH. U ljeto 1992. ideja o Tribunalu je bila ponuđena medijima kao odgovor na slike i potvrđene vijesti o koncentracionim logorima i masovnim ubistvima. To je bilo u augustu 1992. i oni su morali nešto učiniti da otupe pozive za intervenciju i da se suprotstave Miloševićevim snagama. Tako da su jednostavno izletili s obećanjem da će pravda dostići počinioce, e da bi olakšali svjetsku savjest i pozive za akcije predupređivanja zločina i kriminalaca.

Oni su samo reagirali na izvještaje medija i prolamanje glasa u augustu 1992. ali su imali čvrste dokaze o logorima i masovnim egzekucijama još od ljeta 1992. Pokušali su to držati u tajnosti sve dok nismo mi, BiH Misija pri Ujedinjenim nacijama podnijeli tajne UNPROFOR-ove dokumente s detaljima tih zločina. Nama je Štab UNPROFOR-a u Zagrebu, preko Milesa Raguza, mog zamjenika, dao te tajne dokumente.

MKSJ je nastao samo zbog toga što je nekoliko ključnih pojedinaца, a ovdje moram spomenuti Cherifa Bassiounia, Madeleine Albright i ambasadora Diego Arriau, poduzelo vodeće korake s Misijom BiH, i MKSJ je postao stvarnost.

MOTIV: DRŽATI U TAJNOSTI PREGOVORE I DOGOVORE IZMEĐU MILOŠEVIĆA, KARADŽIĆA I MLADIĆA, NA JEDNOJ STRANI, TE FUNKCIONERA KOJI SU PREDSTAVLJALI VELIKE SILE, UKLJUČIVO I SJEDINJENE DRŽAVE, NA DRUGOJ

Sylvie Matton: Izdaja Srebrenice i Žepe, koja je u više detalja opisana u mojoj knjizi dvije godine ranije, „Srebrenica - najavljeni genocid“, je bila orkestrirana da bi se dalo Miloševiću što je zahtijevao: tri istočne enklave, Srebrenicu, Žepu i Goražde.

Posljedica je bio genocid, i ja sam sigurna da niti jedan zapadni funkcioner, od Richarda Holbrookea do Carla Bildta, ne bi bili spremni priznati da su unaprijed znali, a još manje popustili ili bili saučelnici u tom planu, bez obzira da li je to omogućilo Dayton.

Ambasador Šaćirbey: Povijest dogovora s Miloševićem, Karadžićem i Mladićem je dugačka, čak i kad su posljednja dva bila optužena. Milošević je imao posebno zaštićeno mjesto. Njega su većina europskih i američkih funkcionera predstavljali kao izvor mira i novog reda na Balkanu. On je bio zaštićen još dugo u svojoj kampanji etničkog čišćenja na Kosovu, 1999. Ljudi kao Holbrooke i Bildt su se postavili između njega i zakona. Oni su vjerovali da su efektivno blokirali sve istrage MKSJ protiv Miloševića, ali na sreću to nije bio slučaj.

Miloševića su štitili njegovi partneri u dogovaranjima i njegova optužnica je godinama bila blokirana

Florence Hartmann: MKSJ Ured tužioca je ustanovio da su Sjedinjene Države imale kapacitete obavještavanja i bile u posjedu uhvaćenih konverzacija od 1995. između vodstva Srbije i bosanskih Srba. MKSJ Ured tužioca je izdao zahtjev za pomoć, tražeći od Sjedinjenih Država da predoče takve dokaze za slučaj Miloševića ali je to prošlo bez odgovora unatoč zakonskoj obavezi suradnje koja obavezuje sve zemlje, i unatoč Propisu 70, MKSJ Propisa i procedura, kojima se garantiraju zaštitne mjere ako se iste zatraže na osnovi državne sigurnosti.

Oni svakako nisu željeli da se Miloševića optuži za genocid u BiH, barem djelomično zbog toga da se to ne odrazi na njihova dogovaranja i akcije, ili pomanjkanje akcije. Kad je Milošević konačno bio u zatvoru, zahvaljujući ondašnjem premijeru Srbije Zoranu Đinđiću, „sile“ su prikriale dokaze i mnogi potencijalni međunarodni svjedoci nisu bili ovlašćeni, ili nisu htjeli biti, od njihovih vlada, da svjedoče, počevši od Richarda Holbrookea.

Ambasador Šaćirbey: Naši zahtjevi izvjesnim funkcionerima i vladama, uključivo i izvršnike Sjedinjenih Država, da podnesu dokaze Međunarodnom sudu pravde su za odgovor dobili jedno bezobrazno „NE“ A i inače su nam prijetili i strašili nas prekidom našeg pravnog slučaja protiv Beograda.

Karadžiću i Mladiću je bio dan efektivni imunitet i zaštita. Ako nije bilo dogovora između Karadžića i Holbrookea, onda je barem izgledalo kao da je bio.

Sylvie Maton: Ako stvarno nije bilo dogovora, onda je ponašanje sviju izgledalo kao da je bio dogovor.

Ambasador Šaćirbey: U Daytonu smo urgirali da mandat IFOR-a specifično uključi zadaću hapšenja. General Wesley Clark mi je rekao da takve specifično zacrtane zadaće neće biti prihvaćene od strane Pentagona.

Svejedno, mi smo insistirali da sve članice Daytonu, uključivo države potpisnice i organizacije, moraju postupati u skladu s njihovim odgovornostima u okviru međunarodnog prava, to jest da uhapsu optužene osobe. To je značilo da bi barem trebali uhapsiti ako optužena osoba dođe u kontakt s IFOR-om. Oni su se složili da je to bila ispravna interpretacija njihove, IFOR-ove, međunarodne obaveze. Nažalost, oni su ubrzo promijenili definiciju njihove obaveze, ili su ju jednostavno ignorirali, čim su stigli u BiH. Karadžiću i Mladiću je bila dozvoljena sloboda kretanja, gdje su vidno, i u svojoj pratnji, prolazili kroz kontrolne punktove IFOR-a. Karadžića i Mladića se smatralo ključnim za suradnju i oni su postali partneri IFOR-u i Uredu visokog predstavnika, umjesto da su bili proganjani kao optuženi ratni zločinci.

U nekoliko navrata, kao legitimnoj vladi Bosne i Hercegovine, dana su nam upozorenja da ne poduzimamo pokušaje hapšenja to dvojice i nekih drugih osumnjičenih. Na kraju je zakon „ko je jači taj kvači“ prevladao čim je vlada BiH izgubila mogućnosti hapšenja. IFOR je ostao kao jedina legitimna institucija s moćima hapšenja. Moć je bila prigrabljena ali je odgovornost bila ignorirana. U nekoliko navrata sam ponovio da mi je jedan drugi funkcioner Sjedinjenih Država, na dan kad je taj dogovor bio zapečaćen, u ljetu 1996. rekao da je Karadžiću Holbrooke obećao da on neće biti uhapšen.

„UGOVOR ČASTI“ S KARADŽIĆEM

Florence Hartmann: U odgovoru na poziv ambasadora Pierre Richarda Prospera da se sretne s Karadžićevom ženom da razgovara o predaji njenog muža ili „situaciji“, Ljiljana Karadžić je izjavila COMSFOR (komandantu SFOR-a), američkom generalu Sylvester-u, 4. juna 2002:

Moj muž se je uvijek striktno pridržavao svakog ugovora časti, i to bi vi morali znati. Svi njegovi zahtjevi da bude slobodan čovjek su bili prihvaćeni. Jedina stvar koju međunarodna zajednica može napraviti je da povuče optužbu.

REDOSLIJED DOKAZA

Florence Hartmann: Ipak, priča započinje mnogo ranije, kao što ambasador Šaćirbey iznosi iz dana Daytona. U „Mir i kazna“, knjizi koju sam upravo izdala u Francuskoj kod Flammariona, ja iznosim:

- Na dan 17. oktobra 1996. u Štabu NATO-a, Glavnom tužiocu MKSJ, Louise Arbour, je rečeno: „Službeni stav NATO-a je da se ratni zločinci NE hapse“.
- U 1996. američki i britanski funkcioneri se u privatnim sastancima bune oko „uplitanja Haaga“ i odlučuju se da „Tribunal prilično komplicira stvari“
- Na dan 17. mart 1997. na isti dan kad su novi primjerci naloga za hapšenje Karadžića i Mladića uručeni NATO-u od strane MKSJ, Mladić nestaje iz svog štaba u Crnoj Rijeci blizu Han Pijeska, u američkom sektoru, i odlazi u Beograd.
- Na dan 9. jula 1997. na sastanku NATO-a u Madridu, NATO članice prihvate obligacije mandata za hapšenje ratnih zločinaca i neka se hapšenja ostvare sklijedeći dan. Ali taj novi mandat se očito ne odnosi na Karadžića koji još uvijek slobodno koraka Bosnom, i to na takav način da mu međunarodni novinari mogu prići i inetrvjuirati ga.
- Na dan 31. maja 1997. Sekretar vanjskih poslova Madeline Albright se sastaje s predsjednicom RS, Biljanom Plavšić, u Banjoj Luci i moli je da

uvjeri Radovana Karadžića da napusti Bosnu „u egzilu u trećoj zemlji kao alternativu za sudski postupak ispred Tribunala ratnih zločina“.

- Na dan 9. augusta 1997. Holbrookea je još jednom primio Milošević u Belom Dvoru u Beogradu. Krajišnik se priključio sastanku. Holbrooke im preda kopiju Karadžićevog intervju koje ga je dao za „*Sud Deutsche Zeitung*“, objavljenom dan prije. Dva srpska lidera priznaju da je to flagrantni prekršaj dogovora od 18. jula 1996. „Ovakve akcije bi mogle povećati mogućnost vojne akcije da se Karadžića privede pravdi“, upozorava Holbrooke. Milošević odgovara: „Ako poduzmete takvu akciju, to će biti nesreća za sve nas. Vaša nacija će to zažaliti“. Holbrooke zahtijeva da se Karadžić striktno drži Dogovora: „Karadžić bi mogao biti uhapšen ako se ne drži izvan politike RS“. (Karadžić, koji je bio optužen u ljetu 1995. je tada još uvijek u Bosni, u francuskom sektoru)
- Na dan 27 augusta 1997. u sastanku s Louise Arbour (tadašnjim Glavnim tužiocem MKSJ) general Wesley Clark (tadašnji vrhunski komandant NATO-a), izjavljuje: „Ako bi se Karadžića dovelo pred sud u Haagu, on bi se pozivao da je u Daytonu s Warrenom Christopherom postignut dogovor da on, Karadžić, nikad neće biti priveden u Haag“.

Ambasador Šaćirbey: Opet, ja sam već prije izjavio da je 1995. u Daytonu bio napor da mi popustimo „amnestiji“. Nakon što sam o tome obavijestio Tribunal, to je bilo na kraju blokirano. Ipak, moram priznati da u Daytonu nije bio general Clark koji je na nas pritiskao za takvu amnestiju nego Holbrooke, kao što je to bio slučaj i u pritisku na nas i na mene da odustanemo od tužbe genocida protiv Beograda na Međunarodnom sudu pravde.

KARADŽIĆ ODLAZI RUSKIM AVIONOM U BJELORUSIJU

Florence Hartmann:

- 1997-1998. Nakon što je bio prebačen ruskim avionom kojeg je obezbijedio Predsjednik Jeljcin, Karadžić provodi nekoliko mjeseci u Bjelorusiji.

- 1998. Karadžić se vraća u Bosnu. Kardžićev prijatelj, Dragomir Kojić, bivši šef Karadžićeve policije vodi „Unipak“, firmu koja vodi rad čišćenja mina i zarađuje milione dolara kroz ugovore s „Ronco“, američkom firmom iz Virginije (financirano od Sekretarijata vanjskih poslova), i s IMI iz Grčke (financirano od EU). Kojić je organizator Karadžićevog sad više tajnog života i izbjegavanja MKSJ.
- 1998. druga polovica, Paul Nell, američki državljanin koji radi pri Tribunalu, na zahtjev Glavne tužiteljice Louise Arbour, ima nekoliko diskretnih sastanaka s Karadžićem da ga nagovori da se preda. U internoj poruci MKSJ, Nell sažima što mu Karadžić govori: „pred Daytonom mu je Richard Holbrooke rekao da, ako se postavi po strani, nikad neće biti uhapšen“.
- Na dan 23. marta 2000. general Wesley Clark potvrđuje novoj Glavnoj tužiteljici MKSJ, Carli Del Ponte, da je potrebno zeleno svjetlo od Klintona prije nego što bi se poduzela bilo kakva akcija u vezi s hapšenjem Karadžića.
- Na dan 26. septembra 2000, u Langley, u Glavnom štabu CIA, ondašnji direktor George Tenet izjavljuje Carli Del Ponte: „Ja proganjam ljude diljem svijeta. Zašto isto tako ne možemo uhvatiti Bin Ladena? Uzelo nam je sedam dana i dvadeset hiljada vojnika da uhvatimo Noriegu u zemlji koja je bila naša... Karadžić je moja vrhunska prioriteta. On je veliki dio naših napora. To je najteži tip operiranja. On nikada ne govori preko telefona, nikada ne potpiše dokumenta“. Međutim kroz cijelo to vrijeme je Karadžić koristio telefon, kurire i stalno pisao svojoj obitelji. Tu nešto nije bilo u redu.

MLADIĆ I CIA U SRBIJI

- Januar 2000. u New York-u Zoran Đinđić prezentira Del Ponte svoj plan: „Ja sam zamolio Sjedinjene Države da mi pomognu locirati Mladića; međutim oni su rekli da oni ne znaju njegova boravišta. Ipak, mi smo postigli dogovor u vezi Mladića s CIA“. Premijer Đinđić je ovlastio CIA da operira u Srbiji uključivo da locira Mladića. Mladića se često viđa u javnosti, ali uglavnom živi ili

se skriva u vojnom krugu. Mladić tada, još nije bio penzioniran od VJ i uživao je zaštitu Armije Srbije i njenog vrhovnog komandanta, predsjednika Vojislava Koštunice. Tu imate premijera, koji vam govori da je Mladić u Srbiji, i CIA-u, koja je ovlaštena da ga proganja i koja govori Tribunalu da ga ne mogu naći!

- Mart 2003. američki ambasador za ratne zločine Prosper izjavljuje Del Ponti: "Vi imate ljude na terenu koji pitaju puno pitanja. Ko su oni? Šta oni hoće? Del Ponte je stvorila grupu da slijedi optužene koji su odbjegli ali njihove akcije su stalno potkopane - lociranjem Karadžića u nakoliko navrata MKSJ grupa isljednika je dokazala da je nehapšenje Karadžića bilo namjerno.
- Oktobar 2003. Colin Powell izjavljuje Del Ponti u njenoj posjeti Washingtonu: "Ja ne mogu odgovoriti na pitanje (zašto NATO ne može uhapsiti Karadžića). Ja ne znam zašto oni nisu popravili plan. Ja ne znam. Ja vam ne mogu reći zašto oni nisu u stanju da ga lociraju, ili kad ga lociraju, da ga uhapsu".
- Januar 2004. Del Ponte doznaje da je Karadžić u Beogradu.
- Na dan 29. januara 2004. zahtijeva od ambasadora Prospera, koji je onda bio u posjeti Haagu „uhvatite Karadžića i Mladića (obojica u to vrijeme u Beogradu), Karadžić je još uvijek u Beogradu. Nije kasno za akciju“. Prosper traži da se konsultira sa svojom vladom.
- Na dan 31. januara 2004. ambasador Prosper zove Del Ponte da ju obavijesti da ima zeleno svjetlo od svoje administracije. Međutim, nikakva akcija nije poduzeta.
- Na dan 2. februara 2004. američki ambasador u Beogradu, William Montgomery daje javnu izjavu srpskim medijima i navodi da je njegova vlada zadovoljna sa suradnjom Srbije s Haaškim Tribunalom i da se nada da će to dovesti do transfera Karadžića i Mladića.
- Na dan 9. februara 2004. Del Ponte odlučuje izjaviti štampi u Brislu, dok je u posjeti EU, da je Karadžić u Beogradu da bi s time prisilila velike sile da ispune njihove obaveze i predvedu oba

optuženika pred Tribunal. Javier Solana, Šef EU vanjske politike, komentira i sastanku s Del Ponte: "Ako je Karadžić stvarno u Beogradu, onda mi imamo ozbiljan problem". Američki funkcioneri protestiraju kod Del Ponte zbog javnog pritiska na njih. Preko nekoliko tjedana oni ju sankcioniraju prekidima svih komunikacija između Del Ponte i njenog Ureda.

- Na dan 24. februara 2004. Del Pontina MKSJ isljednička grupa locira Karadžića u malom selu u Bosni, u blizini granice sa Srbijom, nakon što je nedavno napustio Beograd. Odmah je obaviješen COMSFOR u Sarajevu. Par sati kasnije, helikopteri nadlijetaju selo i time upozoravaju Karadžića.

Ambasador Šaćirbey: U nedavnim razgovorima s članovima vojnih timova koji navodno tragaju za Karadžićem, rečeno mi je bilo da je to samo obmana i da se pod tom maskom vode druge tajne operacije koje nemaju nikakve veze s MKSJ.

JEDINO OPRAVDANJE DA SE OSTANE U BOSNI

Florence Hartmann:

Dana 1. februara 2005. Del Ponte objašnjava Paddy Ashdownu, visokom predstavniku u Bosni i Hrecegovini: "Postoje mnogi elementi koji ukazuju na pomanjkanje odlučnosti međunarodne zajednice, NATO-a i snaga EU. Otkako se Karadžić i Mladić skrivaju, mi smo prosljedili mnogo informacija NATO-u, no bez rezultata. Mi imamo razloga vjerovati, više nego bilo kad prije, da je postignut dogovor s Karadžićem. Nemoguće je povjerovati u takvu nekompetentnost najmoćnijih zemalja na svijetu. Da li postoji politička volja, ili ne? Ili je priče odbjeglog Karadžića jednio opravdanje da se ostane u Bosni...? Unatoč tijesnom proračunu mi smo uspjeli postaviti tročlani tragački tim - ali to troje moraju naći sve odbjegle u nekoliko zemalja. Međutim oni su izvor više rezultata i podataka nego što su neke velike tajne službe.

KAHVENIŠE S NEKOM ŽENOM U FOČI

Florence Hartmann:

- Na dan 7. aprila 2005. Karadžića prepoznaje nizozemski novinar kako navodno kahveniše s jednom ženom u Foči. Del Ponte traži od NATO-a da provjeri informaciju. Odgovor, nekoliko dana kasnije: "Nemoguće! Karadžić je bio u Beogradu od 6. do 8. aprila 2005.". Po drugoj strani, NATO je prethodno ovom navedenom viđenju izjavio Del Ponti da se oni izgubili svaki Karadžićev trag.
- Jul 2005. Del Ponte odlučuje pozvati policiju RS da stavi Karadžićevu obitelj pod nadzor.
- 29. jula 2005. CIA oficir zahtijeva prekid operacije nadzora iako je odluka o prekidu u rukama Tribunala.
- august 2005. Del Ponte obavještavaju da su policiji RS postavili zahtjev da prekine operaciju nadzora. Sjedinjene Države se ispričavaju Del Ponti za „prekid u komunikacijama“ ali ne nude nikako objašnjenje.

POLICIJA RS NA RASPRODAJU

Ambasador Šaćirbey: Da li je moguće da je policiju RS branila kao instituciju CIA i druge tajne službe, i da je to razlog što diskusije oko „reformе policije“ nalijeću na takve čudne okuke i prepreke, što odvodi od originalnih načela koja je postavila EU? Možda je Dodik kupio njihovu podršku prodajom svoje vlastite policije RS da služi nekim tajnim ciljevima vanjskih tajnih službi?

ZADNJA STVAR KOJA NAM TREBA JE DA KRITIZIRAMO JEDNI DRUGE PRED MEDIJIMA

Florence Hartmann

- Jesen 2005. Nema hapšenja unatoč svemu. Del Ponte traži od svog ureda da pripremi spisak izgubljenih prilika i prepreka međunarodne zajednice u potrazi za Karadžićem i Mladićem, za njen

govor ispred Vijeća sigurnosti UN u decembru 2005. Američki diplomati i NATO oficiri organiziraju vrhunski pritisak da odgovore Del Ponte od davanja njenih informacija javnosti i još jednom obećavaju da će privesti Karadžića i Mladića pred Tribunal. U novembru Del Ponte koristi svoja pravna ovlaštenja da zatraži od sedam ključnih nacija (NATO članice koje su se složile da njihove trupe u Bosni hapse pojedince koji su optuženi za ratne zločine. Prvotno ih je bilo pet, (Sjedinjene Države, Velika Britanija, Francuska, Njemačka i Nizozemska, kojima su se kasnije priključile Italija i Španjolska), da pridobiju, prije kraja godine, izvještaje o nadzoru Karadžićeve obitelji i sve ostale podatke o odbjeglome. Dvije države su odgovorile bez odlaganja. To nije bilo čudno jer one vjerovatno nikad nisu imale svoje vlastite sposobnosti da učestvuju u operacijama nadgledanja u vezi Kardžića. Ostale države su ignorirale zahtjev koji ih obavezije a neke su čak protestirale.

- Nekoliko ambasadora je prišli Del Ponti da izraze svoj šok i negodovanje povodom njenog zahtjeva. Sjedinjene Države su bile najagresivnije. Del Ponte je posebno uputila zahtjev Sjedinjenim Državama jer one jedine u Bosni imaju adekvatnu opremu za nadgledanje i presretanje komunikacija
- Decembar 2005.

„GOVORI!“ - POLITIČKI OPORTUNIZAM ZAHTIJEVA POSLUŠNOST PREMA ZAKONITOSTI, A PRAVDA TREBA SLIJEDITI KALUP PREDSTAVLJENIH DOKAZA

Prijedlog kojeg se ne uvaži postane upit. Upit postane zahtjev. Zahtjev će postati naredba. Ako se naredbu ne slijedi, vrata će se zatvoriti.

Florence Hartmann: ...Novembar 2003. američki funkcioneri, uključujući i Pierre Richard Prosper-a, traže od Glavne tužiteljice MKSJ da odgodi optužbe, protiv četiri srpska generala, u vezi ratnih zločina u Kosovu.

Prosper: “Mi smo tražili odgodu da time to ostane zapečaćeno. Mi ne tražimo tako mnogo. Kad Sekretar vanjskih poslova (Co-

lin Powell) nešto kaže onda je to poruka koju treba uzeti ozbiljno... Svako želi poboljšati odnose s nama, što mi moramo učiniti i što je samo čin pristojnosti“.

Del Ponte: “Kad vaše želje nisu prihvaćene one postaju naredbe. Naredbe se ne mogu davati sudijama zbog činjenice da odluka spada u kompetencije sudija“.

Prosper: “Niko ne kaže da je ovo naredba nego upit. Vi trebate obratiti pažnju na to što vam se govori. U protivnom to bi moglo imati posljedice na stvari. Vi ovisite od nas za mnogo štošta. Mi nismo zadovoljni. Mi smo imali načelo otvorenih vrata. Sad trebate pokucati!“.

Ambasador Šaćirbey: Vrata se zatvore, tebi osobno i tvojoj karijeri. Neće biti pozivnica za Davos (na skijanje) ili na Božićnu priredbu u službi slijedeće godine. Ti nećeš imati službu, tačka. Pošto nema izbora nego samo selekcija, neki misle da imaju apsolutna prava diktirati učinak. Kriteriji nisu objektivni nego subjektivni. Mjerljivost nije zakonitost ili pravda nego slijeđenje i poslušnost. Za odbranu se samo možemo nadati da postoji osjećaj profesionalizma, odanosti i malo hrabrosti i pripravnosti biti jasan, i suprotstaviti se gospodari-ma i potčinjenima kad to traži dužnost i načelo.

POSLUŠNOST ZAGAĐUJE, NIJE PASIVNA I POSTAJE SVE VIŠE ZAHTJEVNA GOSPODARICA

Sylvie Matton: Priča o izdaji Srebrenice je o tome da početno saučesništvo s masovnim ubojicom vodi do udruživanja u njegove planove. Kao što je Carl Bildt priznao: “RS se dalo krajem maja (1995.) u Beogradu, Srebrenicu i Žepu i dodalo Goražde. To je završilo, u najmanju ruku, prihvaćanjem genocida u Srebrenici.“

Ambasador Šaćirbey: Lahko je izgubiti perspektivu kad vas se pozove na taj naizgled nedužan poljubac s laži. To je potrebno za vašu karijeru i plaću. Osim toga, to je uzbuđenje za nekoga koji je samo držao pero nad svojim drvenim stolom u nekoj dosadnoj kancelariji. Tu ima malo izazova kojemu slijedi zavođenje. Neki opet traže zavođenje. Neki ga nisu nikad osjetili dok nisu bili uvučeni u Bosnu, kao što je bio Holbrooke. Zbog toga je Milošević zaveo i Bil-

dta i Holbrookea, i nakon što je dijete rođeno oni još uvijek imaju plaćati dječju potporu za Miloševićevo dijete.

Florence Hartmann: Velike sile su u Daytonu nagradile one koji su, nekoliko sedmica ranije, sistematski deportirali i ubili Muslimane i tako im dozvolili da nasele područje, e da bi izmijenili etničku strukturu. Od onda oni nisu prestali podržavati genocid, prvo odbijanjem da sude glavnim arhitektima istoga, a i s time da odvrte MKSJ da prokaže Miloševića odgovornim. Iako im nije uspjelo držati Miloševića imunog za genocid u Srebrenici zbog snage nezavisnih izvora dokaza, bilo je jasno da je Milošević unaprijed znao i sudjelovao u tom. Međutim, što je bilo počinjeno 1995. i od onda, čini naše lidere saučesnicima najgorih ubistava u Europi, od vremena holokausta.

PLAĆANJE DJEČJE POTPORE ZA MILOŠEVIĆEVO DIJETE

Sylvie Matton: Kad je Holbrooke na televiziji izjavio da su njegove upute bile „da žrtvuje Srebrenicu, Goražde i Žepu“, ja sam ga kontaktirala. On mi je odgovorio emailom da je to značilo da će i stanovništvo i teritorij biti žrtvovani.

Ambasador Šaćirbey: „Dogovor“ s Miloševićem možda nije bio u pismenom obliku, niti čak eksplicitno izrečen. Zašto su to trebali izjaviti kad je bila suglasnost mišljenja - dozvoliti da Srebrenica, Žepa i Goražde padnu, „žrtvovati“ te „sigurnosne zone“ bi dovelo do novih „činjenica na tlu“ na kojima je Milošević insistirao. Pošto nas nisu uspjeli prisiliti da pregovaramo da predamo te tri uvredljive istočne zajednice oni su dozvolili Miloševiću, Karadžiću i Mladiću da nasilu oduzmu tim gradovima njihove ljude i povijest.

RAZLOG ZA ZATVARANJE MKSJ PRIJE NEGO JE PRAVDA IZREČENA - METLOM, PA ISPOD ČILIMA

Florence Hartmann: Ja se bojim da je ovo jedan od glavnih razloga za pokušaj da se zatvori MKSJ iako Karadžić i Mladić nisu uhapšeni. I u bilo kojem slučaju i kad bi bili uhapšeni nakon zatvaranja MKSJ, postupak pred bilo kojim drugim sudom, uključivo i Sud BiH, vjerovatno bi doveo do preinačivanja optužnice. To će omogu-

ćiti da se metlom pod ćilim pomete sve što je uznemiravajuće, kao što je očekivanost rata, masakr u Srebrenici i sve drugo što bi ocrtalo prošle propuste, greške i kompromise od strane velikih sila.

Ambasador Šaćirbey: S time su Bosanci i Hercegovci podvrgnuti plaćati dječju potporu i osim toga moraju šutjeti e da ne bi osramotili (velike sile) zbog zavođenja i ljubakanja s Miloševićem.

KO ĆE PLATITI CIJENU, OSIM ISTINE SAME?

Sylvie Matton: Oni, koji se usude govoriti istinu i suprotstaviti se njihovoj verziji povijesti, će isto tako morati platiti cijenu za to.

Florence Hartmann: Mi možemo misliti da Karadžić i Mladić drže tajne o ulozi međunarodne zajednice tokom rata, o tajnim aspektima Daytona, o izdaji Srebrenice. Milošević nije imao razloga da obznani „tajne“ jer je njegova obrambena strategija bila da negira bilo kakvu ulogu u zločinima u Bosni. Zbog toga je usmjerio negiranje u svojoj cijeloj odbrani o Kosovu time što je optužio NATO i druge. Karadžić i Mladić su imali, pravno gledano, odgovornost komandiranja trupama koje su poćinile zloćine u Bosni i oni su, isto kao što je i Milošević u vezi Kosova, okrivili velike sile time što su obznanili njihove „tajne“.

Sylvie Matton: Sve dok se ne brani pred sudom, odgovornosti za Srebrenicu i Žepu, oni mogu i dalje negirati ćak i kad to priznaju, kao što je Richard Holbrooke to učinio. I koliko mi je poznato, on i Bildt su još uvijek ćesti gosti u Bosni. Traže opet malo uzbuđenja, možda?

SAD JE JASNO - NEHAPŠENJE I SREBRENICA SU NEODVOJIVI

Florence Hartmann: Tvrdoglava odbijanja, od strane velikih sila, da se uhapsi Karadžića i Mladića, ili da se osigura njihova predaja Tribunalu su, izgleda, po svemu što do danas znamo, neodvojivi od pomanjkanja njihove volje da sprijeće masakr u Srebrenici.

Del Ponte je upozorila, 2007. da Vijeće Sigurnosti UN treba dati rezoluciju da Tribunal neće zatvoriti vrata dok se Karadžić i Mladić ne uhapsi i ne privedu u Haag. Ona je izjavila: "Ako Sud više ne postoji onda nalozi (za hapšenje) protiv Karadžića i Mladića postaju nevažećima".

UNATOČ TOME IZGLEDA DA JE UTRKA DA SE VRATA ZATVORE

...2004. Da bi naveo Tribunal da hitro završi svoj rad, ambasador Prosper obećava Beogradu da će spriječiti nove optužbe protiv visoko postavljenih osumnjičenika, vjerovatno u trampu za neka hapšenja. Veliki broj odbjeglih, osim Mladića, je u to vrijeme u Srbiji.

...28. septembar 2004. ambasador Prosper traži od Del Ponte da djelomično žrtvuje pravdu: "Budimo realistični. Vi nećete dobiti sve dokumente koje ste zahtijevali... Što će biti dovoljno?"

Del Ponte odgovara: "To je opasno".

KAKO STE MOGLI OPTUŽITI KAD VAM NIŠTA NISMO DALI?

... Novembar 2004. Kad se je Ured tužioca MKSJ spremio izručiti svoju zadnju optužnicu u skladu s Rezolucijom 1503 i 1534 Vijeća sigurnosti UN, i time okončati istražni mandat na dan 31. decembra 2004., američka vlada je pritisnula Del Ponte da ne podnese optužnicu protiv osumnjičenog kosovskog Albanca Hajradinaja, koji je tražio podršku Sjedinjenih Država da postane premijerom Kosova. Visoki predstavnik američkog Sekretarijata za vanjske poslove je izjavio Del Ponte: "Kako ste skupili dovoljno dokaza da ga optužite kad vam mi ništa nismo dali..."

...22. novembar 2004. New York, Pierre Richard Prosper upozorava Del Ponte: "Moja vlada misli da postoji problem s optužnicom. Razne zemlje žele da Sjedinjene Države preuzmu vodstvo i da vam kažu da li će biti optužnica ili ne".

KAD SVE DRUGO PROPADNE, KRIVOTVORI DOKAZE

Florence Hartmann: Ključni video zapis „Kula“, u slučaju tužbe Miloševića u vezi „Crvenih beretki“, specijalnih snaga Državne sigurnosti Srbije, je bila dostavljena Tribunalu putem zaštićenog izvora iz Sjedinjenih Država. Američka administracija je držala traku godinu dana prije nego ju je predala Tribunalu. U međuvremenu su Sjedinjene Države predali Uredu tužioca MKSJ snimak trake koji je izgleda bio potpuno izmijenjen i gdje su bile oznake „nema zvuka“ a isto tako i imena su bila krivo prepisana. Kad je Ured konačno dobio traku, mi smo bili u stanju napraviti novi snimak. I, u stvari, nigdje nije bilo dijelova bez zvuka, a imena i ljudi su se mogli odmah prepoznati. Ta imena pripadaju glavnim nosiocima policijske strukture Srbije koji su uključeni u Miloševićevo kriminalno poduzimanje. Snimak, kojeg je američka administracija krivotvorila, doveo je do kašnjenja a Ured tužioca je izgubio jednu godinu prije nego je bio u stanju koristiti traku u slučaju protiv Miloševića.

Ambassador Šaćirbey: Da li se tu srpsku policiju, koja je bila dio Miloševićevog poduzetništva, sad regrutira u nečije tajne ratove? Početkom 2003. godine ja sam bio u kontaktu s MKSJ i tužilačkim timom za Miloševića kao potencijalni svjedok. Nakon jednog prilično dugačkog intervjua s Tužilačkim timom, preko telefona, mene su neočekivano zgrabili maršali Sjedinjenih Država, navodno za ekstradiciju u BiH. Na stranu sad sa svakom diskusijom o valjanosti takvog zahtjeva za ekstradiciju ili navodima iza toga, ja sam bio iznenađen vremenskom činjenicom i načinom ponašanja. Kao prvo, ja sam se oduvijek nudio Sekretarijatu za vanjske poslove i (američkoj) vladi da ću odmah biti spreman da odgovorim i da se prijavim za bilo kakve optužbe iz BiH. Umjesto toga, oni su došli lupajući na moja vrata u pet sati ujutro i odveli me u lisicama. Dok sam bio u samici, gdje mi je bila uskraćena otkupnina, Tužilački tim za slučaj Miloševića nije mogao locirati moje pribivalište. Kad su me našli, njihov zahtjev za intervju nije bio jednostavno negiran nego ga se mjesecima odugovlačilo, unatoč postojanju zakonski dogovorene obaveze između MKSJ i Sjedinjenih Država da omoguće dobrovoljan i hitar pristup potencijalnim svjedocima.

Kad su Tužilačkom timu za slučaj Miloševića konačno odobrili pristup da me intervjuiraju u Saveznom zatvoru, Sekretarijat vanjskih poslova je insistirao da bude prisutan tokom mojeg svjedoče-

nja, unatoč zakonski dogovorenoj obavezi koja je u suprotnosti s tim i unatoč protestu Tužilačkog tima za slučaj Miloševića.

Tek kad mi je uspjelo osigurati otkupninu, te nakon šesnaest mjeseci u „saveznom pritvoru“, Tužilački tim za slučaj Miloševića i ja smo bili u stanju nastaviti izmjenu prepiske. To je bilo septembra 2004. godine i tri dana intervjuja u New Yorku.

NAĆI KRIVCA ZA SREBRENICU

Ambasador Šaćirbey: Tužilački tim za slučaj Miloševića me je isto tako obavijestio da im je bilo rečeno da sam se ja sreo s nekim neidentificiranim srpskim funkcionerima u maju 1995. u Kanadi i da sam napravio dogovor o izdaji Srebrenice. Oni, Tužilački tim za slučaj Miloševića, sami nisu vjerovali u te navode. Ipak, jedino što mi je bilo moguće pokazati je da ja u stvari nisam bio u Kanadi od 1993. do 1997. Nadalje, ja nisam imao sastanke ni s jednim srpskim funkcionerom za vrijeme tog perioda, iako je negiranje uvijek teško dokazati. Zašto sam to ovdje iznio? Jednostavno zbog toga jer smo od prvog dana pada Srebrenice slušali javna ogovaranja da smo mi, Vlada BiH, napravili ugovor za izdaju Srebrenice. To je, međutim, onda uvijek bio odgovor za bilo koji masakr, od Sarajeva do Srebrenice: “Bošnjaci su to sami sebi počinili”. Ipak, to nije bio samo odjek iz Beograda ili Pala nego su ga funkcioneri velikih sila šaptali sa zaglušujućim intenzitetom. Bio je još više efektivan kad ga se uporno ponavljalo, više nego kad se glasno o tome govorilo. Sjetite se Lewisa MacKenzieja.

Iz opreza, a ne sumnje, upitao sam predsjednika Izetbegovića o ogovaranjima i o tome da li je on napravio bilo kakav tajni sporazum da se Srebrenicu napusti. On je to apsolutno odbio.

Opet, kad sam započeo kampanju za istragu, u Ujedinjenim nacijama, za izdaju Srebrenice i Žepe, naletio sam na ogroman otpor i neprijateljstvo, u BiH i izvan nje. Opet sam upitao predsjednika Izetbegovića da li ima istine u tim ogovaranjima da je Vlada BiH izdala ili prodala Srebrenicu. Predsjednikov odgovor je bio: “Ne, ali kad su na nas toliko pritiskali da trgujemo (Srebrenicu, Žepu i Goražde, op.pr.) možda smo trebali napustiti. Možda bi tih osam hiljada pobijenih bili živi”.

Štogod je bilo pravilno ili pogrešno u strategiji ili ideologiji predsjednika Izetbegovića, on nije izdao Srebrenicu. Naprotiv, oni koji su u stvari izdali te sigurne zone (uz potkopavanje NATO-a, UN i međunarodne zajednice), su imali hitnu potrebu prenijeti odgovornost za taj zločin na druge. Pa ako niša drugo, ali barem da ih se osumnjiči za nešto.

To je meni uvijek jasno govorilo zašto se mene optuživalo da sam napravio dogovor, jer ja niti sam bio u Kanadi tokom navedenog doba, niti sam se sreo s bilo kojim srpskim funkcionerom. Svakako budi rečeno da ja niti imam temperament niti nagon nekoga koji bi bio u stanju napraviti takav jedan dogovor. Međutim, postoji jedna karakteristika koja me je počinila potencijalnom metom za dezinformacije. Ja sam uvijek vodio zahtjeve (da se istraži odgovornost) i imao sam veliki kredibilitet u UN i međunarodnim krugovima da sam mogao optuživati da je međunarodna zajednica prodala Srebrenicu, Žepu i namjeravala isto i za Goražde. Jednostavno rečeno, moj kredibilitet je trebalo okrnjiti u BiH i među mnogim mojim prijateljima izvan nje.

Neki mogu reći da su mi dobro uspjeli okrnjiti moju reputaciju. Koliko drugih lidera BiH će sada htjeti preduzeti rizik i zahtijevati istinu i odgovornost?

MEĐUNARODNA UMIJEŠANOST I ODGOVORNOST ZA GENOCID NAD BOŠNJACIMA U SREBRENICI

Ideju o "sigurnoj zoni" UN su prvi put implementirale prilikom zaštite Kurda u sjevernom Iraku, nakon zaljevskog rata 1991. godine. U oktobru 1992. godine, predsjednik Međunarodnog crvenog krsta, Cornelio Sammaruga, je predložio uspostavljanje sličnih zona za zaštitu bošnjačkih civila od daljih genocida koje su vršili Srbi. Iako su neke manje evropske države podržavale prijedlog u početku, Francuska, Britanija i Španija – glavne zemlje koje su obezbjeđivale trupe za UNPROFOR – su to odbile.¹ Tvrdilo se da je postojala mogućnost da bi "sigurne zone" mogle povećati etničko čišćenje pošto Srbi mogu odvesti Bošnjake na područja za čiju zaštitu je međunarodna zajednica samu sebe proglasila odgovornom. S druge strane, kao što je Owen naglašavao, ostajalo je teško pitanje, "Ko će obezbijediti dovoljan broj trupa za zaštitu "sigurnih zona"?"² Mandat humanitarnih snaga je bio pažljivo dizajniran da bi se izbjegle ovakve vrste situacija koje bi mogle ugroziti nepristrasnost UNPROFOR-a, što je

1 Holandija i Austrija su 1992. godine najviše podržavale koncept "sigurnih zona". Austrijski ministar inostranih poslova Alios Mock je u intervjuu za austrijske novine kojeg je dao 3. decembra 1993. godine, tvrdio da se "sigurne zone" trebaju formirati oko Sarajeva, Bihaća, Tuzle, Goražda i Travnička. Posao zaštite ovih zona, kako je rekao Mock, bi zahtijevao otprilike 40.000 UN vojnika - mnogo manje od 100.000 koji su zapadni vojni izvori smatrali minimalnim brojem da bi se uspješno izvršila intervencija. Mock je, međutim, priznao da je bilo veoma malo podrške uspostavljanju ovih zona. Francuzi su bili oprezni, Britanci su ostali na distanci, a Nijemci nisu bili u mogućnosti da se uključe u to zbog svog Ustava. Slično je izjavio i Joris Voorhoeve koji je kasnije postao ministar odbrane i koji je bio osoba politički odgovorna za prisustvo holandskih trupa u Srebrenici 1995: "Mislim da se sa oko 50.000-100.000 dobro izvježbanih i naoružanih trupa mogu zaštititi civilna područja da bi se okončala nasilja." Vidjeti: Honig i North, "Srebrenica", str. 101.

2 Vidjeti Owen, "Balkanska odiseja", str. 69-71.

bila glavna briga britanske vlade kada se protivila ideji stvaranja "sigurnih zona" u Bosni i Hercegovini. Međutim, u decembru 1992. godine, na sastanku samita EU u Edinburghu, koji je označio kraj mandata Britanije kao predsjedavajućeg, Nijemci su osudili Britaniju jer nije podnijela svoj dio izbjegličkog tereta. Učesnici na sastanku su izvijestili da je potom John Major počeo da pokazuje više entuzijazma oko koncepta "sigurnih zona" kao načina zadržavanja potencijalnih izbjeglica u Bosni i Hercegovini umjesto njihovog smještanja u zemlje Evropske unije.³

Iako je ideja o "sigurnim zonama" izgledala mrtva krajem 1992. godine, ponovo je oživjela u martu 1993. godine kada su Mladićeve snage, koje su mjesecima blokirale konvoje pomoći, počele da napadaju Srebrenicu. Ultimatum bosanskih Srba i očigledna opasnost od etničkog čišćenja Bošnjaka u Srebrenici su doveli do postizanja konsensusa u Vijeću sigurnosti UN (VSUN) da se nešto mora uraditi, pa su u vezi Srebrenice donijete četiri rezolucije.

Duboko uznemireno informacijom koju im je poslao generalni sekretar o ubrzanom pogoršanju situacije u Srebrenici i okolnom području, VSUN je 16. aprila 1993. godine usvojilo rezoluciju 819, kojom se zahtijeva da se prema Srebrenici i okolnom području odnosi kao prema "sigurnoj zoni" i da se odmah prekinu svi oružani napadi od strane jedinica bosanskih Srba na Srebrenicu i izvrši njihovo trenutačno povlačenje iz područja oko Srebrenice.⁴

Nakon usvajanja ove rezolucije, mnogi su, i u Bosni i Hercegovini i u drugim zemljama, povjerovali da će UN od tog momenta zaštititi civile u Srebrenici od Srba. Međutim, rezolucija je u stvarnosti pažljivo izbjegla nove vojne obaveze za UNPROFOR bilo kada je riječ o uspostavljanju ili zaštiti "sigurnih zona". Vijeće sigurnosti UN je zatražilo od Srba i bošnjaka da Srebrenicu učine sigurnom. Uloga UNPROFOR-a bi jednostavno bila da "nadgleda" humanitarnu situaciju.⁵ Kada je Vijeće sigurnosti UN 16. aprila 1993. godine u svojoj rezoluciji 819 Sre-

3 Sharp, "Poštenu broker", str. 26.

4 Rezolucije VSUN o BiH, Press Centar ARBiH, Sarajevo, 1995., str. 62-64.

5 Honig i North, "Srebrenica", str. 103-4.

brenicu proglasilo "sigurnom zonom" ona je bila pod opsadom skoro godinu dana.⁶ Mjesecima su se pripadnici Armije RBiH skoro goloruki odupirali dejstvima agresorskih jedinica i njihove teške artiljerije. Do sredine marta 1993. godine, nestalo im je municije i bilo je očigledno da se nisu mogli još dugo držati. Početkom aprila, Srbi su preko UN-HCR-a izdali zahtjev za predaju: "Ili će se oni predati ili ćete vi morati sve Muslimane da izvučete iz Srebrenice", rekao je srpski komandant najvišem zvaničniku UNHCR-a za bivšu Jugoslaviju Jose-u Maria Mendulice, "ili ćemo mi grad zauzeti za dva dana." Pošto nije imao izbora, Mendulice je započeo planiranje evakuacije 60.000 ljudi, Bio je svjestan činjenice da će to biti najveći pojedinačni čin "etničkog čišćenja" od početka rata i da će ga vršiti UN.⁷

Nakon ove rezolucije, VSUN je 6. maja 1993. godine usvojilo rezoluciju 824, proglašavajući gradove Srajevo, Tuzlu, Žepu, Goražde, Bihać i Srebrenicu kao i njihove okolice "sigurnim zonama" koje trebaju biti pošteđene od oružanih napada i drugih neprijateljskih postupaka.⁸

Uznemireno zbog pomjeranja civilnog stanovništva, posebno u Sarajevu, Zenici, Srebrenici, Goraždu, Tuzli i Žepi VSUN 4. juna 1993. godine donosi rezoluciju 836, kojom prpširuje mandat UNPROFOR-a da štiti "sigurne zone" i da upotrijebi silu u samoodbrani i da odvrati napade na "sigurne zone". VSUN je ovom rezolucijom, također, ovlastilo države članice da preuzmu sve neophodne mjere koristeći svu moć da bi podržale UNPROFOR.⁹ Dan ranije Boutros Boutros Ghali pisao je svom sagovorniku u NATO-u Manfredu Woerneru, tražeći da NATO odobri svojoj vojnoj komandi da pokrene zračne udare na zahtjev UN.¹⁰ NATO je već donio odluku u avgustu 1993. godine da će biti spreman da pokrene zračne udare protiv artiljerije bosanskih

6 Visoke planine okružuju Srebrenicu u dolini Drine, kao i većinu gradova. Nakon početka rata postala je "ostrvo u teritoriji" u srcu "Republike Srpske". Prije rata je brojila 37.211 stanovnika, od čega je 72,9% bilo muslimana, 25,2% Srba, 0,1% Hrvata i 1,8% ostalih. Bilten broj 219 Republičkog zavoda za statistiku i Listing po naseljenim mjestima iz obrasca P-9 "Konačni rezultati po naseljenim mjestima i popisnim krugovima" popisa stanovništva, domaćinstava, stanova i poljoprivrednih gazdinstava, Sarajevo, april, 1991.

7 U međuvremenu je general Morillon "savjetovao" vrh A RBiH da prihvati uslove Mladića, pošto je situacija bila bez nade i postojala je hitna potreba za evakuacijom. Silber i Little, "Smrt Jugoslavije", str. 268.

8 Isto, str. 72-74.

9 Isto, str. 76-80.

10 Boutros Ghali poziva NATO da iskorači, "Financial Times", 9. februar 1994.

Srba koji su napadali Sarajevo, a ova opredijeljenost ponovljena je na sastanu NATO-a na najvišem nivou u Brüsselsu 10. i 11. januara 1994. godine.¹¹

Dana 11. 07. 1995. godine srpske snage predvođene generalom Mladićem zauzele su Srebrenicu nakon čega je Vijeće sigurnosti UN usvojilo rezoluciju 1004 zahtijevajući povlačenje srpske vojske iz Srebrenice. Stanovništvo se pokušalo probiti do Tuzle. Oko 10.000 muškaraca je ubijeno i nestalo. Poubijalni su i oni koji su zaštitu potražili u blizini baze Holandskog bataljona UNPROFOR-a koji ih je prepustio srpskoj vojsci. Međunarodni krivični sud je kasnije optužio Karadžića i Mladića za genocid, a specijalni izaslanik UN-a za ljudska prava u bivšoj Jugoslaviji Tadeuš Mazovjecki podnio je ostavku protestujući zbog nedostatka zaštite ljudskih prava u BiH. Senat SAD je 26. 07. na prijedlog senatora Dole-a i Lieberman-a glasao za jednostrano ukidanje embarga na uvoz oružja snagama bosanskohercegovačke vlade (69 glasova za i 29 protiv). I Predstavnički dom Kongresa SAD je 01. 08. glasao slično (298 glasova za, 128 protiv), što je otvorilo mogućnost konflikta zakonodavne i izvršne vlasti. Deset dana kasnije predsjednik Klinton je vetom odbio jednostrano ukidanje embarga na uvoz oružja snagama bosanskohercegovačke vlade i odredio da Richard Hoolbrooke pokrene novu mirovnu inicijativu. Sljedećeg dana Ruski parlament donio je zakon kojim se jednostrano ukidaju sankcije prema SRJ.

Do kraja avgusta 1993. godine, NATO se obavezao da će bombardovati vojne ciljeve VRS ako budu nastavile da guše i granatiraju Sarajevo i blokiraju konvoje pomoći. Međuti, od onda, iako su Srbi nastavili da bombarduju Sarajevo i blokiraju zalihe, ništa se nije uradilo. Generalni sekretar UN-a Butros Gali (Boutros Boutros Ghali), odbacio je upotrebu NATO aviona da bi se Srbi prisilili da omogućće pristup humanitarnim agencijama UN-a "sigurnoj zoni" u Srebrenici i da otvore aerodrom u Tuzli za međunarodne humanitarne letove.¹²

¹¹ Ibid

¹² Kasnije je Bouthros Ghali zatražio od zvaničnog predstavnika u BiH, Yasushi Akashi da pripremi izvještaj o izvodljivosti razmještanja NATO aviona da bi se Srbi prisilili da sarađuju sa humanitarnim naporima UN. Roger Cohen, 22. januar 1994.

Kada je objavljena odluka NATO o davanju ultimatumu bosanskim Srbima da će se “u roku od deset dana suočiti sa zračnim udarima ako ne uklone svoje snage oko Sarajeva”, Francuska i SAD su također potvrdile i raniju NATO-vu odluku da pruži pomoć mirovnim snagama u Tuzli i Srebrenici, kao i da ispita ostala područja radi sličnih akcija, kao što su Mostar i Vitez. Nadalje, prijetnja zračnim udarima na položaje bosanskih Srba oko Sarajeva prezentirana je kao prvi dio šire strategije za osiguranje mira za Sarajevo koji će, nadalo se, formirati temelj na kojem će se graditi širi dogovoreni mirovni sporazum. Britanska vlada je neprestano isticala da prijetnja zračnim udarima ne signalizira predah u opredjeljenju međunarodne zajednice da postigne sporazum u BiH.¹³

Vijekovima su Bošnjaci uvjeravani u činjenicu da ne smiju da se oslone na tuđinsku korumšpiranu i surovu vlast, već da moraju sami da kroje svoju sudbinu. Nažalost, Mladićev zavjet za nekakvu osvetu dahijama¹⁴ postao je krvav način rješavanja problema. Ekstremna brutalnost, pripada takvoj vrsti tradicije.

U modernoj historiji, kao malo gdje drugdje, ali u Evropi zasigurno, UN sa svom svojom birokratiziranom, ne malom, mamutskom mašinerijom, nigdje nisu doživjele veće poniženje i blamažu kao u Srebrenici. U Srebrenici su sahranjeni svi principi tzv. zapadne demokratije, pogažene i iznevjerene sve povelje i rezolucije, počev od Povelje UN, do Helsinških konvencija, Pariških principa, Haških odluka i tribunala, Ženevskih konvencija itd.

U Srebrenici je sahranjen Mاستriht ili bar oni principi na kojima EU hoće da gradi svioju budućnost. Pale su sve zavjese i ugasile nade

13 Postojala je istinska nada da će prijetnja NATO zračnim udarima pomjeriti pregovore, 14. februara 1994. godine baronesa Chalker Wallasay je u Gornjem domu rekla: “Vjerujem da će NATO odluka zajedno sa pregovaračkom strategijom koju sprovode oba predsjedavajuća biti dovoljna da osigura sporazum za cijelo područje”, Ibid, str. 73.

14 Dahija (tur.) janičarski oficirski čin. Vremenom su smanjili uticaj paša i postali glavni oslonac vlasti, često nezavisni od Porte. Početkom 1802. godine četiri janičarska prvaka: Aganlija, Kučuk Alija, Mula-Jusuf i Fočić Mehmed-aga ovladali su beogradskim pašalukom i proglasili se dahijama. Čuvši da se protiv njih organizuje otpor početkom februara 1804. godine posjekle su 72 srpska kneza i viđenije ljude što je bilo povod prvom srpskom ustanku. Kada su ustanici vladali Beogradom navedene dahije su 29. 07. pobjegle na ostrvo Ada-kale gdje su ih ustanici u noći 5/6. 8. ubili, a odsječene glave poslali u Beograd.

onih koji su još vjerovali u neki novi međunarodni poredak, ljudska prava i slobode, u tekovine zapadne civilizacije i kulture. Stara, nadmena, neokolonijalna evropska politika u Srebrenici je pokazala svoje pravo lice.

Države koje su obezbjeđivale trupe za UNPROFOR nisu željele da se angažuju u zaštiti Srebrenice – “sigurne zone” OUN, jer su trebale preuzeti borbenu ulogu za odbranu ako Srbi budu napadali “sigurne zone”, a ne samo da “nadgledaju” humanitarnu situaciju.

Nakon usvajanja rezolucije 819, nažalost, mnogi su u Bosni i Hercegovini i u drugim zemljama povjerovali da će UN od tog momenta zaštititi civile u Srebrenici od Srba.

Stradanje Srebreničana u minulom ratu mnogi su nastojali prikriti. Kao primjer prikrivanja ratnog zločina nad Sarajevom, Vukovarom i Srebrenicom ističe se Grčka. Njeni intelektualci i novinari smatraju uspjehom to što su zločin sakrili, ali to jedino znači da oni nisu ni intelektualci ni novinari, već obični propagandisti.¹⁵¹⁵

Iako su skoro svi prijedlozi mirovnih planova: Kutiljerov (mart 1992.); Vens-Ovenov (april 1993.); Oven-Soltenbergov (septembar 1993.); Vašingtonsko-Bečki (maj 1994.); Kontakt grupe (juli 1994.), itd. Srebrenicu tretirali kao teritoriju sa većinskim bošnjačkim stanovništvom, što je faktički bila, međunarodna zajednica je dozvolila njeno stradanje.

Spriječiti širenje mržnje među narodima je veoma bitno. Teže je od kontrole naoružanja. To je osnovna pretpostavka za izgradnju mira i sigurnosti na prostoru Zapadnog Balkana. Iz mnoštva teškoća, u tom pogledu, posebnu pažnju treba obratiti na to kako djeci objasniti gdje se nalaze hiljade Bošnjaka Srebrenice kojima se gubi svaki trag?

15 Leonidas Hadžiprodromidis: Umorstvo Jugoslavije, Šahinpašić, Sarajevo, 2004., str. 206.

DAYTONSKI SPORAZUM- NAMETNUTI I PROMAŠENI SPORAZUM

Daytonski sporazum nije nastao u Daytonu, on se ovdje dovršio i dobio neprimjereno ime grada u kome je održana konferencija. U daytonskim se pregovorima nije dogovorilo ništa što već nije bilo dogovoreno - ovdje je ono samo postalo vidljivo. Sva natezanja, odugovlačenja, uvjeravanja, svi zahtjevi, pritisci, odbijanja i prihvaćanja samo su bili naknadno preživljavanje porođajnih muka za ono što je već bilo rođeno. Svi akteri ovog događanja došli su s namjerama koje su već bile ostvarene.

Razgovori su bili samo ponavljanje povijesti koja je već preolmljena preko glava ljudi i naroda, preko sudbine jedne zemlje koju su ostavili da krvari kada su krenuli na put.

Prvo što je bilo dogovoreno, i što se nije moglo problematizirati u pregovorima, bio je opći sporazum Miloševića i Tuđmana. Da li je on postignut u Karađorđevu ili negdje drugdje, bilo je nevažno. On se ovdje u konačnom svom dovršenju morao objelodaniti i pokazati u punoj snazi svoje konzistencije. On više nije mogao funkcionirati kao „lukavstvo uma“ koje iz svoje neosvijetljene pozadine upravlja sudbinama naroda, gura ih u ratnom pokliču jedne na druge, progoni, preseljava, ubija, rastjeruje, - i sve u prividu kaosa, zle sudbine i razjarene ljudske naravi. Milošević je taj sporazum objavio pred svima kao gotovu i neprelaznu činjenicu, kao idejno rješenje koje u pregovorima samo dobiva svoj konačni oblik.

Njihov sporazum se objelodanio na Bosanskoj Posavini i Milošević je to izrijeком naveo. Posavina je bila 3. tačka sporazuma Karadžića i Bobana u Grazu, od 6. svibnja 1992. godine. Ova dvojica izvršitelja su imali zadatak provesti „razgraničenje“ i pri tome „voditi

računa o kompaktnosti prostora i komunikacijama", ali tko je u to vjerovao. Ovdje u Daytonu, ova „razgraničenja" i „kompaktnosti" su morala dobiti konačan oblik i postati povijesne činjenice zapisane u međunarodni sporazum i nacrtane na karti.

Više nije bilo uzmicanja. Zato o tome i nije moglo biti rasprave. Čudili smo se samo mi koji smo mislili da su dogovori medijska nupuhavanja. Ostali nisu ni trepnuli. Miloševićevo javno očitovanje o tome i Tuđmanova potvrda ličili su na konstataciju – "jučer je bio kišan dan". U pozadini toga je hiljade potpuno uništenih imanja koja su izgrađivale generacije, srušen most preko Save između dva Broda, desetine hiljada protjeranih, hiljade ubijenih i iznakaženih. Posebno tragično i dojmljivo je poniženje vojske HVO koja je Posavinu bila obranila od agresije. Kada je već bila došla do Rudanke, nadomak Doboja, i kada ju je od Armije BiH s druge strane Doboja dijelilo samo tri kilometra, Tuđman je povlači „na odmor", uvodi „svoje" vojne snage na njihove položaje i onda ih iznenada povlači preko Save. Iznenadjenje je bilo takvo da se ni sva HV nije uspjela povući; u panici, zajedno s narodom prebacivali su se preko rijeke.

Daytonsko objelodanjivanje sporazuma Miloševića i Tuđmana se pokazalo i u drugim važnim civilnim i vojnim projektima.

Tuđman je volio karte. Volio je svoje političke ideje crtati. To je dokaz odsustva imaginacije. To ljeto, neposredno pred vojnu akciju „Oluja", dobio sam jednu zanimljivu kartu. Ona je predstavljala grafičko rješenje «krize u BiH», kako je Tuđman volio zvati agresiju na našu zemlju. Karta je bila s njegovog radnog stola. Na prvi pogled činilo se da ona nema velike veze ni s postojećim stanjem ni s budućnošću BiH, jer se nije poklapala niti s jednim predlaganim rješenjem. Ona je čak odudarala i od plana kontaktne skupine koja je već dala prijedlog o objedinjavanju Bosanske Posavine u jedan kanton koji bi se priključio Federaciji BiH. U tom prijedlogu jedini problem je bio koliki će biti koridor prema Banja Luci kroz Posavinu i da li će ga uopće biti. Karta je odudarala i od postojećeg kantonalnog uređenja Federacije jer je u tzv. hrvatske krajeve uključivala Cazinsku krajinu u kojoj Hrvata uopće nije bilo, i jedan dio zaleđa Dubrovnika

koji je vojno držala Karadžićeva vojska. Karta je posebno odudarala od stanja koje je nastalo nakon „Oluje“, a koje je u Daytonu bilo polazna osnova za pregovore i vojno razgraničenje.

Međutim, kako su pregovori odmicali, „naša“ vojna prednost se topila na karti i polako svodila na ono što je Tuđman davno ucrtao. On je konačno sve što su HVO i HV osvojili u „Oluji“ vratio Miloševiću - povukao vojsku ispred Banja Luke, iz Mrkonjića, Šipova, s Manjače, od Jajca. Zadržao je Drvar, Glamoč i Grahovo, mjesta koja je označio u svojoj karti kao hrvatska mnogo prije »Oluje“ i Daytonске konferencije. Tako su vojna oslobađanja područja koja je držao Karadžić uz pomoć tzv. JNA i kasnije Miloševićevih snaga dobila drugi smisao. Ona nisu oslobođena već samo privremeno zauzeta kako bi se uredno vratila nazad. U tom kontekstu treba razumjeti »mali incident“ (kako je to nazvao Jadranko Prlić kao ministar obrane Federacije BiH) u toku vojnih operacija „Oluje“, kada je Dudaković sa svojim snagama krenuo na Manjaču. Hrvatska vojska ga je zaustavila topovima, bilo je nekoliko mrtvih i ranjenih, Dudaković se morao povući i krenuti nazad prema Prijedoru i Ljubiji. Tuđman je zapravo čuvao teritoriju Republike Srpske od Armije BiH, i u Daytonu, pred svima nama, vratio je nazad.

Drugi veliki sporazum koji je u Daytonu dobio svoju konačnu formu i istinu jeste onaj o legalizaciji «Republike Srpske» između Holbruka i Izetbegovića. Sam akt legalizacije obavio je Muhamed Šaćirbegović, ministar vanjskih poslova BiH, u Ženevi 8.9.1995. godine - nepuna dva mjeseca prije Daytona, na sastanku ministara vanjskih poslova BiH, RH i Jugoslavije, a pod pokroviteljstvom Kontaktne skupine. Prethodno je Holbruk nekoliko puta dolazio u Sarajevo, ali svaki put nakon posjete Zagrebu i Beogradu. Dan pred ženevski susret, kasno poslijepodne, pozvan sam u ured Izetbegovića. Iznenađio sam se kad sam tamo zatekao Šaćirbegovića i Silajdžića. Ostalih članova Predsjedništva nije bilo jer su bili na putu izvan BiH u delegaciji Srpskog građanskog vijeća; Kljuić također nije bio tu jer je u to vrijeme već bio u svom podrumu.

Prispio sam na razgovor o papiru koji je već bio pred njima. Papir je pisan na engleskom i rečeno mi je da je to osnova za sporazum koji se sutra treba potpisati u Ženevi. Papir je bio porazan. U njemu više nije bilo Bosne i Hercegovine kao države, bili su predviđeni entiteti - Federacija i Republika Srpska, ali ne više pisana u navodnicima, i sl.

Šaćirbegović je stalno pitao što da radi, ženevski sastanak je predstavljao kao pritisak i gotov čin kojemu se neće moći oduprijeti. Ja sam na samom papiru pokušao napraviti ispravke i insistirati na jasnom određenju BiH kao države, sa državnim institucijama i njihovim nadležnostima, iako mi je poteškoću činilo nepoznavanje engleskog jezika. Izetbegović je bio veoma miran i staložen. Rastali smo se tako što smo Šaćirbegoviću dali veoma jasnu uputu - ne smije legalizirati Republiku Srpsku ni po koju cijenu, ukoliko bude pritiska neka napusti sastanak i obavijesti Predsjedništvo.

Nikakvu obavijest nismo dobili. Ključić i ja smo sutradan otputovali s delegacijom HNV-a u London gdje smo se zajedno trebali naći s delegacijom Srpskog građanskog vijeća na konferenciji koju je organizirala Branka Magaš i njena nevladina organizacija. Tek kad smo se sastali u Londonu saznali smo da je potpisan sporazum u Ženevi kojim je legalizirana Republika Srpska. Sigurno Šaćirbegović to nije smio uraditi bez odobrenja Izetbegovića.

Jedina prava politička činjenica iz rata jeste legalizacija RS. U Daytonu se samo ona nije mogla relativizirati. Bio je to srpski entitet s 49% teritorije BiH, sa zajamčenom autonomijom, legaliziranom konstitucionalnošću u odnosu na BiH i otvorenim paralelnim vezama s Jugoslavijom.

Iz Londona smo, umjesto u Sarajevo, otputovali u Washington, s namjerom da izvršimo pritisak na američku administraciju i ublažimo ženevski papir. Izdali smo priopćenje za javnost, sastali se s mnogim američkim zvaničnicima i dobili uvjerenja da SAD neće dozvoliti podjelu BiH, da će na narednoj mirovnoj konferenciji pod njihovim pokroviteljstvom Bosni i Hercegovini biti vraćena državnost, nadležnost entiteta smanjena a uspostavljene institucije države - Predsjed-

ništvo, parlament i vlada. Sve smo to postigli u Daytonu ali RS nismo mogli pomaknuti iz ležišta u koje je smještena ženevskim papirom. Uz to, cijeli taj aranžman bio je u kontinuitetu sa sporazumom koji je potpisao Izetbegović s Krajišnikom u Ženevi, 16.9. 1993. god.

Treći veliki sporazum koji se legalizirao i učvrstio u Daytonu jeste sporazum američke administracije i Kontaktne skupine. Sve do Daytona vjerovali smo da će američka administracija istrajati na principima Washingtonskog sporazuma i obećanjima koja smo dobili o održanju države. Kontaktna skupina je neprestano insistirala na legalizaciji RS, njenoj teritorijalnoj zaokruženosti i izvornoj državnosti. Washingtonski sporazum je bio veliki napredak u odnosu na to jer je zasnovan na ideji federalizacije cijele BiH, očuvanju cjelovitosti države i njenih institucija. Prije parafiranja Sporazuma, Miro Lazović je pitao američke predstavnike što učiniti sa Srbima nakon uspostave Federacije. To je pitanje neprestano kao sjenka stajalo iznad washingtonskih pregovora jer u njima predstavnici Karadžićevih Srba nisu sudjelovali. Dobili smo odgovor da će Srbi biti uključeni u Federaciju BiH, da je strateški važno uspostaviti federaciju kao ustavni okvir za to, da će to obaviti američka administracija u skladu s obećanjima državnog sekretara pred početak Washingtonskog sastanka.

Daytonski pregovori su, međutim, vođeni u suprotnom smjeru. Bilo je očito da je federalni koncept uređenja države napušten i pretvoren u entitetski. Entitetima je data izvorna konstitucionalnost, država je dobila vlasti onoliko koliko su entiteti na nju prenijeli, uz to zadržana je asimetričnost entiteta i po njihovoj ustavnoj i po etničkoj strukturi - Federacija je složena od kantona, sa suverenitetom dva naroda, RS je unitarna tvorevina sa suverenitetom jednog naroda. Među entitetima je izvršena teritorijalna podjela u omjeru 51:49% , onako kako je zacrtala Kontaktna skupina. Svaki put kada bismo uspjeli preći preko granica koje su postavljale ove činjenice, Holbruk bi nas vraćao nazad. Okviri za pregovore su bili postavljeni tako čvrsto kao što je čvrsta visoka željezna ograda postavljena oko paviljona u kojima smo boravili i staze kojom smo se kretali unutar vojne baze Rajt Peterson.

Daytonski pregovori nisu bili limitirani samo prethodnim sporazumima njihovih aktera i garanta, već i nekim drugim „aranžmanima“ koji su osiguravali njihov uspjeh. I ovi „aranžmani“ su svoje oživotvorenje i pravu snagu dobili tek naknadno, u sklopu „konačnog mirovnog rješenja“. Bez toga oni bi imali karakter običnih spletki.

Počelo je s mojim odlaskom u Dayton. Umjesto da putujem zajedno s cijelom našom delegacijom, dobio sam poziv od državnog sekretara Kristofera da dođem tri dana prije ostalih kako bih sudjelovao u pripremama konferencije. Prvi put u mirovnim pregovorima imali smo jedinstvenu delegaciju koja je predstavljala legalne organe države BiH i Federacije - Izetbegović i ja članovi Predsjedništva Republike Bosne i Hercegovine, Miro Lazović predsjednik Skupštine BiH, Haris Silajdžić predsjednik Vlade R BiH, Muhamed Šaćirbegović ministar vanjskih poslova R BiH, Krešimir Zubak predsjednik Federacije BiH, Jadranko Prlić ministar obrane Federacije BiH. Također, imali smo jedinstven stav o tome da se Posavina mora reintegrirati u Federaciju BiH i tako relativizirati postojanje srpskog entiteta u BiH. Posavina bi kao federalni kanton presijecala srpski entitet i dijelila na dva dijela. To je trebao biti veliki i ključni uspjeh naše delegacije, uz sve pretpostavke koje su nas čekale, uključujući i legalizaciju „Republike Srpske“ koju je Šaćirbegović potpisao u Ženevi u dogovoru s Izetbegovićem i Holbrukom.

Po zahtjevu iz State Departmenta krenuo sam na put. Trebalo je da se avionom američkih snaga prebacim u Frankfurt u njihovu zračnu bazu a odatle civilnim letom do Washingtona. Morao sam putovati sam, bez pratioca i bilo kakve pratnje, što me činilo nesigurnim i deprimiranim.

- Ali što sam mogao?

Let iz Sarajeva planiran je između 9 i 10 sati, tako da sam na aerodrom došao sat ranije. Po ustaljenoj praksi, francuski vojnici su me smjestili u VIP salon - improviziran, ratni, ali ipak drugačiji od čekao-nice za druge putnike.

Ljubazni vojnici su me poslužili kavom i nekim grickalicama. Kada sam očekivao da ću već krenuti na pistu i ukrcati se u ogromni teretni avion, u salon je upao s torbama još jedan putnik. Iako smo se poznavali izviđenja, on se predstavio kao Danijel Server (susretali smo se jer je on radio za ambasadu SAD u Sarajevu). Brzo smo se sporazumjeli da govorimo francuski jer nam je nivo znanja bio isti; nije bilo frustracija koje su uobičajene u razgovorima gdje sugovornik zna jezik mnogo bolje od vas. Nakon uobičajenog raspitivanja gdje putujemo pokazalo se da on mnogo zna o meni, mojoj političkoj ulozi, mom doprinosu mirovnim pregovorima i sl. Rekao je da putuje također u Washington i pokazao da sve zna o pripremanju za predstojeće pregovore u Daytonu. Razgovor se oduljio a francuski vojnici nisu ulazili u salon niti nas pozivali da izađemo na ukrcavanje. Pogledao sam na sat, već je bilo 12 sati. Ništa nisam komentirao jer se ovdje ionako red letenja uspostavlja na licu mjesta. Jedan francuski oficir je ušao i obavijestio o tome da ćemo kasniti, što je također bilo uobičajeno. Mog sugovornika su zanimala moje procjene o tome kako bi mogli teći predstojeći pregovori, tko će se za što zalagati i kako bi mogao izgledati konačni sporazum. Bio sam otvoren kao inače, jer sam računao da je i njegova administracija zainteresirana da sve uspije i da je na našoj strani, kao i u vrijeme Washingtonskih pregovora.

U jednom trenutku pitao me, izvan konteksta, što mislim o tome ako bi pred početak Daytonskih pregovora Haški sud podigao optužnicu protiv Prlića, Kordića, Blaškića i Raića; da li bi to imalo neke negativne političke posljedice za ukupne odnose u BiH i kako bi to uticalo na tok mirovnih pregovora. Bio sam iznenađen pitanjem jer do sada nitko to nije pominjao. - Uz to, Prlić je bio član naše pregovaračke delegacije, Blaškić je bio zapovjednik HVO-a u zajedničkoj komandi federalne vojske koja se tek izgrađivala. Odgovorio sam da bi jedini problem mogao nastati s Blaškićevom optužnicom s obzirom na njegovu ulogu u izgradnji federalne vojske, a optužnica ostalih ne bi imala nikakvih posljedica jer je očekivana. Pokušao sam ga uvjeriti da Blaškić dobro surađuje s Delićem s armijske strane i da taj tandem ne bi trebalo remetiti u poslu koji radi, a koji je za izgradnju Federacije BiH veoma bitan.

Moje primjedbe i obrazloženja primio je hladnokrvno, bez komentara.

Razgovor je trajao dosta dugo. Ukrkali su nas u avion tek oko 14 sati. Očekivao sam da ću imati društvo na dugom letu do Washingtona, koji inače nisam dobro podnosio. Međutim, na njihovom vojnom aerodromu u Frankfurtu on se izgubio i više ga nisam vidio. U Washington sam doletio sam.

Značaj ovog razgovora shvatio sam tek naknadno, kao što je i sve drugo dobivalo svoju naknadnu istinu i postojanje. Isti dan kada su počeli pregovori, Haški sud je digao optužnice. Na spisku nije bilo Prlića ali je bio Blaškić. Zašto je Prlić sačuvan postalo je jasno tek u onoj fazi pregovora kada se Zubak usprotivio mirovnom rješenju za Posavinu i dao do znanja Tuđmanu da neće parafirati takav sporazum kao predsjednik Federacije BiH.

Sporazum je na kraju parafirao Prlić u ime Federacije i „bosanskih Hrvata“. Zubak je tek naknadnim „uvjeravanjem“ kao predsjednik Federacije BiH prihvatio potpisati Daytonski mirovni sporazum u Parizu kada je on zvanično i potpisan i dobio međunarodne garancije.

Drugi važan razgovor imao sam s Steinerom, predstavnikom Njemačke u mirovnim pregovorima. Taj razgovor je imao više karakter spletke nego ozbiljnog razgovora odgovornih ljudi, ali je, također, svoj značaj dobio naknadno i u istom kontekstu kao prethodni.

U istoj ovoj fazi pregovora oko Posavine i moje aktivnosti u organizaciji protesta u Hrvatskoj, Steiner je tražio razgovor u četiri oka, sa svojim prevodiocem i po nalogu „međunarodne zajednice“, kako je rekao, a ne u svoje ime. (Mi smo se već dobro poznavali jer je on prisutan u mirovnim pregovorima oko BiH odavno, znao je sve nas osobno a mene je posebno podržavao u mojim istupima i imao prijateljsku naklonost). Razgovor sam prihvatio pod uvjetom da prevodilac bude Sven Alkalaj, naš ambasador u Washingtonu, i da prisustvuje Miro Lazović, čovjek kome vjerujem i želim da sve čuje. Tako je i bilo. Steiner se izvinjavao što uopće razgovara, rekao je da to mje njegov osobni razgovor i da je njemu pripao taj „prljavi posao“

(upotrijebio je taj pojam). Pravio je dugi uvod uz neprestano i učtivo njemačko izvinjavanje. Na kraju se svelo sve na to da se traži moje odstupanje s funkcije člana Predsjedništva da bi se napravio novi kadrovski raspored koji bi bio u skladu s novim mirovnim sporazumom i odnosom političkih snaga u BiH. Na moje mjesto bi trebao doći Prlić a ja bih trebao izraziti svoje „želje“ koje bi bile zadovoljene, itd, itd. Istakao je kako bi se time izašlo u susret nekim zahtjevima predsjednika Tuđmana i istovremeno zahtjevima „međunarodne zajednice“ prema njemu. Usprkos svih ljudskih relacija i obaveza koje sam imao prema ovom čovjeku, bio sam veoma energičan, čak neugodan u odbijanju ovih aranžmana. Rekao sam da nitko od mene nema pravo to tražiti, da nema te cijene s kojom bi netko sa mnom mogao tako trgovati i preko mojih leđa rješavati probleme s Tuđmanom.

Steiner je uz dodatna izvinjenja, zajapurena lica, dugim i nezgrapnim korakom izašao iz moje sobe.

Poslije toga, Šaćirbegović je dao ostavku na mjesto ministra inostranih poslova BiH. Na njegovo mjesto imenovan je Jadranko Prlić. Šaćirbegović je postao ambasador BiH pri UN-u.

Sporazum jeste donosio mir ali je bio nepravičan i s mnogim unutarnjim protivurječnostima. Naša delegacija nije bila jedinstvena. Izetbegović je na kraju tražio da se izjasnimo pojedinačno o njemu. Zubak i ja smo bili protiv potpisivanja, ostali su bili za. Na temelju takve odluke Sporazum je prihvaćen u našoj delegaciji.

KADA HEROJI POSTAJU UBICE

I Hrvatska i srpska vlada imaju probleme sa istinom i ne mogu pred stanovništvom opravdati isporučivanje ratnih zločinaca Haškom tribunalu. S obzirom na to da je lakše živjeti sa lažima nego sa istinom, naponi za pravednošću se osjećaju nepravdom. I sve dok se u ovim društvima ne radi o istini, posmatrat će se nastojanja za kažnjavanjem ratnih zločinaca kao prijetnja cijeloj zajednici. Tribunal, prije svega, izvršava pravdu, jer je inače skoro ne bi bilo. Ali, samo zato što mi sami nismo u stanju da operemo naš krvavi, prljavi veš, ili makar da za tim osjetimo potrebu

Neposredno poslije okončanja rata u Hrvatskoj - u Bosni je rat još uvijek trajao - stanovao je kod nas u Zagrebu jedan mladi čovjek, prijatelj moje kćerke. Uočila sam da ostavlja svijetlo noću u njegovoj sobi. Upitala sam ga jedne prigode za razlog i on je odgovorio nešto neodređeno. Budio se noću, ne znajući gdje je, imao je ružne snove, vidio je u snu prijatelje, vojnike, koji su za vrijeme rata u Bosni nestali i, pretpostaviti je, pali. Njemu je bilo vidljivo teško govoriti o tomu. Danas ovaj mladi čovjek ima obitelj i malu kćerkiću, a ja sam sigurna da joj nikada neće ispričati niti kako niti gdje su oni iščezli. Ali, u slučaju da ova djevojčica i odraste s pričama o ratu u Bosni, bit će zbunjena. U školi će učiti da Hrvatska nije vodila rat protiv Bosne i da nikada nije bila agresor. Oficijelno se njen otac nije borio protivu bosanskih muslimana i njegovi prijatelji nisu tamo izgubili živote. Po današnjim udžbenicima povijesti sudeći, učit će djevojčica da je "domovinski rat" bio isključivo obrambeni rat. I još više, u jednom takvom obrambenom ratu nisu mogli hrvatski vojnici počinuti ratne zločine. Oficijelna doktrina u Hrvatskoj nije se promjenila niti nakon smrti Franje Tuđmana 1999. godine. Jedna mala djevojčica u Srbiji odrast će, također, bez informacija o ratu. Ukoliko jednog dana i upita o ratu u Hrvatskoj i Bosni dobit će od njenog oca odgovor: rat, koji rat? Jedini rat koji

Srbi uzimaju k znanju je NATO agresija i njihova vlastita borba protivu "terorizma" na Kosovu. Rat u Bosni i Hrvatskoj se ne računa.

SPAVANJE NA SVJETLU

Nakon Drugog svjetskog rata mora da se i moj otac osjećao jednako kao i mladi čovjek koji je stanovao kod nas. Ne znam je li spavao pri svijetlu. Moj je otac imao 23 godine i htio je zaboraviti užasna ratna iskustva. Zla su vremena bila iza njega. Sreo je moju majku i osnovao obitelj. Ja sam rođena 1949. godine. Svijetla budućnost se najavljivala. Moj otac nije nikada govorio o njegove četiri partizanske godine. Htio ih je zaboraviti - znak mentalnog zdravlja i poriv za samoodržanje, kako sam dugo vjerovala. U "Pripovijestima iz Kolime" piše Varlam Šalamov: "Čovjek preživljava zahvaljujući svojoj sposobnosti da zaboravi." Pa, ipak, ja sam znala da se moj otac prisjeća rata, iako o tomu nije govorio. Rat je, kao najvažniji događaj u njegovom životu, morao u njemu ostaviti dublje tragove, nego što je ostavio ovaj posljednji u meni. Što sam više o tomu razmišljala to sam više bila ubijeđena da je kombinacija njegova ćutanja i oficijelna verzija historijskih događaja u periodu 1939. do 1945. godine i omogućila ovaj posljednji rat. Iako je moj otac ćutao, sjećam se tri prizora, koja sam kao dijete dovela u vezu s njegovim ratom. Prva slika ima veze s mojom bakom. Ona je simpatizirala sa partizanima, kuhala i prala za njih. Često je pripovjedala o jednom doživljaju, koji joj je ostao duboko ukopan u sjećanje: jednaput su partizani osvojili jedno selo, koje je prije toga bilo u četničkim rukama. Bilo je prazno, svi su stanovnici pobjegli. Kada je prekoračila prag jedne napuštene kuće, kako bi u njoj prenoćila, osjetila je neobičan miris. Smrdjelo je na sagoreno meso. Pošto su se četnici u žurbi povukli, vjerovala je, radi se o ostacima jela. Ali, na peći nije bilo ničega. Otvorila je pećnicu i u njoj našla novorođenče, ispečeno kao majušni odojak. Kad sam bila mala, zamišljala sam kako moja baka ulazi u onu kuću. Njušila sam smrad, iako nikada takvo što nisam omirisala. Vidjela sam preda mnoom drvima naloženu peć i njene ruke kako peć otvaraju. Osjećala sam njen užas, koji je vremenom postao moj užas. Drugi prizor potječe iz filma "Kozara" i za mene je bio kao da sam ga sama doživjela. Sjećam se moga strahovanja, mojih znojavih ruku, mojih suza. Bio je to jedan od onih partizanskih filmova, koje smo morali gledati u okviru nastave povijesti. U jednoj sceni skriva se glavni junak u jednoj jami dok ga Nijemci traže. On ima bebu u rukama koja, kada se neprijateljski vojnici približavaju, počinje da plače. Sa jednom rukom pritišće junak djetetu usta, a sa drugom podupire poklopac od skrovišta. U najnapetijem momentu filma

probuši njemački vojnik odozgo bajonetom ruku heroja. Moja treća ratna slika potječe iz jedne knjige, koju je otac držao skrivenom od nas, ali sam je ja usprkos tomu otkrila. Volila bih da je nisam otkrila, jer se nikada nisam usudila da upitam oca o onomu šta sam u njoj vidjela, a nisam trebala vidjeti. Zbog toga sam trebala dugo vremena da bi shvatila šta predstavljaju ove užasne slike. Sjećam se točno ove knjige. Bila je tanka, imala je požutjele stranice i zelenu platnenu vrpcu. U njoj su bile neke slabe i nedovoljno oštre crno-bijele fotografije. Ali, one su bile dovoljno oštre da bi se mogle prepoznati izgadnjene ljudske prilike na krevetima na katove, goli skeleti i gomile leševa. Knjiga se zvala "Jasenovac". Godinama kasnije, kada sam posjetila Muzej koncentracionog logora Jasenovac, vidjela sam iste fotografije. Vidjela sam, također, kolekciju noževa i čekića, koje su ustaše koristile da bi umorile okruglo 70.000 ljudi, a među njima i 20.000 Židova.

Odrastali smo s takvim slikama u literaturi, obiteljskim pričama, televiziji i filmovima. Na jednoj strani smo imali sjećanja, a na drugoj povijesne knjige sa oficijelnom verzijom događaja. Time nismo bili zaštićeni od prošlosti, nego smo je imali isuviše. Naši udžbenici nisu sadržavali činjenice, nego legende: ofanzive Titove armije, velike bitke i još veće pobjede. Desetljeće poslije kada sam saznala o velikom krvoproliću u austrijskom Bleiburgu, gdje je desetine hiljade domobrana, koji su se htjeli probiti do saveznika, besmisleno ubijeno, bilo je za moje prevasipitanje isuviše kasno. Imala sam već jasnu predstavu o partizanima, četnicima, Nijemcima i ustašama. Nijedna historijska činjenica nije mogla izbrisati slike, koje su se usjekle u moje dječje pamćenje. Jednako tako je moralo biti i onima čije su očeve ili stričeve (i ujake) partizani ubili u Bleiburgu, a ovaj pokolj nije uopće ni pominjan u udžbenicima povijesti. Moja je generacija odrastala bez povijesnih znanja - povijest koju su nas učili bila je laž i prijevara.

POPULARNA MITOLOGIJA

Tek sada shvatam kako je lako u nedostatku činjenica započeti novi rat. Rat ne dolazi ni odkuda, on se priprema. Lako je zloupotrijebiti slike poput onih kojih se ja prisjećam, zloupotrijebiti naše emocionalno pamćenje i iz toga proizvesti mržnju. Jer, svatko ima kolekciju takvih sjećanja, a opasno je ako su ona jedina. Političke vođe su prisvojile ove slike, pa ih pomiješale sa popularnom mitologijom i raspirili osjećaje. Teško se braniti protivu propagande ako nema više zajedničke povijesti, u koju je svatko vjerovao. Pod emocionalnim

pritisakom razum lako popušta. Povijest - koju su nas učili, a koja nije bila istinita - pomogla je pobjedu osjećaja nad razumom. Tako sam i ja bila poslije ovog posljednjeg rata suočena sa istom ćutnjom, istim otklonom prema istini i istom manipulacijom činjenicama. Po treći put u mojem životu dospjela sam na nultu povijesnu točku. Prvi put se desilo to generaciji moga oca poslije Drugog svjetskog rata odnosno nakon komunističke revolucije. Povijest je bila iznova pisana. Po drugi put, nakon pada komunizma. Odmah je bilo sve zaboravljeno, a računanje vremena je počelo s 1990. godinom. I po treći put nakon okončanja rata u Hrvatskoj.

Ne može se previdjeti da skoro nitko ne želi govoriti o ratu, kao da ga nije ni bilo. Još je lakši zaključak da su ljudi umorni od rata; žele ostaviti prošlost iza sebe i misliti na budućnost. Uostalom, nas je razmišljanje o prošlosti i uvuklo u rat. Političari se priključuju većini i propovjedaju kako se mora otvoriti nova stranica povijesti - po mogućnosti prazna - jer mnogi su i dalje na vlasti i ne žele prihvatiti odgovornost. Međutim, ako istina o "domovinskom ratu" ostane prikrivena sljedeće generacije bit će u istoj situaciji kao moja nakon Drugog svjetskog rata. Sukladno strani na kojoj su bili njihovi roditelji, oslonit će se samo na prašnjave slike i krvave pripovijesti - na osobna sjećanja jedino, a ne na historiju. Pa ako se rat i treba potisnuti u zaborav, on je uvijek prisutan. Treba se samo pomeniti Tribunal u Den Hagu. Pretpostavljam da bi svaki Nizozemac bio preneražen silinom emocija koje pominjanje imena ovog grada izaziva u Hrvatskoj, Srbiji, pa i samoj Bosni (koja najbolje surađuje s Tribunalom). Od njegova je osnutka 1993. godine ICTY (International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia) vodio kontroverzama na Balkanu. Države-nasljednice nekadašnje Jugoslavije nisu mogle ili nisu htjele da njihovi vlastiti ratni zločinci odgovaraju pred sudom. Njihova pravosuđa su bila sve drugo samo ne nezavisna, uz to i jako korumpirana, pa da su okrivljeni i procesuirani pred lokalnim sudovima bili bi ovi izloženi političkom pritisku. Desna oporba posmatra Tribunal kao politički instrument za kažnjavanje i poniženje njihove zemlje. Drugi misle, bilo bi bolje da ratni zločinci odgovoraju pred domaćim sudovima, jer bi na ovaj način bila nacija konfrontirana sa istinom o ratu i mogla bi tako doživjeti katarzu.

UBICA NA SLOBODI

Bila sam tako naivna da sam vjerovala da je novom režimu, onom poslije Tuđmana, stalo do toga da se pojasi istina o ratu. Zašto je došlo do njega? Zbog čega je vođen? Je li hrvatska armija počinila ratne zločine? Istina je da je do rata došlo zbog osnivanja nacionalne države, što uključuje, također, i "etnička čišćenja"; da je 200.000 Srba bilo prisiljeno da napuste Krajinu; da su njihove kuće opljačkane i popaljene i da je oko 400 civila ubijeno; da su se u Gospiću, Pakracu i Sisku desila masovna ubojstva Srba; da su hrvatski vojnici u Bosni/Hercegovini držali zavorenim u hercegovačkim koncentracionim logorima oko 2.400 muslimana; da su Hrvati ubili 116 civila u selu Ahmići i da su porušili Stari most u Mostaru; da su u Zagrebu ubijeni 12-godišnja Srpkinja Aleksandra Zec i njeni roditelji. Ubojica je, pak priznao krivicu i nalazi se na slobodi. Ali, problem je u tomu što nitko ne želi jasno i glasno da kaže istinu. Jednako kao što je nitko ne želi čuti. U Hrvatskoj je istina politički opasna. Deset je godina Tuđmanova propaganda uvjerala Hrvate da su ljudi sa liste haškog Tribunala - kao što su Mladen Naletilić Tuta, Tihomir Blaškić, Dario Kordić, Mirko Norac i Ante Gotovina - heroji a ne zločinci. Ako ih vlada i isporuči to se dešava samo pod međunarodnim pritiskom, a ne što Hrvati vjeruju da bi oni stvarno morali biti osuđeni. Nitko nije kazao Hrvatima da bi ratni heroji mogli biti "voljni dželiti". Zato su Hrvati i uvrijeđeni kada Tribunal spočituje ovim muškarcima naredbe za ubojstvo civila. Njihovi junaci - ratni zločinci? Nikada! Otpor prema Tribunalu je postao mjera patriotizma. Njegovi protivnici tvrde da se tamo ne sudi pojedincima, nego cijeloj Hrvatskoj. Kada je Mirko Norac pozvan pred lokalni sud u Rijeci u proljeće 2001. godine, jer je počinio ratne zločine u Gospiću, gdje je u jesen 1991. godine nestalo oko 120 Srba, organizirali su ratni veterani protestni miting u Splitu na kojem je sudjelovalo 75.000 ljudi. Došlo je do krize vlade i cijela je zemlja bila paralizirana najmanje nedjelju dana. Traženje istine o ratu je jezgra kontroverzi oko Tribunala. Tako dugo dok istina ne iziđe na vidjelo gledat će se na procese u Den Haagu ili pred lokalnim sudovima kao na nepravdu prema "ratnim herojima". Nema pravičnosti bez istine.

Ali, Hrvatska je od istine jako udaljena. O tomu svjedoče i dva tekuća procesa. Jedan je protivu "Gospičke grupe", a drugi je protivu nekih zatvorskih nadzornika u Splitu. Posebice je proces u Splitu postao sramotnom performance, gdje je publika slavila "heroje" i prijetila svjedocima. Suci su otpustili okrivljene iz zatvora kako bi se branili sa slobode,

a kada je Vrhovni sud ukinuo ovu presudu dvojica od njih su već bila pobjegla. Vrijedno opažanja je, također, da su svjedoci u oba procesa iznenadno patili od gubitka pamćenja. Ili, da u slučaju Sisak, malenom gradu kod Zagreba, gdje su 1991/1992. godine iščezli brojni Srbi, nadležni sudac ne nalaže istragu sve dok ga mediji ne prisile na nju, u stvari dok nije mjesečnik Hrvatska ljevica objavio listu od oko 100 ubijenih i iščezlih ljudi.

KONFLIKT S ISTINOM

Ali, ovo nisu samo hrvatski problemi. I Srbi se, također, muče sa istinom. Oni se vide kao velike Miloševićeve žrtve, s jedne, te NATO, s druge strane. Iako je Srbija patila pod embargom i zbog bombardiranja, što su bile kazne za ratove protivu susjednih zemalja, ne gleda se još uvijek istini u oči. U ovom smislu imaju Hrvatska i Srbija nešto zajedničko. Uzrok je jednostavan i prevazilazi Tuđmanovu/Miloševiću ideologiju. I suviše je mnogo ljudi sudjelovalo u ratu i vrlo mnogo njih je od rata profitiralo. Lakše je i udobnije živjeti s lažima, nego sa istinom, s mogućnošću individualne krivice i kolektivne moralne i političke odgovornosti. Ali, ovaj konflikt između istine i pravičnosti ima ozbiljne konzekvence. I hrvatska i srpska vlada imaju probleme sa istinom i ne mogu pred stanovništvom opravdati isporučivanje ratnih zločinaca haškom Tribunalu. S obzirom da je lakše živjeti sa lažima nego sa istinom, napori za pravednošću se osjećaju nepravdom. I sve dok se u ovim društvima ne radi o istini, posmatrat će se nastojanja za kažnjavanjem ratnih zločinaca kao prijetnja cijeloj zajednici. Tribunal, prije svega, izvršava pravdu, jer je inače skoro ne bi bilo. Ali, samo zato što mi sami nismo u stanju da operemo naš krvavi, prljavi veš, ili makar da za tim osjetimo potrebu.

Priredio i preveo s nemačkog Mile Lasić

Francis Fukuyama

*Francis Fukuyama je dekan Odsjeka za međunarodnu politiku
na Johns Hopkins Univerzitetu i urednik časopisa «Američki interes»*

BUĐENJE JAPANSKOG NACIONALIZMA

Nije prošlo ni pola godine otkako je Shinzo Abe preuzeo dužnost japanskog premijera, a već je uspio da svojim izjavama naljuti cijelu Aziju i izazove negodovanje svog najvažnijeg saveznika, Sjedinjenih Američkih Država. Ali da li će Bushova vlada iskoristiti svoj položaj i utjecati na njegovo provokativno ponašanje?

Abeov prethodnik, Junichiro Koizumi, bio je nesvakidašnji lider. Pošlo mu je za rukom da revitalizira japansku ekonomiju, napravi reformu poštanske štedionice i okonča razdore unutar vladajuće Liberalne demokratske partije. Međutim Koizumi je, svojim godišnjim posjetama svetištu Yasukuni, najavio buđenje jednog novog japanskog nacionalizma provocirajući Kinu i Južnu Koreju svojim godišnjim posjetama hramu Yasukuni. Abe je sada još više posvećen izgradnji jednog ponosnog Japana koji se ne namjerava izviniti zbog prethodnih postupaka.

Svako ko vjeruje da je spor oko Yasukunija jedan opskuran istorijski događaj koji je Kinezima i Koreancima poslužio kao izgovor za provociranje Japana zbog njegove političke prednosti, vjerovatno nikada nije tamo proveo mnogo vremena. Problem nije nastao zbog 12 ratnih zločinaca koji su tamo sahranjeni, već zbog vojnog muzeja koji se nalazi odmah pored hrama.

Prolazeći pored aviona tipa "mitsubishi zero", tenkova i mitraljeza izloženih u muzeju, posjetilac nailazi na istoriju pacifičkog rata koja

ponovo uspostavlja "istinu o modernoj japanskoj historiji", sa nacionalističke tačke gledišta. Japan postaje žrtva evropskih kolonijalnih sila u nastojanju da zaštiti ostale dijelove Azije od njihovog utjecaja. Na primjer, japanska kolonijalna okupacija Koreje opisana je kao "partnerstvo" i uzalud bi tu bilo tražiti bilo kakvu vezu sa žrtvama japanskog militarizma u Nanjingu ili Manili.

To bi možda moglo biti stajalište pluralističke demokratije, ali ne postoji drugi muzej u Japanu koji daje drugačiji pogled na historiju Japana dvadesetog vijeka.

Japanska vlada je oduvijek naglašavala da je taj muzej u nadležnosti jedne vjerske privatne organizacije. Na taj način se ograđivala od stavova koji su tamo izraženi.

Za razliku od Njemačke, Japan nikada nije preuzeo odgovornost za rat na Pacifiku. Iako se socijalistički premijer Tomiichi Murayama 1995. zvanično izvinio Kini zbog rata, u Japanu se nikada nije povela iskrena debata o odgovornosti i nikada nije bilo stvarnog pokušaja da se predstavi jedno drugačije viđenje od onog koje daje muzej Yasukuni.

Prvi put sam se susreo s japanskom desnicom početkom 90-ih, kada sam učestvovao na nekoliko okruglih stolova u Japanu s Watanabijem Soichijem, koga je izabrao moj japanski izdavač (a da ja to nisam znao) da prevede moje knjige "*Kraj historije*" i "*Posljednji čovjek*". Watanabe, profesor na Sofia univerzitetu, bio je saradnik Shintara Ishihare, nacionalističkog političara, autora knjige "*Japan koji zna reći ne*", a danas guvernera Tokija.

Tokom nekoliko susreta čuo sam ga kako pred brojnom publikom objašnjava da su stanovnici Mandžurije plakali kada je okupatorska vojska napustila Kinu, toliko su bili zahvalni Japanu. Prema mišljenju Watanabea, Pacifički rat se svodi na nastojanje SAD da zadrže nebijelce u inferiornom položaju. Watanabe, prema tome, podsjeća na one Nijemce koji poriču da se desio zločin, ali za razliku od svojih njemačkih kolega, on s lakoćom privlači brojnu i saosjećajnu

publiku. Uostalom, za mnoge japanske autore, masakr u Nanjingu je čista izmišljotina.

Nedavno je došlo do nekoliko uznemirujućih incidenata u kojima su nacionalisti pobjegli fizičkom zastrašivanju protiv onih koji su kritikovali Koizumijeve posjete Yasukuniju. Na primjer, postavili su bombu u kuću bivšeg kandidata za premijera Kata Koichija. S druge strane, izdavač tradicionalno konzervativnog lista *Yomiuri Shimbun* kritikovao je posjete Koizumija Yasukuniju i objavio fascinantne članke koji govore o odgovornosti za rat.

Sve ovo stavlja SAD u tešku poziciju. Oslanjajući se na Ugovor o sigurnosti između SAD i Japana, brojni američki stratezi smatraju da se Kina treba okružiti odbrambenom barijerom poput NATO-a. Nakon završetka hladnog rata, SAD su počele su da vrše pritisak na Japan da se ponovo naoruža i zvanično su podržale predloženu reviziju Člana 9. poslijeratnog ustava kojim se Japanu zabranjuje posjedovanje vojne sile ili učestvovanje u ratu.

Međutim, Amerika bi trebala biti oprezna sa svojim željama. Legitimnost cjelokupne američke vojne pozicije na Dalekom istoku bazira se na činjenici da SAD garantuju japansku samoodbranu. Unilateralna revizija člana 9 japanskog ustava, sa pojavom novog nacionalizma, izolovala bi Japan od skoro čitave Azije.

Revizija člana 9. bila je dugo na Abeovom dnevnom redu, ali da li će se nastaviti u tom pravcu, zavisice velikim dijelom od toga kakve savjete Abe dobije od bliskih prijatelja u SAD. Budući da je predsjednik Bush bio zahvalan na podršci svog "dobrog prijatelja Junichira" u Iraku, nije mu htio nikad ništa reći o novom japanskom nacionalizmu. Sada, kada je Japan povukao svoj mali kontingent iz Iraka, možda će Bush moći otvorenije porazgovarati sa Abeom.

NEUMORNO TRAGANJE ZA ISTINOM

(Uz pojavu knjige: Hasan Efendić: MUDŽAHEDINI U BOSNI I HERCEGOVINI – BORCI ILI TERORISTI, Udruženje za zaštitu tekovina borbe za Bosnu i Hercegovinu, Sarajevo, 2007.)

U posljednje vrijeme napisana su brojna djela istaknutih autora, vojnih autoriteta i drugih značajnih ličnosti, koja osvjetljavaju važne aspekte odbrane Bosne i Hercegovine od aprila 1992. godine do potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma. Neka djela zahvataju vrijeme neznatno prije 1992. ili nešto poslije potpisivanja spomenutog Sporazuma; međutim, smatram da je period od međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine pa do potpisivanja Dejtonskog sporazuma posebno važan, sa svim onim događanjima kroz koja je prolazila Bosna i Hercegovina i pitanjima pred kojim su se našle snage koje su branile međunarodno priznatu državu. Kao što je poznato, odmah nakon međunarodnog priznanja država Bosna i Hercegovina je politički i vojno napadnuta potencijalima drugih država, izvana, i snagama koje nisu prihvatale međunarodno priznanje kao realnu i objektivnu činjenicu, iznutra.

Odbrana državnosti i teritorijalne cjeline Bosne i Hercegovine bila je teška, pored ostalog, i zbog začuđujućeg ponašanja pojedinih država, međunarodnih organizacija i dijela međunarodne zajednice.

Mnogi domaći i strani autoriteti su ovo pitanje pojednostavljivali ocjenama i tvrdnjama da je to zato što su u Bosni i Hercegovini u većini muslimani i da svijet teško ili nikako ne može prihvatiti državu u Evropi u kojoj su muslimani u većini. Pitanje islama i muslimana u Bosni i Hercegovini nije bilo jednostavno, od povlačenja osmanskih

Turaka sa ovih područja do trenutka kada je trebalo braniti međunarodno priznatu državu, pa i danas. Propaganda agresora se dijelom zasnivala na matrici da su ovdje muslimani a da oni (agresori) Evropu brane od islama i islamske najezde. Po njihovoj propagandi napad na državu Bosnu i Hercegovinu nije agresija nego pokušaj da se ometu muslimani u nakani formiranja države, koju su oni nazivali muslimanijom ili islamskom državom.

Zbog ovakvih i drugih tvrdnji, naravno, propagandne, a ne činjenične naravi s ciljem opravdavanja agresije izvana i rasturanja države snagama iznutra, važno pitanje koje treba objektivno i utemeljeno povijesno rasvijetliti do najsitnijih detalja jeste pitanje učešća stranih boraca u ratu u Bosni i Hercegovini, posebno muslimana, Arapa i nearapa, jer je to pitanje najosjetljivije. Svakako da pažnju ne treba skretati i sa drugih osjetljivih pitanja. Za to postoje najmanje dva vrlo važna razloga:

1. Bosna i Hercegovina je na Balkanu, u Evropi. Nastoji da uđe u Uniju evropskih država. Nije vjerovatno da se može pristupiti Uniji pod nejasnim i nerasvijetljenim okolnostima u kojima se odvijala odbrana Bosne i Hercegovine. Evropskim državama i međunarodnim organizacijama ne smetaju ruski, grčki ili drugi pravoslavni dobrovoljci, legionari, na strani snaga koje su ugrožavale međunarodno priznatu državu, koliko dobrovoljci iz zemalja u kojima je većinski muslimanski živalj iako broj prvih nije manji od broja drugih a ni razmjere zločina nisu iste, za što postoji obimna i validna dokumentacija. Bez obzira na činjenicu da su dobrovoljci iz islamskih država ponekad sami tvrdili da su došli da brane Muslimane, oni su u suštini branili ili su pomagali odbrani međunarodno priznate države. Drugi dobrovoljci koji su se borili uz druge vojske, protiv Armije Bosne i Hercegovine, ugrožavali su je zajedno sa snagama uz koje su se borili. Tako dolazimo do jednog od niza apsurdna, političkih i pravnih presedana na koje nailazimo od međunarodnog priznanja Bosne i Hercegovine do danas.
2. Istina o događanjima u odbrambeno–oslobodilačkom ratu treba svim narodima u Bosni i Hercegovini a Bošnjacima po-

seбно. Kada se čitaju neke knjige ili novinski tekstovi koji su plod najrazličitijih interesa, vide se neobjektivne, često zlomjerne lične interpretacije događaja koje su ili plod jednostranih neselektivnih pristupa, bez uvida u cjelinu, ili su plod ličnih razračunavanja, odnosno zasnovane na apriornim kvalifikacijama, uz elementarni nedostatak informacija, i manipulacijom poluistinama. Zato je važno ta događanja objektivno i znanstveno, uz validnu dokumentaciju, izložiti i tako spriječiti daljnje manipulacije.

Objektivno, istina, ako se želi, može se sagledati iz činjenice da je Armija koja je branila međunarodno priznatu državu Bosnu i Hercegovinu imala oko 200.000 boraca, nekad manje a nekad više. U poređenju s tim, brojka od oko 300 stranih boraca, Arapa, muslimana, za svakog ko poznaje odnose snaga na ratištu u borbi ili ratu ne predstavlja ništa. Ako se uzme i brojka kojom se služi propaganda onih snaga koje su ratom i borbom dovodile u pitanje opstojnost Bosne i Hercegovine, a koja apsolutno nije ni tačna niti odgovara istini, opet će se imati zanemariv broj koji u stvarnom omjeru snaga ne predstavlja ništa. S druge strane, kada pogledamo prirodu propagande koja koristi strane borce kao osnovu za obezvrjeđivanje istine o oslobodilačko–odbranbenom ratu. moglo bi se zaključiti da ovu državu nije niko drugi branio osim stranaca. Čak i komandant Armije Bosne i Hercegovine general Rasim Delić odgovara za zločine stranaca, pod pravnim opterećenjem kako ih nije spriječio ili sankcionirao.

U Armiji Bosne i Hercegovine, za onog koji je poznavao stvari iznutra, ne postoji oficir ni najnižeg ranga koji je naređivao zločine, ali je isto tako poznato da je bilo izdvojenih i pojedinačnih ekscesa koji nisu procesuirani. Procesuirati ono za što se, u vremenu događanja, nije znalo je nemoguće a sada teretiti one koji nisu naređivali i nisu mogli spriječiti zločine, niti pokrenuti njihovo procesuiranje, danas jeste pravno upitno, mada je moralno neupitno.

Uvjereni smo da strani borci koji su branili državu, pa uzmimo i samo muslimane, sada i sami uviđaju, zbog politički Bosni i Herce-

govini nenaklonjenog okruženja, da je bolje da ih nije bilo, odnosno da je veći problem što su uopće bili nego šta su stvarno radili.

Bosna i Hercegovina, vjerovatno, usljed teškog povijesnog naslijeđa još od ilirskog otpora Rimu do danas, ima mnogo više dodatnih nerazumijevanja i nepovjerenja od međunarodne zajednice nego druge države. Tako je istovremeno sa međunarodnim priznanjem imala embargo na uvoz oružja. Iz ovog pravnog presedana imala je a i danas ima čitav niz sumnji i nesporazuma sa određenim snagama koje sačinjavaju biće Bosne oko pronalaženja sredstava za odbranu, iako je najveći dio proizvodila vlastitim kapacitetima i stručnjacima koje je imala. Dogodilo se nešto slično kao kada racionalisti prigovaraju fanaticima. Ako je sve Bog odredio i čovjek ne može ništa, to bi isto bilo kao da je Bog gurnuo čovjeka u vodu a onda mu rekao teško tebi ako se pokvasiš. Uspostaviti embargo a onda reći teško vama ako ga budete kršili a istovremeno govoriti o obavezi odbrane stanovništva međunarodno priznate države jeste apsurd svake vrste. Ovim rečenicama, pojednostavljeno, približavamo nastalu situaciju. Uvođenje embarga međunarodno priznatoj državi u periodu započete, sa izgledima naraštanja, agresije izraz je političko-pravne nedosljednosti međunarodne zajednice koja se, prirodno, odrazila na snage koje su branile Bosnu i Hrecegovini, jer su sve ostale snage u sukobu imale uredne puteve snabdijevanja. Očito, embargo je nanosio štetu samo onima koji su branili međunarodno priznati suverenitet vlastite države.

Jedan objektivni strani autor je rekao rečenicu bez koje se ne može a glasi: „Pitam se šta bi bilo u Bosni da u njoj ne žive muslimani?“

Ako smo zaboravili na pomenute pravne apsurre, ostaje obaveza međunarodne zajednice da dostojanstveno zatvori dosije odbrane Bosne i Herecegovine i na taj način pomakne iz fokusa svoju veliku sramotu i nedosljednost, a zatim i našu, jer je ona posljedica ove prve. I, napokon, utvrđivanje objektivnih istina o tome treba ostaviti povjesničarima i eventualno pravnicima.

Pitanje koje zavrijeđuje da se postavi pri pojavi ove značajne knjige jeste navodna islamizacija Armije Bosne i Hrecegovine.

Oni koji poznaju nastanak i razvoj oružanih snaga odbrane Bosne i Hercegovine znaju da ni jednog trenutka muslimanima vjericima u organizaciji Armije nije davano ništa što nije davano vjericima katoličke i pravoslavne vjeroispovijesti. Za ovu tvrdnju postoje dokumenti i oni nisu tajna. Znamo gdje je bila Pravoslavna crkva i u kakvoj poziciji u odnosu na Bosnu i Hercegovinu, mada ne gubimo iz vida da je bilo vjernika pravoslavaca i Srba ateista koji su branili Bosnu i Hercegovinu kao svoju domovinu i državu, radi čega zaslužuju poštovanje najvećeg ranga.

Poznato je da su demokratski izabrane, legalne institucije Bosne i Hercegovine 29.2. i 01.3.1992. godine sprovele referendum o nastavku razvoja RBiH kao nezavisne i samostalne države. Na taj referendum su izišli Bošnjaci i Hrvati, kao i određen broj Srba (statistički podaci o izlasku na referendum to nedvojbeno pokazuju) čime su se, između ostalog, stekli preduslovi za međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine.

Odgovor onih Srba i bosanskih pravoslavaca, predvođenih SDS-om, kao što je poznato, bio je samoorganizovani i nepriznati referendum. Izjasnili su se da u suštini ne prihvataju i ne priznaju međunarodno priznatu državu Bosnu i Hercegovinu i krenuli u realizaciju takve odluke sa poznatim političkim, vojnim i propagandnim sredstvima.

Oni su u većini, kao politički narod, sami izrazili takvu političku opciju koja nije reakcija na neki «pojačani» islam u Armiji ili Bosni i Hercegovini. Ova njihova politička orijentacija izraz je volje većine srpskog naroda a ne reakcija na nešto drugo. U izvorima kod nekih autora je dominantna teza koja upravo ima za cilj zamagljivanje stvarne orijentacije jednog naroda. Po njima, Srbi su naknadno napustili Armiju i odbranu Bosne i Hercegovine zato što su neke snage unutar nje htjele islamsku armiju ili bar njenu islamsku orijentaciju. Time se, svjesno ili nesvjesno, pokušavaju opravdati ili rehabilitirati postupci i politička opredjeljenja srpskih ekstremista i šovinista.

Srbi su napustili odbranu međunarodno priznate države i Armiju koja ju je branila iz svojih i radi svojih bitno drugačijih ciljeva a ne

kao reakciju na nešto što im se ne sviđa. Da su ostali u Armiji Bosne i Hercegovine i branili ono što je ona branila, između ostalog i mjesta u kojima su Srbi rođeni i u koja su se nakon rata vratili, imali bi najmanje ista prava kao i vjernici muslimani, i, što je najvažnije, ne bi je imali od koga braniti.

Bili smo na nekoliko sastanaka na kojima se raspravljalo o učešću Katoličke crkve u vjerskom životu Hrvata u Armiji Bosne i Hercegovine. Odgovor je uvijek bio isti sažet u rečenici: da Hrvati i katolici, pripadnici Armije, mogu svoje vjerske potrebe ispoljiti i literaturu dobiti u Crkvi. O navedenom su vođeni zapisnici i uvjereni smo da su sačuvani, te mogu doprinijeti uspostavljanju objektivnih postavki.

Bosanskohercegovačka strana nije bila u poziciji da može biti dvolična. Stavovi komandanta i predsjednika Alije Izetbegovića bili su jasni i mogu se prezentirati kao dokumenti, jednako kao i stavovi ostalih članova Predsjedništva RBiH. U državi i Armiji, bar što se tiče članova SDA, ponašanje je bilo takvo da se nastojalo stanje Srba učiniti ravnopravnim, kao i pripadnika ostalih naroda i nacionalnih manjina, odnosno, željelo se da imaju poziciju i da se osjećaju kao i Srbi u Srbiji ili bolje. Nažalost, oni to u većini nisu htjeli a to se bez njih nije moglo napraviti. Dobro bi bilo, prije nego bi se nekog nepravedno i bez argumenata optužilo, razmotriti njihovo ponašanje u vremenu iza rata do danas.

Još veća teškoća je bila što su snage koje su politički i vojno branile Bosnu i Hercegovinu očekivale da je brane i oni Hrvati koji su glasali za njenu nezavisnost. A glasali su skoro svi. Po pitanju odbrane zna se kako je bilo. Knjiga koju je napisao general Hasan Efendić nudi mogućnost da se neka od ovih pitanja sagledaju na način kako ih on izlaže, obrazlaže ili dokumentira u knjizi. Očigledno i ubuduće, ukoliko želimo istinu o sebi, morat ćemo se gledati kroz različite prizme i ogledala iz različitih uglova. Odbrana državnosti Bosne i Hercegovine iz pozicije snaga koje su je branile ne treba krivotvorenja i laži. Ona se može braniti neupitnim argumentima i dokumentima kao što se i do sada branila. Nažalost i ne prvi put, u ovom i na ovom svijetu, mnogi neće ili ne trebaju istinu.

Šta sadrži udžbenik "Međunarodno javno pravo" autora Smilje Avramov "Ljudska prava daju civilizacijsku fizionomiju državi" Posebno mučno deluje činjenica da se niti u odeljku o individualnoj krivičnoj odgovornosti (gde je tek uzgred pomenuto nekoliko primera genocida u istoriji, a jedini elaboriran je onaj o zločinima koje je počinila NDH) niti bilo gde u tekstu od 710 strana ijednom rečju pominje Srebrenica, niti opsada Sarajeva

VJEŽBANJA IZ NEGIRANJA GENOCIDA

Smilju Avramov nažalost činjenice surovo demantuju. Prvu presudu za najteži zločin u Evropi nakon Drugog svetskog rada - zločin genocida - izrekao je međunarodno krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju u Hagu bivšem generalu Vojske Republike Srpske Radislavu Krstiću 2. avgusta 2001. godine. Krstić je osuđen na 46 godina zatvora zbog zločina u Srebrenici jula 1995. U decembru 2002, isti sud je osudio Stanislava Galića, nekadašnjeg komandanta sarajevsko-romanijskog korpusa Vojske republike Srpske na 20 godina zatvora za zločine sprovođenja terora i namernih napada na civilno stanovništvo Sarajeva (kršenje zakona i običaja rata i zločine protiv čovečnosti) u toku trajanja opsade tog grada.

Pitanja koja nam se nameću i koja ostaju otvorena su - zašto je došlo do izolacije SRJ? Da li smo nešto uradili ili šta to nismo uradili kada smo bili podvrgnuti takvom vidu izolacije? Da li smo mi možda kršili prava nekih drugih ljudi? Tu koautor Smilja Avramov pokušava da nas (se?) abolira od odgovornosti, anestetizirajući savest čitaoaca tvrdnjom da je "SRJ ostala van sukoba, očuvala mir i kontinuitet pravnog poretka" (str. 118). U svetlu činjenice da se još 2000. godine SRJ odrekla kontinuiteta sa SFRJ, zahtevom za prijem u članstvo UN, ovakav provizoran pokušaj katarze deluje zbunjujuće. Pogotovu

ako se u obzir uzme podatak da se na 313. strani udžbenika, u poglavlju posvećenom razvoju osnovnih ljudskih prava, zaključuje da "...ljudska prava daju civilizacijsku fizionomiju državi. I obrnuto, gaženje ljudskih prava ima za posledicu degradaciju države, a u težim situacijama i njenu "izolaciju..." (kurziv moj). Ovakve kontradikcije u stavovima potvrđuju tezu da se radi o namernom izvrtanju činjenica, kreiranju i usađivanju lažnog osećaja neodgovornosti za sve što je tadašnji režim činio i u naše ime.

Ono što je posebno zanimljivo, kada je u pitanju etnocentrično analiziranje dezintegracije SFRJ, jeste prikaz uloge pripadnika drugih veroispovesti i etničkog porekla. Preciznije, govori se o "šiptarskim paravojnim snagama, tzv. OVK finansiranoj od strane narko mafije, obučavane u inostranstvu (str. 229)...Savremeni teroristi su radikalne, nacionalističke, religiozne grupe - Muslimanska braća, OVK (str. 351)... Rimokatolička crkva imala je negativan stav prema ujedinjenju Južnih Slovena i sa neskrivenim neprijateljstvom je prihvatila formiranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca..Danas je teško naći industrijsku granu, uključujući i ratnu, u kojoj nije investiran vatikanski kapital (str. 309)... Aktivna uloga Vatikana u cepanju Jugoslavije i podržavanje nezavisnosti otcepljenih republika (str. 310)... Mađarska, Albanija i Bugarska, vršile su nesmetanu prisilnu asimilaciju našeg življa (kurziv moj), a u pojedinim periodima...i genocid (str. 341).. Genocid počinjen nad Srbima, Jevrejima i Romima u NDH 1941 - 1945. po broju žrtava i metodama umorstava ulazi u red najmonstruoznijih događaja u novijoj istoriji (str. 347)...Terorizam kroz prikrivenu zloupotrebu državnog aparata...primenjen je od strane secesionističkih snaga Slovenije i Hrvatske u procesu razaranja države (str. 353)...Kao primer nedozvoljene političke intervencije može da posluži delovanje NSR Albanije u odnosu na našu zemlju, unazad 2-3 decenije i sistematsko podstrekavanje albanskog stanovništva na pobunu..." (str. 629) itd. Bez ulaska u diskusiju o istinitosti činjenica, što je posao istoričara, ovakva njihova kompozicija kao i način njihove prezentacije usađuje osećaj straha, ksenofobije i stvara plodnu osnovu za budući afirmativan stav prema teorijama zavere. Međutim ono što, u svetlu prethodno navedenog, posebno mučno deluje jeste činjenica da se niti u odeljku o individualnoj krivičnoj

odgovornosti (gde je tek uzgred pomenuto nekoliko primera genocida u istoriji, a jedini elaboriran je onaj o zločinima koje je počinila NDH) niti bilo gde u tekstu od 710 strana ijednom rečju pominje Srebrenica, niti opsada Sarajeva. Takođe, iako su sukobi u regionu imali i izraženu religijsku crtu, što koautor i naglašava "baveći" se na gore izloženi način pripadnicima katoličke i muslimanske veroispovesti, uloga Srpske pravoslavne crkve je u potpunosti prećutana. Isto, u ukupnom tekstu učešće srpske strane u, trenutno najbolnijem srpskom problemu, sukobu na Kosovu, objašnjeno je jednom rečenicom: "...Tzv. OVK... stupila je na scenu 1996. godine sa zahtevom za secesiju Kosova i Metohije... "Shodno Povelji UN, SRJ preduzima mere za gušenje pobune" (str. 229) (kurziv moj). Razlog za ćutanje? Nalazimo ga u stavu koautora pri kraju knjige: "...Bombardovanje SR Jugoslavije bombama sa razblaženim uranijumom predstavlja...najteži zločin počinjen u Evropi posle holokausta" (str. 671).

BOSNA I HERCEGOVINA KAO JEDINSTVEN SIGURNOSNI PROSTOR

Poziv Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji, sa NATO samita u Rigi od 29. novembra 2006. godine, da se pridruže programu Partnerstvo za mir (PfP) i pristupanje Bosne i Hercegovine Partnerstvu za mir 14. decembra, na dan kada je prije jedanaest godina u Parizu potpisan mirovni sporazum, predstavlja suštinski korak konvergencije prema euroatlantskim integracijama. Ovaj trenutak Brus Meklejn (politički savjetnik NATO-a) označava kao historijski za Bosnu i Hercegovinu. Prema nekim mišljenjima prijem u PfP predstavlja najvažniji događaj za Bosnu i Hercegovinu u postdejtonskom razdoblju. Pristupanje Bosne i Hercegovine Partnerstvu za mir generalni sekretar NATO saveza Jap de Hop Shefer ocjenio je kao iskorak iz ere Dejtona u eru Brisela.¹ Zanimljivo je da se i u Sarajevu na jedanaestu godišnjicu od potpisivanja mirovnog sporazuma iz Pariza odvijala aktivnost u vezi sa pregovorima o Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju koji ima suštinski značaj za Bosnu i Hercegovinu u pogledu njene europske perspektive. Upravo su nas ove dvije činjenice usmjerile u pravcu promišljanja o sintagmi „Mirna Bosna“ koja je dosta frekventna u kolokvijalnoj upotrebi. Namjera nam je, ovom prilikom, podsjetiti se na određene, uzročno posljedične relacije, koje su u onovremenoj Bosni, a i današnjoj postdejtonskoj Bosni i Hercegovini nužan i dovoljan uslov za „Mirnu Bosnu“. U tom smislu promatramo sintagmu „Mirna Bosna“ kao svojevrsnu paradigmu sigurnosti, kako za Bosnu i Hercegovinu tako i za region Zapadni Balkan, Jugoistočnu Evropu, pa i šire.

Historijsko iskustvo (su)života na prostoru Bosne i Hercegovine ekletantan je primjer milenijskog egzistiranja različitog i drugačijeg,

1 Podsjetićemo da je generalni sekretar NATO saveza, prilikom svečanog potpisivanja dokumenta o pristupanju BiH u PfP, naglasio očekivanja od BiH, a naročito u pogledu saradnje sa Tribunalom u Hagu (ICTY).

ali u biti ljudskog življenja. Na tragu ovakve konstatacije logičnim se nameće pitanje da li je konac dvadesetog stoljeća, kojeg je Aron (Raymond Arron) nazvao „stoljećem rata“, pokazao konstrukcionu grešku u višestoljetnom bosanskohercegovačkom neimarskom poduhvatu izgradnje mira, suživota, tolerancije i sličnih vrednota ili je, zapravo, ta bosanskohercegovačka građevina, sazdana od navedenih vrednota, bila „legitiman“ cilj rušitelja starih i gotovo anahronih zdanja atipičnih i (ne)primjerenih za novo globalno društvo.² U Bosni i u Hercegovini je bilo (da li će i ostati?) prirodno da se građani i državljani ove zemlje uvažavaju, poštuju i međusobno pomažu jedni druge.³ Iako se kroz ovu dilemu odgovor može nuditi kroz historijsku verifikaciju viševjekovnog suživota, nužno je zapitati se da li, ipak, zvučna imena futurologije i (ili) „teorije haosa“, poput Fukujame, Hantingtona, Brzezinskog, pa i pragmate Kisindžera, znaju više o perspektivama planetarnog življenja od same učiteljice života? Iako negativni globalizacijski trendovi zamagljuju ionako maglovite perspektive čovjekove daljnje egzistencije na njegovoj planeti, te usprkos stravičnoj destrukciji bosanskohercegovačke države i njenog društva, smatramo da se iz dosadašnjeg iskustva zajedničkog života na prostorima BiH moraju izvlačiti temeljne premise, ali i zaključci. Stoga smo saglasni sa mišljenjem Noela Malcolma koji, osvrćući se na brojna nastojanja da se Bosna i Hercegovina podijeli ili uništi, konstatuje da je Bosna još tu i da „njeni narodi neće odustati od svoga ideala da obnove demokratsku državu Bosnu i Hercegovinu u njenim prvobitnim granicama“, uz naglasak na stav da je to „ideal za koji se vrijedi boriti radi svih ljudi u Bosni i Hercegovini.“⁴ Dakle, smatramo da je potreba nastavka zajedničkog življenja u državi BiH, po mjeri svih njenih građana i svih naroda koji u njoj žive, esencijalne prirode i da kao takva jeste put nastavka stoljetne i milenijske tradicije.

2 Godine 1992. i 1993. pamtit će se kao godine u kojima je razorena jedna evropska zemlja. Bijaše to zemlja s političkom i kulturnom poviješću različitom od bilo koje druge zemlje u Evropi. Tu su se poklopile i udružile velike religije i velike sile u evropskoj povijesti: carstva Rima, Karla Velikog, Osmanlija i Austro-Ugarske, te religije zapadnog kršćanstva, istočnog kršćanstva, judaizma i islama. Malcolm, Noel: Povijest Bosne - kratki pregled, Erasmus Gilda, Novi liber, Dani, Zagreb-Sarajevo, 1995., str. XXI.

3 Bosanski religijski univerzalizam, etnička složenost i njeno poslanje nešto je što su naši preci razumijevali i na čemu su istrajavali, kao obliku vlastite opstojnosti. Filandra, Šaćir: Bošnjačka politika u XX stoljeću, Sejtarija, Sarajevo, 1998., str.390.

4 Malcolm, Noel: Povijest Bosne - kratki pregled, Erasmus Gilda, Novi liber, Dani, Zagreb-Sarajevo, 1995., str. XIV.

Stoljećima na razmeđu svjetskih civilizacija Istoka i Zapada, Bosna i Hercegovina je prečesto bila poprište ratova skoro isključivo osvajačkog karaktera, te se stoga i nameće zaključak o nepostojanju historijskog osnova civilnog društva i sigurnosti u Bosni i Hercegovini. Da li su takve spoznaje posljedica romantičarskih nacionalnih historiografija zemalja u okruženju ili nečeg drugog teško je reći, ali nije teško ustvrditi da je za svo vrijeme posljednjeg rata u Bosni i Hercegovini svjetska diplomatija, sem časnih izuzetaka, robovala upravo takvoj, iskrivljenoj slici o Bosni i Hercegovini kao vještačkoj AVNOJ-evskoj tvorevini, zemlji vječite mržnje, ratova i nemira. U poređenju sa stvarnom historijom Bosne i Hercegovine onovremene izjave (1992.-1995.) tadašnjih svjetskih moćnika i medijatora za Bosnu i Hercegovinu potvrđuju prethodni iskaz.

Ono što posebno danas zabrinjava jeste spoznaja da i sada, 11 godina nakon Dejtonskog sporazuma, dio međunarodne zajednice bosanskohercegovačkoj obnovi i razvoju, na koje se i sama obavezala, često prilazi sa istim ili sličnim predrasudama. Pojedini njeni predstavnici (pre)često, čak i danas, Bosni i Hercegovini, i zbog „maligne fantazije o prirodi rata u Bosni i Hercegovini“⁵ prilaze kao zemlji u kojoj tek treba uspostaviti državnost, sigurnost, civilno društvo, kulturu međusobnog življenja, multietničnost, multikulturalnost, bogatstvo različitosti i druge civilizacijske pretpostavke modernih društava.

Umjesto analize pomenutog “nesporazuma” između navedenih međunarodnih činilaca i bosanskohercegovačke historije neka nam na ovom mjestu bude dozvoljena i izvjesna doza malicioznosti. Podsjećanja radi Bosna i Hercegovina nije imala svoju Bartolomejsku noć, Špansku inkviziciju, Noć dugih noževa, krstaške ratove, Kristalnu noć, engleske pokolje Hindusa s početka prošlog stoljeća, pokolje Iraca od strane Henrika VI 1573. godine, Kavenjakov teror u Parizu 1849. godine kao ni mnoge druge “spomenike” sopstvene sramote, ali je zato imala svog „vještog i kako se kaže „srećnog“ vladara“⁶ bana Kulina (1180-1204) “velikog bana, plemenitog i moćnog muža”, nje-

5 Zgodić, Esad: Bosanski rukopis Omera Ibrahimagića, Promocult, Sarajevo, 2005., str. 176.

6 Grupa autora: Bosna i Hercegovina - od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata, Sarajevo, 1994., str. 36.

govu čuvenu povelju Dubrovčanima 1189. godine, koja se smatra rodnim listom Bosne i sinonimom države i društva.

Bosna je imala i onu poslovičnu vremensku rečenicu "Od Kulina bana i dobrih dana" kao simbol blagostanja, svoje velmože i velikaše "koji su učestvovali na svim skupovima i turnirima gdje su impresionirali (1412) evropsku feudalnu elitu, odjećom, opremom, oružjem i držanjem...";⁷ svoje mudre glave i kraljeve (Tvrtko I, Dabiša, Jelena, Ostoja, Tvrtko II, Tomaš Ostojić, Stjepan Tomašević, Katarina) (1377-1462) i mnoge druge znamenite ljude, a bila je i država (banovina i kraljevina) sandžak, vilajet i ejalet, corpus separatum i socijalistička republika sve do 1992. godine i njene ponovne državnosti.

Od vjkada su u Bosni pored autohtonog stanovništva živjeli i drugi narodi Jevreji, Sasi, Vlasi, Austrijanci, Mađari, Romi i drugi tako da danas u mnogim bosanskim gradovima na vrlo malom prostoru možemo naći bogomolje i groblja mnogih naroda koji su živjeli na ovim prostorima. Prof. dr. Omer Ibrahimagić će nakon svog višegodišnjeg istraživanja državnosti i nacionalnosti Bosne i Hercegovine zaključiti „Bosna je hiljadu godina bila evropska paradigma suživota ljudi različitih religija i zbog toga stradavala od imperijalnih sila i svojih susjeda.“⁸

Sve je ovo neophodno reći da bi se obesnažile i na historijsko smeće konačno bacile tvrdnje i uvjerenja nekih da je Bosna i Hercegovina vještačka, AVNOJ-evska tvorevina, do besmislica da je ova zemlja tamni vilajet vječitih sukoba, pokolja i nacionalnih trvenja.

Historijski gledano bez ikakvih predrasuda može se konstatovati da je većina bosanskih zala dolazila izvana od X stoljeća do današnjih dana.⁹ Bosanskhercegovački narod nije bio ni varvarski ni osvajački o čemu dovoljno govori izraz „Dobri Bošnjani“ koji nije od juče i koji Bosanci i Hercegovci nisu sami sebi dali. To što je Bosna i Hercegovina prečesto bila meta mnogih osvajačkih pohoda i to što se morala nosi-

7 Grupa autora: Bosna i Hercegovina - od najstarijih vremena do kraja drugog svjetskog rata, Sarajevo, 1994., str. 48.

8 Zgodić, Esad: Bosanski rukopis Omera Ibrahimagića, Promocult, Sarajevo, 2005., str. 153.

9 Jedan mi je prijatelj u razgovoru o Bosni, između ostalog, rekao i ovo: "Bosancu, a posebno Bošnjaku, nikad nije bilo dato da se ogrne Bosnom kao pradjedovskom baštinom i da mu bude ponos i zaštitni omotač od metafizičke studeni. Bosnu su odavjek pohodili znani i neznani, zvani i nezvani i uvijek, kao u inat, iz nje odnosili, a malo kad donosili. Dolazili su uvijek prekasno da shvate odlazili prerano da razumiju."

ti sa jednim po jednim osvajačem dio je njenog historijskog usuda u kome je ona uvijek imala dovoljno snage da ostane i opstane.

Otud je želja za mirom bila iskonska potreba bosanskohercegovačkog naroda i njegova fizička i duhovna zaštita i zaklon. Upravo stoga Bosnom već stoljećima kruži jezička krilatica "Mirna Bosna" kao rješenje svih pitanja, kao iskonska potreba i paradigma mirnog tolerantnog i civilizacijskog života "za sve ljude dobre volje i sve dobre Bošnjane", kako reče bard bosanskohercegovačkog pjesništva Mehmedalija Mak Dizdar. "Mirna Bosna" je prije svega izraz, odnosno poslovična sintagma, kao etički, duboko moralan, zbir časnih pravila i normi kojima se osigurava općeprihvaćen način ponašanja, življenja i djelovanja bez kojih nema mirne Bosne. Prema tome, izraz „Mirna Bosna“ zajedno sa pomenutim sintagmama ima duboku uzročno-posljedičnu vezu. On je moralni, psihološki, ali i sociološki kredo svega onoga što ispunjava život smislom, razumom, čovječnošću, ljubavlju i tolerancijom. "Mirna Bosna" dakle, pretpostavlja zbirku rješenja svih esencijalnih pitanja. Stoga je rješenje bilo kog važnog pitanja života dio "Mirne Bosne" kojom se ostvaruje ideal života dostojnog čovjeka. S "Mirnom Bosnom" duboko korenspondiraju i već pomenuti izrazi; vremenska odrednica „Od Kulina Bana i dobrih dana“, koja se kao simbol odnosi na drugi izraz "Dobri Bošnjani", ali priziva i dio Dizdarevog stiha "svi ljudi dobre volje".

Imajući sve ovo u vidu, imajući pred sobom i historijsku i današnju Bosnu onda se s pravom može reći da je Bosna i Hercegovina i historijska i današnja činjenica koja se ni kao država, ni kao geopolitički pojam ne može obesnažiti. Ona je stoljećima gradila, a drugi razgrađivali njen civilizacijski ambijent sublimiran u izrazu "Mirna Bosna", ambijent koji je posljednjim ratom znatno devastiran, a koga su istinski Bosanci i Hercegovci spremni ponovo graditi.

Ovakve stavove djelimično, već sad, potkrijepljuju rezultati procesa tranzicije i transformacije Bosne i Hercegovine i njenog društva u brojnim sferama, pa i u sferi sigurnosti u koju, kako smo ranije istakli, uključujemo i vojnu sigurnost. Naime, reforme na polju sigurnosti i odbrane koje su realizirane u postdejtonskom razdoblju u BiH i njenim

entitetima, iako bolne i relativno spore, uz međunarodnu asistenciju odvijale su se na konzistentan način. Otpori na polju reforme odbrane i ukupne transformacije sigurnosnog sistema pripremane su u kuhinjama nacionalnih elita koje su tokom ratne agresije na BiH, predano radile na potpunoj destrukciji države BiH, njenih građana i naroda. Ipak, autentična potreba građana BiH da žive u mirnom i sigurnom ambijentu i okruženju, podržana naporima međunarodne zajednice i međunarodnog javnog mnijenja, rezultirala je suštinskim progresom u pogledu oblikovanja bosanskohercegovačke sigurnosne politike. Sigurnosna politika, prihvatljiva za sve njene građane opredjeljene da nastave graditi demokratsko društvo, temeljna je pretpostavka suživota u BiH, ali i nezamjenjiva karika u lancu regionalne i šire sigurnosti.

Imajući u vidu prethodno navedeno, ističemo naše uvjerenje da će i reforma policije, unatoč trenutno prisutnim opstrukcijama i teškoćama, kao sastavni dio reforme sigurnosnog sistema u BiH u bližoj perspektivi biti uspješno okončana. O značaju ove reforme javnost je u određenoj mjeri upoznata, zbog čega se ovom prilikom nećemo dublje upuštati u njenu analizu, osim što ćemo podsjetiti da će uspješan tok reforme policije, također, biti dodatni garant sigurnosti građanima BiH i regiona, odnosno, dodatno će snažiti pretpostavke za "Mirnu Bosnu i Hercegovinu". Naravno, niko živ u ovoj zemlji, pa i van nje, sa iole solidnijim (pred)znanjem historije ne sumnja da će i na ovom, policijskom, kao i svakom drugom probosanskom putu, kao i uvijek do sada, biti i zastoja, opstrukcija, pa i podmetanja. Podsjetićemo da je Ivo Andrić¹⁰ na jednom mjestu rekao „Oduvijek je nekako bilo i uvijek će nekako biti i drukčije niti je kad bilo niti će kad biti: Oduvijek je vjetar prevrtao pijesak, ali niti je kad vjetar pijesak prevrnuo, niti je kad pijesak vjetra umorio.“ Uostalom, ko god ne vjeruje da će Bosna i Hercegovina i ubuduće imati prepreka i iskušenja nije racionalan, a ko ne vjeruje da će ih, kao i do sad, sve nadživjeti on je iracionalan.

Kad su, pak bosanskohercegovački rušitelji u pitanju neka im bude dovoljna i stara arapska poslovice koja kaže da dok „Psi laju, karavani prolaze.“

10 Andrić, Ivo: *Staze, lica, predeli*, Svjetlost, Sarajevo, 1975, str. 76.

KUR'AN U NAŠE VRIJEME

Mnogi dovode u pitanje kompatibilnost islama sa demokracijom i modernim načinom življenja. Ali, sve ukazuje na to da velika većina svih muslimana svijeta, uključujući tu i evropske muslimane, daju prednost demokraciji u odnosu na druge oblike vladavine.

Jedno od najvažnijih pitanja u današnjoj debati o islamu jeste da li je moguće ili nije uskladiti islam sa demokracijom. Čuju se mnogi glasovi unutar islamskih grupa, najviše od strane radikalnih islamističkih grupacija, kao i izvjesnih tradicionalista, koji odbacuju tu mogućnost. Pada u oči da se autokratski vladari u islamskim zemljama i njihovi radikalno-islamistički ili salafitski (tradicionalistički) kritizeri slažu u jednom stavu, naime, da je demokracija izmišljotina Zapada, nespojiva sa islamom.

Razlozi neprihvatanja demokracije variraju od argumentacije da islamski zakoni potiču od Boga, što znači da su oni iznad ljudskih izmišljotina, pa do toga da demokracija nije prilagodljiva socijalnim, kulturnim i političkim prilikama u islamskim zemljama. Onima koji pružaju podršku ovakvom stavu pripadaju također i mislioci koji polaze od klasične/historijske definicije modernizma, koja naglašava da su islam i demokracija dvije nespojive kategorije.

Nasuprot takvim shvatanjima, gigantski istraživački projekt „World values survey“, jedno nekomercijalno istraživanje koje traje od 1980. godine, pokazuje da ubjedljiva većina u više islamskih zemalja daje prednost demokraciji u odnosu na druge vladavine, i to uprkos tome što oni smatraju da postoje izvjesni problemi u vezi sa demokracijom. Najveća podrška demokraciji postoji u Egiptu i Bangladešu (98%), a nakon njih slijedi Maroko (96%), Jordan i Turska (90%), Alžir (88%), Irak

(85%), Saudijska Arabija (74%), Indonezija (71%) i Iran (70%). Poređenja radi, podrška demokraciji u Švedskoj iznosi 94%. Takva podrška postoji, dakle, i u islamskim zemljama u kojima 9 od 10 građana smatra da je religija jako važna, dok u Švedskoj samo 11% građana dijeli ovo mišljenje.

Među milionima današnjih muslimana u Evropi uočavamo istu tendenciju. Uprkos diskriminaciji u vidu majorizacije i getoizacije, kod njih postoji jaka podrška modernizmu i demokraciji. Mnogi od njih su izbjegli iz svojih zemalja u kojima su na vlasti teokratske ili sekularne diktature, ili, jednostavno, stremili da se domognu otvorene i demokratske Evrope, spremni da tu osnuju novi život za sebe i svoju porodicu. Dio njih zadržava svoj religijski identitet, stvara i obnavlja međusobno različite kulturne matrice i slavi ramazan na isti način na koji hrišćani slave božić. Mnogi žive kao i drugi njihovi sugrađani, učestvuju u različitim društvenim aktivnostima i političkim izborima. Jasno je da oni sačinjavaju većinu muslimana, iako su često neorganizirani i „tihu“.

Francuski islamolog Gilles Kepel polaže svoje nade u generaciju mladih muslimana Evrope koja je rođena, odrasla i školovana u zapadnoevropskim demokracijama. Kepel smatra da su ovi mladi usvojili evropska vrednovanja i da su oni nosioci demokratskog projekta čiji uspjeh oni sami otjelotvoruju. Ti mladi demokratski muslimani mogu, prema Kepelu, razbiti začarani krug segregacije izopćenosti, radikalnog islamizma i salafizma u predgrađima evropskih gradova, ali, isto tako, i funkcionirati kao dobri primjeri za mlađe u islamskim zemljama, i kao graditelji mostova koji šire demokratske ideje.

Istom ovom kontekstu pripada i debata o mogućnostima spajanja islama i demokracije koja se vodila među islamskim misliocima još od prvih susreta sa suvremenom evropskom duhovnom baštinom. U XIX vijeku islamski teolog Al-Afgani (1837.-1897.) izjavio je da bi prelazak na evropski konstitucionalni oblik vladavine riješio političke i društvene probleme muslimana. Te političke reforme bi sa svoje strane vodile ka progresu i ekonomskom blagostanju na isti način kao što se to desilo u Evropi.

Mnogobrojni islamski reformisti pokušali su da nađu oslonac svojih ideja u islamu. Pozivajući se na ustanovu savjetovanja – SHURA

(konsultacija), termina koji se pojavljuje u Kur'anu, kao i usklađenosti, istovjetnosti – IJMA (konsenzus) termina koji se upotrebljava u islamskim pravnim tumačenjima, oni tvrde da su ove ustanove identične parlamentarizmu i vladavini većine. Šiitski teolog Naini (1860.-1936.) pisao je početkom XX vijeka da se evropske konstitucionalne reforme mogu uskladiti sa islamom, pošto i islam i konstitucionalizam osporavaju despotiju.

Ova debata je podjednako aktuelna i danas, i sada se ide u srž problema kako doći do ovog usklađivanja. Na isti način kao i raniji mislioci, nosioci ove debate stavljaju jasnu granicu između poštovanja demokracije i ljudskih prava i cinične vanjske politike izvjesnih zapadnih zemalja. Ovo posljednje je ocjena koja ima široku potporu u javnosti islamskih zemalja, gdje 9 od 10 ispitanika imaju veoma negativno mišljenje prema politici SAD na Bliskom istoku. To je slika koja dobiva i podršku od strane opsežnog ispitivanja uglednog Zogby instituta, provedenog u 5 arapskih zemalja sa režimima naklonjenim SAD-u.

Iranski filozof Abdulkarim Soroush (rođen 1945. godine) piše da je demokracija garancija za pravnu sigurnost, slobodu i civilno društvo i da je lični izbor svakog pojedinca da ostvari svoj identitet i kao musliman, bez miješanja religijskih autoriteta i državne vlasti. On smatra da su demokracija i ljudska prava globalne i sveobuhvatne vrijednosti koje se ne mogu ograničiti na jednu etničku grupu ili naciju. To su prava koja vrijede za cijelo čovječanstvo i ona pripadaju čovjeku baš na osnovu njegove čovječnosti. Niko ne smije kršiti ili negirati ta prava pozivajući se na religijske, ideološke ili druge različite okolnosti.

Iranski islamski teolog Muhammad Mojtahed Shabestavi (rođen 1936. godine) piše da ono što odvaja demokraciju od autokracije jeste raznovrsnost mišljenja i interesa, kao i uzajamno poštovanje. Mojtahed Shabestavi smatra da demokracija, kao i ljudska prava, simboliziraju političku i socijalnu pravdu i da su to najviše norme koje se moraju respektirati u jednom obliku vladavine.

Ovi islamski reformatori naglašavaju, međutim, da se demokracija ne ograničava samo na podržavanje demokratski provedenih izbora one vrste koje smo vidjeli u Palestini, Iraku, Maroku i u posljednje vrijeme u Turskoj. Još značajnije za demokraciju su političke reforme i

osnaživanje civilnog društva i reforme šerijatskih zakona koji dolaze u sukob sa građanskim pravima i slobodama. Oni ne smatraju da se ova reforma kosi sa islamom, pošto se šerijatsko tumačenje najvećim dijelom temelji na znanjima na osnovu ranijih tumačenja Kur'ana i preporukama koje sa svoje strane proizilaze iz ranijih vremena.

Novo tumačenje ne ograničava se samo na ranija tumačenja egzegeta, nego, isto tako, obuhvata i šerijatske zakone koji potiču iz Kur'ana, dakle zakone koji se poimaju Božjim i vječno važećim. Mnogi od ovih zakona polaze od tradicija i strukture društva tog vremena. Jedan primjer za ovo je niz odredbi o ženama, koje prema suvremenim mjerilima znače da se žena tretira kao građanin drugog reda i da je izložena pravnoj diskriminaciji. Ovdje spadaju šerijatski zakoni na osnovu kojih žena dobiva u naslijeđe upola manje od muškarca, da svjedočenje dvije žena vrijedi kao svjedočenje jednog muškarca, da se ženino pravona razvod braka ograničava, da odšteta za žene izložene krivičom djelu iznosi polovinu odštete za muškarca itd.

Modernije tumačenje znači da se takvi zakoni revidiraju na takav način da budu u suglasnosti sa uvjetima modernog društva.

Karakteristično za ovo novo tumačenje jeste da se na islamske dokumente gleda kao na historijske izvore koje će se proučavati pomoću jednog hermenautičnog modela tumačenja i tumačiti iz jedne historijske kontekstualne perspektive. Egipatski islamski mislilac Nasr Hamid Čabu Zeid (rođen 1943. godine) primjenjuje u svojim modernim tumačenjima strukturalističku kritiku teksta Kur'ana i Sunneta – Poslanikove tradicije. On polazi od jedne komparativne metodologije kojom se islamski dokumenti obrađuju kao historijski tekst otvoren za tumačenje. Po ovom modelu ne radi se ni o pitanju da se odbaci islam u svojoj cjelini, niti da se slijepo prihvate tradicionalna shvatanja, nego prije da se shvati duh tih odredbi i da se dođe do suvremenijih tumačenja koja su u suglasnosti sa današnjim prilikama.

Njihovo osnovno polazište je da su mnogi od tekstova Zakona nastali na počecima islama, u okviru posebnih prilika koje su vladale u VII vijeku. Vrjednovan mjerama tadašnjeg vremena, islam je proveo niz pozitivnih promjena u različitim oblastima, što se može tumačiti time da su zakoni uvedeni na počecima islama imali za cilj da poboljšaju

životne uslove ljudi i bili su de facto poboljšanje u odnosu na ranije prilike. Žene koje ranije nisu imale pravo naslijeđa dobile su ovo pravo, doduše u ograničenom obimu, što se ipak može smatrati napretkom. Reinterpretacija će iamtati svoje osnovno polazište u istom duhu, što će reći, provesti nova poboljšanja. Da bi to bilo moguće važan preduvjet je da se promjene provode u skladu sa normama modernog društva.

Drugo važno polazište za ove islamske reformatore jeste to da u okviru islama postoji niz temeljnih poimanja i vrednovanja koji služe plemenitim ciljevima, kao što su zaštita pravde i ljudskog digniteta. Ovi ciljevi su od univerzalne vrijednosti i u vremenu i u prostoru, a način kako ćemo ih koristiti može varirati s obzirom na vanjske okolnosti.

U ovakvom načinu mišljenja najvažnija domena islama biće u oblasti duhovnosti. Za filozofa Sorousha uloga religije u modernom društvu slični ulozi gramatike u jeziku. On pod ovim smatra da gramatika može biti od odlučujućeg značenja na to kako će ljudi misliti, ona ne formira sadržaj mišljenja. Isto tako, gramatika ne stvara filozofe, ekonomie ni sociologe, nego daje okvire za komunikaciju među ljudima koji govore isti jezik. Ovo vrijedi na isti način i za religiju.

Ovi islamski reformatori daju prednost usklađivanju u odnosu na odbacivanje. Oni smatraju da muslimani mogu dijeliti sa Zapadom njegovu duhovnu tradiciju – demokraciju i poštivanje ljudskih prava. Oni žele predstaviti islam kao jednu progresivnu, dinamičnu i racionalnu religiju koja je relevantna za moderan život, koji može biti osnova za jedan moderan islamski identitet.

Ovo gledište i velika podrška demokraciji u javnosti islamskih zemalja ne smije se, međutim, shvatiti kao potpuna asimilacija i negiranje samosvojnosti. Polazi se i dalje od islama kao temeljne platforme za jedan moderni identitet koji ostavlja prostor za globalne norme, konvencije i sisteme. U tom svjetlu može se razumjeti snažna podrška za demokraciju i zaštitu ljudskih prava u islamskim zemljama.

Prijevod sa švedskog: Svjetlan Filipović

HEGEMONIJA ILI OPSTANAK

1

Prioriteti i perspektive

Jedan od najvećih biologa današnjice Ernest Majer je prije nekoliko godina objavio razmišljanja o izgledima da jednog dana uspijemo pronaći izvanzemaljsku inteligenciju¹. On je naime ustvrdio da su izgledi veoma mali, dok se njegova argumentacija temeljila na prilagodljivosti onoga što nazivamo "višom inteligencijom", to jest konkretnim oblikom čovjekove intelektualne organizovanosti. Majer procjenjuje da je od pojave života nastalo oko pedest milijardi vrsta živih bića, od kojih je samo jedna "dospjela taj nivo inteligencije da stvori civilizaciju", a tu je civilizaciju stvorila tek u novo vrijeme, prije stotinu i nešto više hiljada godina. Uopšteno se vjeruje da se u životu održala tek jedna mala grupa, koja se razmnožavala i od koje smo svi potekli.

Majer međutim iznosi teoriju da prirodni odabir nije sklon prema obliku intelektualnog organizovanja kojim se služi čovjek. Sam istorijat života na Zemlji opovrgava tvrdnje da je "bolje biti pametan nego neznaven"², izričit je spomenuti pisac, barem ako sudimo po biološkim uspjesima: kukci i bakterije su na primjer, u preživljavanju neuporedivo uspješniji od ljudi. Tako Majer u poprilično sumornom tonu primjećuje i da je "prosječan životni vijek biološke vrste oko 100.000 godina".

Istorija čovječanstva je na pragu razdoblja koje bi moglo ponuditi odgovor na pitanje da li je bolje biti pametan nego neznaven. Prema najoptimističnijem scenariju, na to pitanje još nećemo dobiti odgovor, jer pojavi li se nedvosmislen odgovor, moći će glasiti isključivo ovako: ljudi su njima svojstvena "biološka pogreška", budući da su

1 Mayr, *Bioastronomy News* 7, br. 3, 1995;

2 Slovenska riječ za priglapu ili neslovesnu osobu, osobu uskraćenih intelektualnih sposobnosti (prim. prev.).

svojih stotinu hiljada godina upotrijebili za uništenje vlastite vrste i, usput, još mnogo toga oko sebe.

Naša je vrsta nedvojbeno razvila sposobnost za jedan ovakav čin, a izvjesni hipotetički promatrač iz svemira bi vrlo lako mogao zaključiti da je čovjek iskazuje tokom cjelokupne povijesti i to na najdrastičniji način u posljednjih nekoliko stotina godina, neumoljivo uništavajući okolinu koja mu omogućuje život, uništavajući raznolikost složenijih organizama, te frigidno i sračunato, divljački napadajući druge ljude.

Dvije ipersile

Početak 2003 godine počeo je u znaku nebrojenih potvrda da zabrinutost za preživljavanje ljudskog roda počiva na stvarnim temeljima. Treba spomenuti nekoliko primjera: početkom 2002 godine doznali smo da smo za samo nekih četrdesetak godina za dlaku izbjegli nuklearni rat, i to najvjerojatnije kobnih razmjera. Neposredno nakon ovog zapanjujućeg otkrića vlada predsjednika Buša spriječila je nastojanja Ujedinjenih naroda da se zabrani militarizacija svemira, što je nesumnjivo ozbiljna prijetnja preživljavanju vrste. Osim toga američka vlada je usko prekinula i međunarodne pregovore koji su za cilj imali spriječiti biološko ratovanje, te učinila sve da bi napad na Irak posao neizbježan, uprkos do tada neviđenom protivljenju javnosti.

Međunarodne humanitarne organizacije sa dugogodišnjim iskustvom u Iraku, kao i istraživanja uglednih medicinskih ustanova, upozoravali su da bi planirani napad mogao izazvati humanitarnu katastrofu. Vašington se nije obazirao na upozorenja koja ni kod medija nisu pobudila posebnu pažnju. Takođe grupa uglednih američkih stručnjaka zaključila je da su napadi oružijem za masovno uništenje (WDM) u Sjedinjenim Državama "vjerovatni", te da će se izgledi povećati u slučaju napada na Irak. Brojni eksperti i obavještajne službe objavili su slična upozorenja, napominjući da ratnička nastrojenost Vašingtona, ne samo prema Iraku, povećava dugoročne opasnosti od međunarodnog terorizma i porasta zapremine oružija za masovno uništenje, međutim ni na ta upozorenja nije se niko naročito obazirao.

U septembru 2002 godine Bušova vlada je objavila strategiju nacionalne sigurnosti, kojom je proglasila pravo da se ako treba i primjenom sile uklone sve eventualne prepreke američkoj trajnoj globalnoj prevlasti. Nova velika strategija izazvala je duboku zabrinutost širom

svijeta, čak i među američkom vanjskopolitičkom elitom. Istog mjeseca je pokrenuta i propagandna kampanja koja je trebala Sadama Huseina prikazati kao neizbježna prijetnja Sjedinjenim Državama i dovesti ga u vezu sa napadom 11. septembra 2001. god, te sa planovima za slične akcije. Pokrenuta upravo uoči izbora za kongres, kampanja je vrlo uspješno utjecala na stavove javnosti. Javna pozornost ubrzo je skrenuta sa globalnog spektra, te je vlada tako lakše ostvarila izborne ciljeve, a Irak promovisala u prvi pravi ispit za tek objavljenu doktrinu samovoljnog probjegavanja sili.

Predsjednik Buš i njegovi saradnici i dalje su istrajno potkopavali nastojanja međunarodne zajednice da smanji opasnosti za prirodnu okolinu, koje se smatraju krajnje ozbiljnim, i to izgovorima koje gotovo i nisu skrivale slijepu privrženost uskim sferama privatne moći. Naučni program "klimatske promjene" (SSSR), koji je pokrenula američka vlada, ustvrdio je urednik časopisa Science Donald Kenedi, prava je travestija u kojoj nema "preporuka za ograničavanje emisije plinova i drugih oblika zagađenja", i koja kao cilj postavlja tek "dobrovoljno smanjivanje koj bi, čak i da se ostvari, prouzročilo porast zagađenja u Sjedinjenim Državama od oko četrnaest posto svakih deset godina". I pored toga što je na to ukazivao "sve veći broj dokaza", program nije čak ni razmatrao upozorenje da će kratkoročne promjene u zatopljavanju, na koje se i ne osvrće, "naglo pokrenuti nelinearan proces", drastične promjene temperatura koje bi mogle izazvati pogubne posljedice u Sjedinjenim Državama, Evropi i drugim klimatskim zonama. Tako Kenedi nastavlja da je izbjegavanje praćeno prezirom po pitanju multilateralnog rješavanja problema globalnog zagrijavanja, što je stav kojim je Bušova vlada otpočela dugotrajan proces narušavanja prijateljskih odnosa sa Evropom, čija je posljedica "antagonizam koji preprstano tinja"³.

Već je u oktobru 2002. bilo teško previdjeti činjenicu da svijet "više zabrinjava neobuzdano korištenje američke moći neko opasnost koju personifikuje Sadam Husein", te da "želi ograničiti snagu američkog diva koliko i... iračkom tiraninu oduzeti oružije"⁴. Zabrinutost svjetske javnosti se tokom sljedećih mjeseci povećavala, kada je div jasno i glasno objavio kako namjerava napasti Irak čak i ako inspekcije Ujedinjenih naroda, koje je etrpio preko volje, ne uspiju pronaći oružije koje

3 Donald Kennedy, Science 299, 21 mart, 2003;

4 Howard LaFranchi, Christian Science Monitor, 30 oktobra 2002.

bi poslužilo kao povod. Prema rezultatima istraživanja javnog mišljenja, potpora ratnim planovima Vašingtona izvan Sjedinjenih Država u novembar uglavnom nije prelazila deset posto. Dva mjeseca poslije, nakon masovnih protesta širom svijeta, mediji su izvjestili kako se "čini da na svijetu ipak još postoje dvije supersile: Sjedinjene Države i svjetska javnost" ("Sjedinjene Države" u ovom slučaju u smislu državne vlasti, a ne stava javnosti, čak ni društvene elite)⁵.

S početka 2003 godine istraživanja su pokazala da je strah od Sjedinjenih Država širom svijeta poprimio neslućene razmjere, usporedo sa porastom nepovjerenja u njihovo političko vođstvo, koje je gaženju temeljnih ljudskih prava i potreba pridodalo izraze krajnjeg prezira prema demokratiji kojima je teško pronaći dostojnu uspoređivanje. Ovo je pratilo istodobno zaklinjanje u iskrenu odanost ljudskim pravima i demokratiji. Događaji koji su slijedili trebali bi duboko zabrinuti sve koji razmišljaju o tome kakav svijet ostavljaju unucima.

Iako Bušovi planeri pripadaju ekstremnom dijelu tradicionalnog spektra američke politike, njihovi programi i doktrine imaju brojne preteče, i u američkoj historiji i među drugima koji su već nastojali steći globalnu moć. I ono što je još zlosutnije, njihove odluke možda čak i nisu iracionalne unutar okvira dominantne ideologije i institucija koje ih utjelovljuju. Nebrojani su historijski presedani koji pokazuju da su vođe sklone prijetiti ili pribjegavati upotrebi sile ne obazirući se na ogromnu opasnost od izazivanja katastrofe. No ulog je danas neusporedivo veći. Izbor između hegemonije i opstanka vjerovatno još nikada nije bilo tako oštro postavljen.

Pokušajmo razmrsiti barem dio mnogobrojnih niti koji čine tu krajnje složenu tapiseriju, usredtočujući se na svjetsku silu koja proglašava globalnu prevlast. Njezini postupci i temeljne doktrine moraju biti predmet najvećeg zanimanja svih stanovnika planete, posebno Amerikanaca. Mnogi od njih uživaju posebne povlastice i slobodu, iz kojih proističe i mogućnost oblikovanja budućnosti te se stoga trebaju promišljeno i sa pažnjom odnositi prema odgovornosti i dužnostima koje neposredno proizilaze iz tih povlastica.

⁵ Patrick Tyler, New York Times, 17 februara 2003.

Neprijateljska teritorija.

Oni koji se svojom odgovornošću žele suočiti sa iskrenom odanošću demokratiji i slobodi – pa i dostojanstvenom životu – morali bi biti u stanju da prepoznaju prepreke koje su im se ispriječile na tom putu. U zemljama u kojima vlada nasilje takve prepreke nisu skrivene. U demokracijama barijere su sofisticiranije. I premda se metodi u brutalnijim društvima drastično razlikuju od onih u slobodnijim, ciljevi su u mnogome slični: zagarantovati da "velika neman", kako je Aleksandar Hamilton nazvao narod, ne zastrani i ne prijeđe dopuštene granice.

Nadzor nad stanovništvom, nad širokim narodnim masama, odvijek je glavna briga vlasti i povlašteti slojeva, a naročito od vremena prve moderne demokratske revolucije, do koje je došlo u sedamnaestom vijeku u Engleskoj. Samoproglašeni "najkvalitetniji sloj ljudi" užasnua se kada je "raspomamljeno mnoštvo zvijeri u ljudskom liku" odbacilo temeljni oblik građanskog sukoba koji je buknuo u engleskoj između kralja i parlamenta. On je zatražio formiranje vlade koju će činiti "seljaci poput nas, ljudi koji poznaju naše potrebe", a ne "gospodari i vlastela koji nam nameću zakone, i koji se biraju iz straha i koji nas samo ugnjetavaju, a ne znaju šta tišti narod". Tako je društvena elita zaključila da ljudi, ako su već tako "moralno izopačeni i iskvareni" da "moć i povjerenje dodjeljuju pokvarenim i nedostojnim ljudima, oni su zapravo time prokockali vlastito ovlaštenje u tom smislu u korist onih koji su dobri, iako ih je tako malo". Tri vijeka poslije vilsonovski idealizam, kako se uobičajeno naziva, prigrlio je poprilično sličan stav. Vašington je u inozemstvu dužan garantovati da je vlast u rukama "dobrih, iako malobrojnih". Kod kuće je nužno čuvati sastav u kojem elita donosi odluke koje potom javnost potvrđuje. Ukratko, "poliarhiju", prema politološkoj terminologiji – ne demokratiju⁶.

Kada je psotao predsjednik, ni Vudrou Wilson nije se libi pribjeći vrlo represivnim mjerama, čak i u samim Sjedinjenim Državama, međutim takve mjere se obično ne mogu primjenjivati tamo gdje se javnost izborila za sasvim pristojni nivo slobode i prava. Već u Vilsonovo vrijeme u američkim i britanskim elitnim krugovima naveliko govorkalo

⁶ Više o vilsonovskom idealizmu i sedamnaestom stoljeću vidi u mojoj knjizi *Deterring Democracy* (Verso, 1991.; prošireno izdanje, Hill i Wang, 1992.), 12 poglavlje, kao i u mojoj knjizi *Profit over People* (Seven Stories, 1999.), drugo poglavlje. Opirnije rasprave i savremeni akademski izvori: u mom članku "Consent without Consent", *Cleveland State Law Review* 44, br. 4, (1996.). Neznatne izmjene (interpunkcija i sl.) uvedene su radi veće preglednosti.

da su prisila i zastašivanje u njihovim društvima sve manje djelotvorni te da će biti nužno osmisliti nove metode za pripitomljavanje nemani, prvenstveno posredstvom nadzora nad mišljenjima i stavovima. Od toga doba razvila se industrija divovskih razmjera posvećena upravo tom cilju.

Sam je Wilson samtrao da elitni sloj gospode "uzvišenih ideala" mora biti ovlašten da čuva "stabilnosti i pravičnost"⁷. Vodeći intelektualci su bili saglasni. "Javnosti treba dodijeliti mjesto koje mu odgovara", ustvrdio je Volter Lipman u svojim progresivnim esejima o demokratiji. Ovaj cilj je moguće ostvariti djelimično "stvaranjem saglasnosti", "svjesnim umjećem i ispravnim srdstvom vladanja narodom". Ta "revolucija" u "demokratskoj praksi" trebala bi "povlaštenoj klasi" omogućiti da upravlja "zajedničkim interesima" koji "u najvećoj mjeri potpuno izmiču javnom mnjenju". U suštini, riječ je o jednom lenjinističkom idealu. Lipman je revoluciju u demokratskoj praksi iz prve ruke iskusio kao član Wilsonova Odbora za javno informiranje, utemeljenog radi koordinisanja ratne propagande, a koji je ostvario veliki uspjeh time što je izazvao sveopštu ratnu groznicu.

"Odgovorne osobe" koje donose odluke od važnosti, nastavlja Lipman, "moraju biti slobodne od topota i rike obesvještenog krda". Ti "nepismeni i nametljivi uljezi", trebali bi biti samo "promatrači", ne i "sudionici". No krdo ipak ima određenu "funkciju" u demokratiji, a to je da povremeno dižu prašinu jednom ili drugom pripadniku vodeće klase na izborima. Pritom između redova ostaje da te odgovorne osobe položaj ne stiču zahvaljujući nekakvim posebnim sposobnostima ili znanju, već svojevolumnim podvrgavanjem sistemima aktuelne vlasti i odanošću njezinim načelima funkcionisanja. No ono što je najvažnije temeljne odluke o društvenom i privrednom životu moraju se zadržati unutar institucija sa autoritarnim hijerarhijskim sistemom nadziranja, dok učesće "nemani" treba ograničiti na redukovanu javnu arenu.

Koliko bi se javna arena trebala redukovati trebao bi biti prdmet rasprava. Neoliberalne inicijative u posljednjih trideset godina su za cilj imale smanjivanje i ograničavanje njene uloge i veličine, a donošenje temeljnih odluka prepustiti u najvećoj mjeri neodgovornim privatnim i tiranskim sistemima, usko povezanih u splet nekoliko moćnih država. U tom slučaju demokratija preživljava, ali u vrlo redukovanoj formi. Reganova i Buševa administracija su u tom smislu

7 David Foglesong, *America's Secret War Against Bolshevism* (North Carolina, 1995.), str. 28.

zauzele krajnje ekstreman stav, no američki politički spektar je ionako sasvim uzak, dok neki tvrde da ga gotovo i nema. Oni se time izruguju svim onim nebrojenim "stručnjacima" i "analitičarima" koji za vrijeme predizbornih kampanja "zarađuju za život doslovno uspoređujući detalje iz komičnih serijala koji se prikazuju na NBCju sa komedijama na SVSu": "Prešutnim dogovorom, dvije glavne stranke predsjedničkim izborima pristupaju kao da je riječ o političkome kabukiju u kojem glumci dobro poznaju uloge i u kojima se svi pridržavaju zadanog scenarija", "zauzimaju poze" koje niko ne shvata ozbiljno⁸.

Kada javnost nekako uspije izbjeći marginalizovanost i pasivnost, suočavamo se sa "krizom demokratije" koju je neophodno prevladati, objašnjavaju liberalni intelektualci, dijelom mjerama disciplinovanosti institucija odgovornih za "indoktrinaciju mladih" – škola, univerziteti, Crkva i slično – a možda čak i državnim nadzorom nad sredstvima informisanja, u slučaju da autocenzura nije dovoljna⁹.

Kada se priklanjaju takvim stanovištima, današnji intelektualci stoje na čvrstim ustavnim temeljima. Džejms Medison smatrao je da je moć nužno prepustiti "bogatstvu nacije", "sposobnijem sloju ljudi", čije je shvaćanje da je uloga vlade "štititi manjinu imućnih od većine". Svojim predkapitalističkim svjetonazorom Medison je izražavao svoje duboko uvjerenje da će "prosvjećeni državnik" i "dobronamjerni intelektualac", koji trebaju imati vlast, "jasno razlučiti šta je istinski interes zemlje" i javne interese štititi od "nepodobnosti" demokratski većinskog tijela". Medison se pak nadao da će se te nepodobnosti moći izbje gnuti zahvaljujući njegovom sisteu fragmentacije. Pred kraj svoga života počeo je strahovati da bi moglo doći do velikih problema po pitanju vjerovatnog povećanja broja onih koji će "stenjati pod pritiskom životnih nedaća i potajno čeznuti za ravnomjernom preraspodjelom povlastica i bogatstva". Veliki dio savremene istorije je odraz upravo takvih sukoba oko pitanja ko će i kako donositi odluke.

Spoznaja o tome da je nadzor nad javnim mnjenjima temelj vladavine, od njenog najdespotiskijeg do najslobodnijeg oblika, seže u prošlost, u najmanju ruku do Dejvida Hjuma, no potrebno joj je dodati i objašnjenje. Ta spoznaja je od neuporedive važnosti u slobodnim društvima, u kojima se poslušnost ne može održavati silom. Upravo

8 Andrew Bacevich, *American Empire* (Harvard, 2003.), str. 200 i dalje.

9 M.J. Crozier, S.P. Huntington i J. Watanuki, *The Crisis of Democracy* (New York University, 1975.), izvještaj trilaternalnoj komisiji.

stoga je prirodno da su današnje institucije zadužene za kontrolu mišljenja – što je lijepo nazvano propagandom prije nego što je ta riječ postala nepopularna zbog totalitarističkih konotacija – a koje su potekle iz najslobodnijih društava. Velika Birtanija je na tom području načinila pionirske korake svojim ministarstvom informisanja, kojem je cilj bio usmjeravati usmjeravati mišljenje većeg dijela svijeta". Vilson je slijedio jedan takav primjer te je uskoro osnovao svoj Odbor za javno informisanje. Njegovi propagandni uspjesi su nadahnuli progresivne demokratske teoretičare i današnji sektor odnosa sa javnošću. Vodeći članovi Odbora, poput Lipmana i Evdarda Bernajsa, u daljnjem su se radu rukovodili uspjesima u nadzoru nad javnim mnjenjem, koji je Bernajs nazvao "stvaranjem saglasnosti... samom suštinom demokratskog procesa". Izraz propaganda u Britaniku je ušao 1922 god., a u Enciklopediju društvenih nauka deceniju kasnije, u vrijeme kada je Harold Lasvel na akademskoj ravni potvrdio nove metode nadgledanja stavova javnosti. Metodi tih pionira bili su posebno važni, piše Randal Merlin u svojoj istoriji propagande, jer su ih "naširoko oponašali... u nacističkoj Njemačkoj, Južnoj Africi, Sovjetskom Savezu i Pentagonu", iako sve to nije ništa u poređenju sa uspjesima koje postižu današnje službe i agencije za odnose sa javnošću¹⁰.

Problemi nadziranja na domaćem tlu postaju posebno složeni kada vladajuća tijela provode politiku kojoj se većina stanovništva protivi. U takvim se slučajevima političke vođe često nalaze u iskušenju da krenu putem Reganove vlade, koja je ustanovila Kancelariju za javnu diplomatiju radi stvaranja i obikovanja javne potpore njegovoj kriminalno nasilnoj politici u Srednjoj Americi. Jedan visoki vladin dužnosnik opisao je njegovu operaciju kao "psihološku i to neviđenih razmjera kojom vojska pokušava utjecati na stanovništvo na osporavanoj ili neprijateljskoj teritoriji" – a to je vrlo iskren opis nametanja stavova domaćem stanovništvu¹¹.

¹⁰ Randal Marlin, *Propaganda and the Ethics of Persuasion* (Broadview, 2002).

¹¹ Više o toj velikoj kampanji dezinformisanja u mojim knjigama *Culture of Terrorism* (South End, 1988.) i *Necessary Illusions* (South End, 1989.), koje velikim dijelom počivaju na važnim, ali uglavnom zanemarenim otkrićima Alfonsa Čardija iz *Majami Herald*a, kao i kasnijim službenim izvorima.

Neprijateljska teritorija u inostranstvu.

I dok domaćeg neprijatelja treba često nadgledati intezivnom propagandom, izvan granica pružaju se i neposrednija sredstva. Čelni ljudi aktualne Buševe vlade – uglavnom reciklirani i reakcionarnijih sektora vlada Regana i Buša I – to su dovoljno jasno ilustrovali tokom ranijih dužnosničkih mandata. Kada se pomjesna Crkva i ostali krivovjernici u srednjoameričkom pojasu američkog uticaja suprostavili predanjskom režimu nasilja i represije, Reganova vlada je reagovala pokretanjem "rata protiv terorizma", proglašenog odmah po stupanju u Bijelu kuću 1981 god. Nimalo neočekivano, američka inicijativa se pretvorila u terorističko ratovanje – pohod obilježen krvoprolićem, mučenjem i divljaštvom – koje su ubrzo proširilo i na druge svjetske regije.

U jednoj je zemlji, Nikaragvi, Vašington izgubio nadzor nad pomješnim oružanim snagama, koje su decenijama održavale poslušnost stanovništva u regiji, u sklopu još jednog gorkog nasljeđa Vilsonovog idealizma. Diktatorsku vlast američkog miljenika Tajvana, svrgnuli su sandinistički pobunjenici, a zločinačka Nacionalna garda je napuštena. Nikaragvu je stoga trebal pokoriti međunarodnom terorističkom kampanjom, nakon koje je zemlja ostala u ruševinama. I psihološki rezultati terorističkog rata kojeg je pokrenuo vašington bili su pogubni. Duh optimizma i nade u život te opšte oduševljenje nakon svrgavanja diktatorske vlasti nisu dugo potrajali, jer je intervencija ipersile raspršila nadu u mogućnost da mračna istorija napokon krene drukčijim smjerom.

U drugim srednjomaeričkim državama, koje su postale meta Reganovog "protivterorističkog rata, nadzor su održale snage koje su opremile i obučile Sjedinjene Države. Kako nije bilo vlastite vojske koja bi stanovništvo štitila od terorista – zapravo od samih snaga sigurnosti – počinjeni su zločini i krvoprolića bili još stravičniji. Organizacije koje se zalažu za poštovanje ljudskim prava, crkvene skupine, latinskoamerički intelektualci i mnogi drugi, opširno su navodili primjere ubistava, mučenja i razaranja, međutim sve to bilo je gotovo nepoznato građanima zemlje koja je snosila najveću odgovornost i čija je uloga ubrzo pala u zaborav.

Sredinom osamdesetih godina dvadesetog vijeka državni terorizam uz američku potporu stvorio je društva "zahvaćena užasima i panikom... kolektivnim zastrašivanjem i opštim strahom", prema iskazu

jedne od vodećih crkvenih organizacija za poštivanje ljudskih prava sa sjedištem u Salvadoru: stanovništvo se "pomirilo sa svkadnevnim i neprestanim trpljenjem nasilnih metoda", te sa "učestalim slučajevima masakriranja". Nakon kratkotrajnog posjeta rodno Gvatemali, novinar Julio Godoj napisao je da "čovjek dolazi u iskušenje da povjeruje kako pojedinci iz Bijele kuće poštuju astečka božanstva i kao žrtvu im prinose krv naroda Srednje Amerike". On je iz zemlje pobjegao godinu dana kasnije, kada su sjedište njegovog lista, La epoke raznjeli državni teroristi. Cijela operacija u Sjedinjenim Državama nije izazvala baš nikakvo zanimanje. Pažnja je pomno skrenuta na zločine službenog neprijatelja, nesumnjivo stvarne, ali praktično nezanemarive, u odnosu na razmjere državnog nasilja koje su Sjedinjene Države podupirale u cijelom regionu. Bijela kuća, zapisao je Godoj, u Srednjoj je Americi ostvala i podupirala snage koje bi se "vrlo lako mogle nadmetati za svjetsku nagradu za okrutnost sa tajnom službom Sekuritete Nikolaja Čaušeskua".

Nakon što su terorističke vođe ostvarile zadane ciljeve, posljedice su se analizirale na konferenciji isusovaca i isusovačkih laika u San Salvadoru – ljudi koji su u tome imali i više nego dovoljno osobnog iskustva, i bez svih onih užasa kojima su svjedočili tokom stravičnih osamdesetih godina. Zaključak konferencije je glasio da nije dovoljno skoncentrisati se isključivo na nasilje. Jednako je važno "istražiti... koliko je kultura nasilja uticala na gušenje nade na budućnost najvećeg dijela stanovništva", spreječavajući ih da razmišljaju o "alternativama i zahtjevima moćnika". I to ne samo u Srdnjoj Americi.

Zatiranje nade je presudno važan cilj. A kada se ostvari, dopušta se formalno uspostavljanje demokratije – to je čak i poželjno, makar samo radi stvaranja povoljne slike u javnosti. U poštenijim i iskrenijim krugovima to se prešutno i priznaje. Svakako, na neusporedivo dubljoj ravni toga su svjesne i "životinje u ljudskom obliku", koje trpe posljedice suprostavljanja imperativima stabilnosti i reda.

Sve su to problemi koje bi druga svjetska ipersila, svjetsko javno mnjenje po svaku cijenu pokušala shvatiti, ako se želi soloboditi nadzora kojem je podvrgnuta i ozbiljno se posvetiti idealima pravde i slobode koji tako lako silaze sa usana, ali ih je užasno teško braniti, širiti i razvijati.

PREDGOVOR

Ovaj rad, koji je skraćena verzija moje doktorske disertacije, nije pisan dželatima genocida nad Bošnjacima koji će možda biti kažnjeni za svoja djela. Ovaj rad nije pisan ni žrtvama genocida Bošnjacima koji možda imaju simpatije svoje okoline i koji mogu imati poseban odnos zbog nanijetog im bola i poniženja koje im je učinjeno. Ovaj rad nije pisan ni svjedocima genocida nad Bošnjacima koji se mogu zaklinjati u svoju nevinost tvrdnjom da nisu znali. Rad nije nikakvo puko moraliziranje jer autor nije teolog, niti nadčovjek već samo obični smrtnik.

Rad je samo kao mogućnost za učenje onima koji žele da uče. Polazeći od činjenice da je genocid samo pravni izraz za jednu agresivnu vojnu i političku strategiju koja ima za cilj uništenje određene grupe ljudi, onda ovaj rukopis koji dolazi od čovjeka što je radio više od deset godina na teorijskim i praktičnim poslovima organizovanja odbrane, treba shvatiti i kao prilog vojnoj i civilnoj – ljudskoj odbrambenoj taktici. Ako prva rečenica tog eventualnog učenja bude sadržavala upozorenje, onda će druga zasigurno buditi nadu. Nadu da je nešto što se desilo i razumljeno. A desio se, da se samo podsjetimo, civilizacijski i ljudski slom u kojem je pokušana realizacija plana za uništenje čitavog jednog naroda – Bošnjaka.

Rad samo u manjoj mjeri obrađuje ono što se desilo, jer su o tome već napisani tomovi knjiga, odbranjene brojne magistarske i doktorske disertacije i na internacionalnom i na nacionalnom planu. Ovaj rukopis je više usmjeren prema pokušaju pronalaženja odgovora na pitanje: "Kako se to moglo desiti"? "Kako se mogao desiti još jedan genocid nad Bošnjacima"? Rukopis je i pokušaj pronalaženja odgovora na pitanje: "Šta učiniti da se to ne desi ponovo?" U traže-

nju odgovora na ova pitanja, osim analize sadržaja kao sociološke metode, korištena je i komparativna metoda u kojoj se upoređuju dva genocida: jevrejski holokaust 1933.–1945. i genocid nad Bošnjacima u periodu 1991.–1995.

Sa aspekta nauke važno je istaći da je u pisanju ovog teksta korištena i jedna metoda koja se u sociologiji rijetko primjenjuje, a to je podudarnost metode (analiza sadržaja i uporedna metoda) sa objektom (Bošnjacima) kao naučni pogled na lično kao, kao jedan od izvora za ljudsko priznavanje, jer je autor teksta sasvim slučajno Bošnjak.

Prilikom nastajanja rukopisa korištena je sva dostupna literatura vezana za problematiku holokausta/genocida nad Jevrejima i genocida nad Bošnjacima koja se mogla pronaći u svjetskim bibliotekama i naučnim institucijama, a korišćen je i jedan, istina mali dio, literature iz ove oblasti autora iz Bosne i Hercegovine što se može pravdati još uvijek nedostatkom stručne literature i u Bosni i Hercegovini, a i u inostranstvu koja obrađuje genocid nad Bošnjacima u svjetlu njegove komparacije sa holokaustom. Ako se u tome uspjelo onda je Rukopis ispunio svoj osnovni cilj, a to je učenje, razumijevanje i razmišljanje.

Teze u ovom rukopisu ne treba shvatiti kao nikakvo i ničije političko izjašnjavanje niti zastupanje. Intencija je da ovo bude uvod u razgovor o svim pitanjima i problemima dotaknutim ovdje. Jer, ovdje se više postavljaju pitanja nego što se daju odgovori i ne dolazi se do neke zajedničke i čvrste prognoze vezano za buduće posljedice događaja iz prošlosti i današnjih i budućih trendova.

Prognoza je više prezentirana kao činjenično stanje i postavljanje pitanja. Postavljavati prava pitanja nekada je važnije i teže nego odgovarati na već istrošena pitanja što ne rješavaju ništa. Čak i postavljanje "glupih pitanja" je važnije od šutnje koja se, ne tako rijetko, plaćala i plaća ljudskom patnjom kao čvrstom valutom. Međutim, postavljati "prava pitanja" nije jednostavno i to često zahtijeva i dozu hrabrosti. Zato je ovaj rukopis zamišljen i kao "vježba" u postavljanju "pravih" pitanja i propitivanje stepena naše hrabrosti.

REZIME

PREDMET

Oba posljednja genocida u Evropi (holokaust 1933.–1945. i genocid nad Bošnjacima 1991.–1995.) bili su događaji kada se u ljudskoj krvavoj historiji našlo jedno takvo rješenje u modernoj državi, u središtu civilizovanog svijeta – da se registruju, markiraju, izoliraju, ponize, sakupe, transportuju i ubiju ljudi samo zato što su pripadali određenoj etničkoj grupi, religiji, naciji, kulturi i možemo slobodno reći rasi.

Sva iskustva jevrejskog evropskog holokausta i genocida nad Bošnjacima sadrže važne informacije o društvu čiji smo članovi. Dosta toga se može naučiti i od holokausta i od genocida nad Bošnjacima. To je i potreba da se ta mogućnost uzme veoma ozbiljno i izgradi teorijski model od tog dijela civilizacijskog procesa. Sociološka nauka bi trebala da sakupi znakove i dokaze o tome da je **civilizacijski proces**, između ostalog, proces gdje se ispoljava **nasilje**. To je težak zadatak jer svaka reformulacija teorije o civilizacijskom procesu vodi obavezno i izmjeni sociologije kao društvene nauke. A glavni problem sociologije je međutim, što je njen karakter određen modernim građanskim društvom. Je li moderno građansko društvo zainteresovano za promjenu takve vrste?

Oba genocida (holokaust nad Jevrejima i genocid nad Bošnjacima) bili su **državni poduhvati**. Planirani i organizovani poduhvati sa vodećom ulogom birokratskih struktura u realizaciji tih planova. Konkretni ljudi sjedili su u Ajhmanovom odjeljenju 4B4 u Berlinu, isto kao što su konkretni ljudi, sjedeći u svojim udobnim kabinetima u Beogradu potpisali "Memorandum", napravili "Ram" i druge planove. Oba ova genocida nisu bili neka historijska nesretna slučajnost. Oni su se desili jer su neljudi željeli da se to desi, planirali su i izvršili te planove. I holokaust nad Jevrejima i genocid nad Bošnjacima desili su se jer su neljudi izabrali tu mogućnost u kojoj se to moglo desiti.

Čovjek može čitati o holokaustu u vezi godišnjica i jubileja. Širom svijeta organizuju se prigodne svečanosti i akademije. Univerziteti održavaju kurseve o historiji holokausta. Studenti posjećuju monumentalne spomenike izgrađene u čast podsjećanja na nevine žrtve holokausta.

Holokaust je od mnogih definisan kao "specifičnost" jevrejske historije. Jevreji imaju svoje stručnjake, profesore, akademike, koji cijelo vrijeme putuju svijetom i drže predavanja, organizuju simpozije i seminare o holokaustu. Tu nema dileme ko je žrtva a ko dželat. Zna se gotovo za svaku žrtvu, za svakog Jevreja, za svaku ciglu od porušene sinagoge, za svaki izvađeni zlatni jevrejski zub zna se gdje je završio, kako je bilo i šta je bilo. Kao takav holokaust nije bio ranije, a ni sada samo jevrejski problem. U modernom racionalnom društvu on nije nepoznata pojava.

Za razliku od Jevreja, Bošnjaci "nemaju priliku", ili im se ona vrlo rijetko pruža, da putuju svijetom i drže predavanja, organizuju seminare i simpozije o genocidu izvršenom nad njima, u periodu od 1991. do 1995. godine. Genocid nad Bošnjacima u Bosni i Hercegovini od mnogih je definisan kao "etničko čišćenje", "građanski rat", "vjerski sukob", ili potpuno cinično kao "komšijska svađa – tuča u balkanskoj krčmi". Bošnjacima se od mnogih još uvijek osporava njihovo postojanje i njihovo ime, Pravedajući se neznanjem, nazivaju ih, u najboljem slučaju, muslimanima sa malo m ili veliko M, ili jednom od "zaraćenih strana".

Holokaust jeste velika jevrejska tragedija bez sumnje. Iako Jevreji nisu jedini koji su bili "naročito obrađeni" od fašističkog režima, kada je 6. miliona Jevreja bilo samo jedan dio od preko 20 miliona ljudi koji su bili "obrađeni" po Hitlerovoj zapovijesti. "Naročito obrađeni" i u Drugom svjetskom ratu (1939.–1945.) bili su i Bošnjaci. Najmasovnije pokolje Bošnjaka izveli su četnici, odnosno Jugoslovenska vojska u otadžbini. Četnike je predvodio Draža Mihailović, ministar vojske i mornarice u izbjegličkoj Vladi kraljevine Jugoslavije u Londonu, čiji je predsjednik najduže bio Slobodan Jovanović, predsjednik Srpskog kulturnog kluba, koji je još uoči Drugog svjetskog rata

koncipirao homogenu Srbiju očišćenu od nacionalnih manjina i „nenacionalnih elemenata“. U instrukcijama koje je sačinio Draža Mihailović 20. decembra 1941. godine, upućenim srpskim četničkim jedinicama, stavka broj 4. nosi naslov: „Čišćenje državne teritorije od svih nacionalnih manjina i nenacionalnih elemenata“, a u stavci broj 5. pojašnjava se zadatak etničkog čišćenja Sandžaka od bošnjačkog življa i Bosne od bošnjačkog i hrvatskog življa.¹

Dvije hiljade godina Jevreji u Evropi bili su u najmanju ruku diskriminirani. U više zemalja stradali su više puta. Genocid nad Bošnjacima, 1991. – 1995. godine, ponovljen je po gotovo istom scenariju. Ova ideologija nije opasnost samo za Jevreje i Bošnjake. Koncept rasne ideologije i rasne hijerarhije je jedna opasnost za sve ljude, opasnost za ljudski mir, opasnost za odnose među ljudima. To što je zadesilo Bošnjake i Jevreje može zadesiti i sve druge, ne možda na isti način, ali može se desiti, i tu leži razlog za zabrinutost poslije. Mi dakle ne možemo isključiti ono nerazumljivo da se desi opet.

Oba genocida (i holokaust nad Jevrejima i genocid nad Bošnjacima) desili su se zbog toga što se to moglo desiti i zbog toga što se to već prije desilo. Onda se može desiti opet, ne možda u istoj formi, ali se može desiti. Nije obavezno da se to desi još jednom u istoj formi protiv istih grupa i naroda i od istih izvršilaca, ali se sljedeći put može desiti sa drugim učesnicima i drugim političko-ideološkim parolama u podjeli uloga između dželata i žrtve.

Događaji iz Sjedinjenim Američkim Državama, od 11. septembra 2001. godine, kada je počela paranoidna faza globalizacije i označen završetak perioda globalizacije kojeg su karakterisali otvorenost, internet i ljudske slobode, kao da gornju naznačenu mogućnost potvrđuju. Tekuće vrijeme je vrijeme nasilja, prijetnje, kontrole i policijskih država. Međusobno povjerenje je pokopano i zamijenjeno neprijateljskim slikama i predodžbama koje stvaraju nesigurnost, sumnju i mržnju. U svemu tome naročito se stvaraju nove

¹ Šire o tome vidi: Muharem Kreso, GENOCID NAD MUSLIMANIMA U POLITICI OKUPACIONIH SILA U DRUGOM SVJETSKOM RATU (Rukopis u pripremi) i Mehmedalija Bojić, HISTORIJA BOSNE I BOŠNJAŠTVA, poglavlje V, Šahinpašić, Sarajevo 2001., str. 185. do 224.

neprijateljske slike o Islamu kao jednom "kulturnom fenomenu u kršćanskom, kapitalističkom modernom društvu Evrope i Sjeverne Amerike – Zapada".

Studija samo u manjoj mjeri obrađuje ono što se desilo u jevrejskom holokaustu i genocidu nad Bošnjacima.² Sadržaj studije je više usmjeren prema pokušaju pronalaženja odgovora na pitanje: "Kako se to moglo desiti"? "Kako se mogao desiti još jedan genocid nad Bošnjacima"?

Je li genocid nad Bošnjacima i sve što se dogodilo u Bosni i Hercegovini od 1991. do 1995. godine, bila samo proba za uspostavu novog međunarodnog poretka u 21. stoljeću? Je li 1460 dana okruženja Sarajeva poslužilo kao laboratorija za ispitivanje ljudske izdržljivosti i reakcija živih ljudi na skrivene mogućnosti modernog društva? Kako je historija mogla omogućiti to što se desilo u Bosni i Hercegovini od 1991. do 1995.? Kako se mogao definisati taj "konflikt"? Ko su učesnici? Je li to bio građanski rat, rat između suverenih država, ili je to bio religiozni sukob? Je li potvrđena ili negirana teorija o "bosanskom konfliktu" kao evropskoj kršćanskoj odbrani od islama?

Kakav je značaj genocida nad Bošnjacima i holokausta nad Jevrejima za sociologiju kao jednu nauku o civilizaciji – modernoj civilizaciji? Kakva je jevrejska "krivnja" i "bošnjačko prokletstvo" u njihovoj historiji. Jesu li jevrejski holokaust i genocid nad Bošnjacima, kao unikat, determinirani proizvod specifične grupe socijalnih, političkih i psiholoških faktora koji su išli privremenoj suspenziji civilizacijskih normalnih uticaja na ljudske postupke? Egzistiraju li genocid i holokaust kao jedna logična pratnja moderne birokratije?

2 Za one koji su zainteresovani da detaljnije steknu uvid u to šta se desilo u Bosni i Hercegovini, od 1991. do 1995., preporučujemo arhivu i dokumentaciju Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, a naročito djela: Dr. Smail Ćekić: AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU – PLANIRANJE, PRI-PREMA, IZVOĐENJE 1. i 2. dio, u izdanju Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2004.; Dr. Smail Ćekić: AGRESIJA NA BOSNU I HERCEGOVINU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991.–1993., u izdanju NIPP Ljiljan, Sarajevo 1994.; Dr. Ismet Dizdarević: NEZABORAV USJEKLINA GENOCIDA, u izdanju Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo 2003. Dr. Bećir Macić: ZLOČINI PROTIV MIRA, izdavač Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo, 2001; Grupa autora: Srebrenica 1995. – DOKUMENTI I SVJEDOČENJA, izdavač Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava. Isto tako, preporučujemo Arhivu i dokumentaciju Saveza logoraša Bosne i Hercegovine.

Jesu li genocid nad Bošnjacima i holokaust nad evropskim Jevrejima slom savremenosti ili su oni proizvod savremenosti? Mogu li se jevrejski holokaust i genocid nad Bošnjacima razumjeti kao jedan slom civilizacijskih mogućnosti?

U tom smislu sadržaj Studije podijeljen je u pet zasebnih dijelova koji čine jednu kompaktnu cjelinu. U prvom dijelu prezentirane su adekvatne teorijske postavke i razriješeni bitni terminološki problemi kao uvod u razumijevanje jevrejskog holokausta i genocida nad Bošnjacima. Drugi dio je pokušaj odgovora na pitanje kako je holokaust bio moguć. Treći, centralni dio, razmatra genocid nad Bošnjacima u svjetlu ekonomskih, nacionalnih, kulturnih i religioznih antagonizama i daje osnovne naznake razlika i sličnosti između jevrejskog holokausta i genocida nad Bošnjacima. Četvrti dio razmatra fenomenologiju zla.

Kao naučnu potrebu gledanja unaprijed, ovaj rad sadrži, u svom petom dijelu, scenarij eventualnih budućih zbivanja na internacionalnom i bosanskohercegovačkom planu, manje kao proročanske misli, a više kao analiza stvarnosti nakon iskustava holokausta, genocida nad Bošnjacima, te mogućim posljedicama za budućnost događaja u Sjedinjenim Američkim Državama, iz septembra 2001, što će možda unijeti nemir u duše čitalaca, ali i nagnati ih na razmišljanje. Ako se u tome uspije onda je sadržaj Studije ispunio svoj osnovni cilj, a to je učenje, razumijevanje i razmišljanje.

Naučna anticipacija je više prezentirana kao činjenično stanje i postavljanje pitanja. Postavljati prava pitanja nekada je važnije nego odgovarati na već istrošena pitanja koja ne rješavaju ništa. Čak i postavljanje "glupih pitanja" je važnije od šutnje koja se, ne tako rijetko, plaćala i plaća ljudskom patnjom kao čvrstom valutom. Međutim, postavljati "prava pitanja" nije jednostavno i to često zahtijeva i dozu hrabrosti.

Zato je ovaj rad, na određen način, zamišljen i kao "vježba" u postavljanju "pravih pitanja", "vježba" koja razotkriva svjetsko skriveno

i nepristojno lice i opasnu igru koju svijet igra sa manipulacijom moralnih impulsa na pragu 21. stoljeća.

Sadržaj Rada ima i vrstu poruke o genocidnim ponavljanjima sadržane u upozorenju, da ako vojnici ne nauče da se zlo može spriječiti silom; ako političari ne nauče odgovor na pitanje tko je žrtva, a tko dželat; ako svjetske organizacije na čelu sa Ujedinjenim nacijama ne nauče da djeluju u skaldu sa svojim mandatom, a ne samo moraliziranju; ako žurnalisti ne nauče lekciju da se ne može biti neutralan kada je u pitanju genocid; ako akademici ne nauče da se zlo koje se desilo, desilo i zbog toga što su jedna "strana" bili muslimani, odnosno Jevreji, onda se povećavaju šanse da se, u trenucima ekonomskih, socijalnih, političkih i moralnih kriza, realizuje mogući naznačeni scenarij, kao jedna mogućnost i odgovor na svekoliku krizu.

Zlo je čudno. Zlo kao genocid je najviše čudno. Čudnovato bezgranično. Ideološki zamislivo zlo se ne definiše kao zlo već kao dobro, ne kao nemoral nego kao moral. Kada je riječ o zlu koje se javlja kao propratna pojava holokausta, poljski Jevrej, Zigmund Bauman (Zygmunt Bauman), inače profesor sociologije na univerzitetima u Tel Avivu i Lidsu (Leedsu), tvrdi da to nije samo zlo koje dolazi od disciplinovanih ljudi u uniformama koji prate i provode stroga pravila od tačke do tačke. Prije nego što su obukli unifrome to su bili dobri očevi svoje djece, prijatni muževi svojih žena, pomagali su svojim prijateljima u nevolji i slično. Izgleda gotovo nemoguće da su ti isti ljudi mogli ubijati nezaštićenu djecu, silovati žene i odvoditi muškarce u koncentracione logore i tamo ih ubijati.

"Jesu li ovi ljudi drugačiji od nas sviju"? Pita se Stenli Milgram (Stanley Milgram), američki psiholog sa Jel (Yale) univerziteta, čije smo rezultate istraživanja o zlu pozvali u pomoć. Milgram je izvršio jedno empirijsko istraživanje bazirano na emocionalnim instiktima. On je zvanično objavio rezultate istraživanja 1974. godine. Po svaku cijenu, a naročito akademski svijet, ove rezultate pokušao je diskreditirati i poništiti. U naučnoj histriji nije poznato tako puno epizoda i

dogadaja koji su bili izloženi takvoj kritici i takvom lovu u nastojanju da se rezultati obezvrijede i pokažu ništavnim.

Sušтина Milgramove teorije, kratko rečeno, je da zločini nisu, u tako velikoj mjeri, uslovljeni karakterom ličnosti, nego su zločini, u velikoj mjeri, uslovljeni odnosom između vlasti i načina vladanja. Zlo i neljudskost su više rezultat socijalnih relacija. Kada se ove relacije racionaliziraju i perfekcioniziraju čisto tehnički, onda su stvoreni uslovi za proizvodnju zla i neljudskosti.

U poznatoj studiji POKORNOST PREMA AUTORITETU (OBEDIENCE TO AUTHORITY)³, baziranoj na seriji eksperimenata u kojima su pokusne osobe bile zamoljene za upotrebu električnih šokova na njima kao dijelu programa učenja, Milgram otkriva da je ogromna većina pokusnih osoba bila voljna dati električni šok osobama iz susjedne prostorije, mada im je bilo objašnjeno da to pričinjava bol. Samo jedna značajna manjina učesnika u eksperimentu pokazala je želju da ne učestvuje u svemu tome.

Autoritarni sistem u Milgramovom eksperimentu bio je jednostavan i bez mnogo nivoa. Jednostavna eksperimentalna situacija rezultirala je jednostavne i dokučive rezultate. To je značilo da su osobe koje su igrale ulogu dželata imale smatrati svoje postupke legitimnim. Naredba neposredno pretpostavljenog bila je najveći autoritet i nije zahtijevala potvrdu od većih autoriteta. Međutim, odlučujuća u svemu ovome je ipak volja osobe koja igra ulogu dželata da izvrši zločin. Ako dželat ima naredbu svog neposredno naredženog onda on ne osjeća odgovornost za izvršeno djelo. To nije bila njegova inicijativa, mada je djelo izvršeno sa voljom.

Odlučujući faktor u svemu ovome je kako osoba u liku dželata prilagođava svoju volju autoritetu, ne prema naredbi nego prema autoritetu. Naredba koja nije došla od akceptiranog autoriteta nema značenje. Zbog toga nije važno šta dželat radi i kako radi, već za koga radi i u ime koga to radi.

3 Stanley Milgram. OBEDIENCE TO AUTHORITY (POKORNOST AUTORITETU). Pinter & Martin, London 1977.

Važan dio u Milgramovoj teoriji su kontroverzni rezultati o odnosu između želja za izvršavanjem zločina i blizine žrtve. Milgramova teorija ide za time da je lakše učiniti zlo prema jednoj osobi u koliko se ta osoba nalazi u daljini – kada se ta osoba vidi na distanci. To je mnogo lakše, kaže Milgram ako dželat vidi svoju žrtvu u daljini, ili je oupće i ne vidi nego samo čuje.

“A najlakše je ako se žrtva niti vidi niti čuje”, kaže Milgram. Suština ove Milgramove tvrdnje je: “Što je veći fizički i psihički razmak između dželata i žrtve, to je lakše izvršiti zločin. Odnosno što je cijeli proces više organizovan to je lakše dželatu zadržati unutrašnji mir u sebi zbog učinjenog zločina”.

Razumjeti šta ovo sadrži, znači razumjeti zašto je bilo apsolutno važno za planere holokausta podvrgnuti označenu grupu različitim vrstama apstrakcije. Samo kada je to učinjeno apstraktnim, nevidljivim procesom, mogli su se obrađivati milioni ljudi jer je intencija “izgubila” karakter masovnog ubistva i umjesto toga kamuflirana kao tehnički zadatak koji je kao takav ipak veoma komplikovan. Ideologija, birokratija, tehnologija i naročito mediji su tu da pomognu da se masovna ubistva učine apstraktnim i kao takva mogućim. Masovna ubistva se tehnificiraju i sistematski depersonaliziraju tako da se ubistvo i ne smatra ljudskim djelom što ga čini osoba protiv osobe.

Milgramov praktični eksperiment prethodio je uspostavi Baumanove teorije. Tako Bauman tvrdi da je Milgram došao do zaključka da u jednoj birokratskoj svijesti nema mjesta za moralne dileme. Birokratija se ne brine za situaciju određene grupe. Birokratija djeluje u sasvim suprotnom pravcu. Takvo birokratsko djelovanje se ne brine o tome kako je objektu – žrtvi u cijelom tom procesu i kako se žrtva osjeća. To što je važno je proces izvršenja zadatka – kako brzo i efikasno će to biti urađeno.

Birokratija pod moralom podrazumijeva disciplinu i lojalnost. Lojalnost znači izvršavanje obaveza koje su opisane u propisima, a pitanja etike i morala nemaju šta tražiti izvan birokratskih sistema.

Taj sistem monopolizira sva socio–psihološka sredstva za moralnu ličnu regulaciju i postavlja to u službu birokratije. Birokratski dupli vještački proizvod je da se moralizira tehnologija, a istovremeno se poriče moralno značenje netehničkih sadržaja. Ovdje je samo riječ o tehnološkom procesu: je li on prikladan ili nije? Tako se proces zločina definiše kao tehnički zadatak i samo je važno koja će se sredstva upotrijebiti i kako. U ovakvom sistemu učesnici birokratskog procesa osjećaju zadovoljstvo nakon izvršene radnje koju im je autoritarni sistem naložio. Savjest učesnika u procesu je opterećena samo time rade li oni dobro svoj posao ili ne. Unutar tog birokratskog sistema nema razgovora o moralu. Tu su samo pojmovi: lojalnost, obaveze, disciplina. Onaj najviši po hijerarhiji je automatski i najmoralniji. On je moralni autoritet. Oni ispod njega osjećaju ponos ili stid samo u odnosu na izvršene zadatke koje vrhovni autoritet zahtijeva.

Mnogi zaključci Milgramovog eksperimenta mogu se svesti na varijacije jedne centralne teme: Zlo je više u korelaciji sa socijalnim vezama nego sa određenim karakteristikama dželatove ličnosti. Ali, isto tako, određene ličnosti imaju tendenciju pokazati svoju zločinačku stranu ako se pojave u kontekstu, u moralnom vakumu, situaciji gdje je moral u autu i gdje je legitimirana neljudskost.

Zaključak do kojeg je došao Milgram na kraju svoje studije ne navodi na veliki optimizam. On objašnjava svoj eksperiment time da je on otkrio ljudsku sposobnost za odricanje od onog humanog u sebi što je pretpostavka da čak i one unikatne osobe mogu biti uvučene u velike "institucionalne strukture." I što je još gore, opominje Milgram: "Ovo je jedna fatalna greška što nas je priroda obdarila sa njom i što u jednom dugom periodu daje našoj vrsti šansu za preživljavanje sa njom.

Bauman tvrdi da je Milgramov eksperiment imao dva dijela: prvo: - razmatranje osobenosti zajedničkih pretpostavki za odsustvo moralnih osobina kod ljudi, i drugo – razmatranje specijalno "modernih" potencijala, ideologije, birokratije, tehnologije za planiranu manipulaciju. Baumanovo poimanje, kao takvo, otkriva

kao naivno onu mogućnost i premisu kod autora humanističke orijentacije vezano za to koju vrstu "ličnosti" učesnik u genocidu je morao imati.

Radi naučne istine i objektivnosti Milgramovom istraživanju suprotstavljena je teorija formulisana od grupe autora sa Adornom na čelu, u djelu THE AUTHORITARIAN PERSONALITY (POKORNOST AUTORITETU). To je knjiga koja je bila obrazac za mnoga istraživanja koja su uslijedila mnogo godina poslije Milgramovih rezultata. Za Adorna i njegove kolege nacizam je bio nešto zlo i strašno zbog toga što su nacisti bili ružni i strašni. A nacisti su bili zli, ružni i strašni zbog toga što zle, ružne i strašne osobe imaju tendenciju i žele biti nacisti.

Po tome je nacistički trijumf morao biti rezultat neubičajenog nagomilavanja ovakvih osoba. Rezultati ovog istraživanja bili su bazirani na jednoj personalnoj determinanti/predodređenosti za potencijalni fašizam i etnocentrizam. Socijalni elementi ovdje nisu uzimani u obzir kao eventualni faktori uticaja. U Adornovim očima svijet je bio podijeljen na rođene naciste i njihove žrtve.

U jednoj oštroj kritici pomenute Adornove uticajne studije, Bauman formulira svoju tezu tako da kaže: "Užas ima puno više bližih veza u socijalnoj interakciji nego u samom karakteru ličnosti ili drugim osnovama. Zločin ima znatno više socijalno porijeklo nego što proizilazi iz karaktera ličnosti". Bauman dodjeljuje blizini odlučujuću ulogu. Biti blizu žrtve, vidjeti žrtvu, čuti žrtvu, stepen je od psihičke naravi i može težiti više nego stepen fizičke blizine. U percepciji je ta prostorna varijabla precijenjena od socijalnih varijabli slično kao što su ideologija, stereotipi, birokratija i visoka tehnologija.

U svojoj argumentaciji za moralnu povezanost, za ljudsku blizinu, Bauman dolazi blizu onog pogleda koji korelira između blizine prostornog, na jednoj strani i moralnog odsustva, na drugoj strani.

U ovom radu, Baumanova teorija dopunjena je "teorijom blizine" norveškog filozofa, Arne Johana Vetlesena iz njegov poznatog djela

ZLO U BOSNI (ONDSKAP I BOSNA), gdje on tvrdi da prostorna blizina povezuje sa manje mjere nego psihološki uticajne varijable koje poznaju ili ne poznaju one druge. Poznavati nekoga znači obavezati se na emocionalnu povezanost između sebe i onog drugog. Ovaj doživljaj obavezivanja može biti umanjen sa povećanjem prostorne distance. Ta interpersonalna osjećajna povezanost je po Vetlesenu moralna, ali nije neutralna jer sadrži njegu, brigu i odgovornost za one druge.

Kada se tiče odgovornosti za druge, Bauman je na istoj ravni sa Vetlesenom, koji tvrdi da odgovornost znači živjeti sa drugima. Živjeti sa drugima znači šta mi radimo, a ne nešto što se ograničava u smislu svatko za sebe, ili što Jirgen Habermas podrazumijeva pod moralnim stanovištem, a to je jedno **MI**, a ne jedno **JA**, a ne pogotovo jedno **ONI**.

Većina ubistava u holokaustu izvršena je tamo, u Poljskoj, Ukrajini, Litvaniji, Mađarskoja, Rumuniji, a manje u Njemačkoj i Austriji, tako da su obični personalni motivi, pretpostavke i osjećanja, uključujući i agresiju i mržnju, na jedan čudan način bili istrgnuti iz procesa u kojem je "obrađeno" šet miliona Jevreja. Tu se pojavljuje ona "apstrakcija" koja obuhvata i žrtve i dželate i gdje obadvije kategorije nestaju u magli i irelevantnosti koja se odnosi na njihove psihe, personalnosti i individualnosti.

Međutim, u genocidu nad Bošnjacima dželat je po svaku cijenu nastojao prepoznati svoju žrtvu u liku komšije, nastavnika, ili kolege sa posla i tako učiniti ubistvo i ubistva – genocid, potpuno konkretnim. Žrtva u genocidu nad Bošnjacima nije depersonalizirana, naprotiv. I dok je za holokaust mogla važiti kao "moralna tableta za spavanje" činjenica da dželat nije poznavao žrtvu, kod genocida nad Bošnjacima svi povezi su skinuti. Bila je to još jedna univerzalna tableta svijetu da poslije toga ne može nastaviti živjeti normalno.

Poznavati nekoga u genocidu nad Bošnjacima nije značilo imati obavezu na emocionalnu povezanost između sebe i onog drugog.

To nije podrazumijevalo njegu za one druge, brigu za one druge. U tim slučajevima dželatni nisu osjećali odgovornost za povezanost, povezanost bez pritiska kao određenu obavezu. Arne Johan Vetlesen nije mogao svojom "teorijom blizine" i odgovornosti u potpunosti objasniti genocid nad Bošnjacima izvršen od njihovih poznanika. Uzalud i Habermasova teorija života sa drugima kao moralnog staništa, kao jednog **MI**, a ne jednog **JA**, pogotovo ne jednog **ONI**. Jer kada se **ONI** posmatraju na ideološki način onda nestaje simpatija i osjećanja. Tada je dželat u svom svijetu koji pretpostavlja da žrtva pripada nečemu drugom, onom "neljudskom", za razliku od onog "ljudskog", njegovog – dželatovog. Dželatov svijet je bez moralnih odgovornosti, saosjećanja, ograničen samo za njega, njegovu religijsku i nacionalnu grupu.

Genocid nad Bošnjacima, u kojem je dželat poznavao žrtvu ne može potpuno objasniti ni teorija engleskog socijalantropologa, Džona Baubisa (John Bowbys), koji u osnovnim teorijskim postavkama svog naučnog djela, insistira na simpatiji kao ljudskoj relaciji koja otkriva i jasnom čini žrtvu kao dželatovu žrtvu i kao takvu dželatovu odgovornost.

I dok su nacisti kao ljudi "oslobođeni" emocija, cijelo vrijeme radili sami sa sobom kako bi "isključili" iz sebe simpatije i tako odbacili odgovornost i oslobodili se proganjanja savjesti za njihove žrtve, brojni srpski nacionalisti su tražili svoje komšije, tražili vlasnike kafića kod kojih su toliko puta sjedili, tražili svoje kolege sa posla, tražili svoje ranije profesore i ubijali ih kao svoje žrtve. Sa simpatijama ili bez simpatija? To je pitanje na koje društvene nauke, kao da još uvijek, nemaju odgovora. Ali da nebi bilo zabune. Insistiranje na poznavanju žrtve je samo početak stvaranja situacije za izvršenje genocida koji je za cilj imao ne samo uništenje određene grupe ljudi nego i ubijanje konkretnog, multietničkog društva (sociocid). Traženje poznatog imalo je za cilj dokazivanje teze da je zajednički život u različitosti nemoguć. Kada zločin dosegne izvjesne razmjere i poprimi određeni karakter, onda on poništava mogućnost adekvatnog odgovora na njega, jer uništava

Ljudski kontekst u kojem ljudski gubici obično dobijaju svoje značenje u našim očima.

Društveni kontekst je taj ljudski kontekst u kojem ljudski gubici dobijaju svoje značenje; uništenje ljudskog konteksta, uništenje moći pružanja smislenog odgovora na gubitak jeste pokušaj uništavanja društva.

U ovom radu je poseban akcent stavljen na obradu jednog značajnog pojma koji je neodvojivo vezan za genocid kao društvenu pojavu i dokaz o slomu civilizacijskih mogućnosti, a to je blamaža žrtve. U slučaju genocida nad Bošnjacima blamaža žrtve odnosi se na, kako to kaže Norvežanin Bu Polnes (Bø Pállnes), insistiranje na odgovornosti muslimanskih vojnika (muslimsk soldater), ustvari vojnika Regularne Armije Republike Bosne i Hercegovine, u slučaju Srebrenice. Drugim riječima je kazano da dželat vidi sebe kao žrtvu, a žrtvu dželat vidi kao dželata.

Polnes insistira i na odgovornosti muslimanskih političkih lidera za živote civila u Srebernici, čudno to obrazlažući njihovim „dozvoljavanjem da se granatiranje srpskih položaja vrši ispred bolničkih zgrada, što je onda iziritiralo Srbe da urade to što su uradili“. Po ovom principu Bošnjaci nemaju pravo tražiti odgovornost dželata za njihovo istrebljivanje, niti insistirati na odgovornosti međunarodne zajednice za njeno saučesništvo u tome, nego moraju, po ovom principu, krivnju tražiti u svojoj historiji, počevši od dolaska Turaka na Balkan, pa čak i ranije od bogumilstva Crkve bosanske i završno do njih samih i njihovog političkog i vojnog rukovodstva iz perioda 1991.–1995. godine.

Sve navedene teorije su uvod u dokaze da su i holokaust i genocid nad Bošnjacima sa svojim sličnostima i razlikama jedna te ista društvena pojava za koju postoji mogućnost njenog ponavljanja, na sličan način, ili vrlo rado, sa drugom grupom žrtava i dželata. Zato se te pojave ne tiču samo onog vremena i prve žrtve, nego se tiču i nas koji smo preživjeli i živimo u jednom društvu gdje distanca, teh-

nifikacija, međusobno optuživanje i na kraju "naročita obrada" onih drugih je nešto što nije nestalo ni 1945., niti 1995.

CILJ I METODE STUDIJE

Aušvic, Srebrenica, Prijedor, Omarska, Sarajevo, Brčko,... su samo imena za ono što se može desiti ponovo. Teorijski i praktično zadatak je zato uzeti ozbiljno ova bolno stečena znanja i onemogućiti sve pokušaje isključivanja, iskopčavanja i zaborava.

Elaboracija uporedne analize dva genocida (holokausta i genocida nad Bošnjacima) - mada, iskreno rečeno, nema odgovarajućeg iskustva i odgovarajuće usporedbe - na korektnoj naučno-metodološkoj osnovi prvenstveno ima za cilj bolje razumijevanje zločina nad Bošnjacima i agreseje na Republiku Bosnu i Hercegovinu 1991.-1995. i davanje doprinosa i podsticaja za dalja naučnoistraživačka i sistemaska istraživanja na ovom planu. Cilj je bio usavršavanje i razvoj metoda za istraživanje, registraciju i dokumnetaciju svih zločina izvršenih nad Bošnjacima u naznačenom periodu. Tu se nije samo fokusiralo na uzroke koji su bili presudni za fizičko uništenje Bošnjaka, kao nacionalne skupine, nego i uništenje Bosne i Hercegovine kao države, njenog hiljadugodišnjeg državno-pravnog kontinuiteta, što je pokušano zatiranjem intelektualne supstance bošnjačkog naroda, zatiranjem kulturnih i sakralnih simbola bošnjačkog naroda, neselektivnim granatiranjem civilnih ciljeva, formiranjem zatočeničkih logora, ubistvima i premlaćivanjima, rasprostranjenim i planskim kampanjama silovanja, teroriziranjem i uznemiravanjem civilnog stanovništva.

Poznato je da sociologija ne uzima problem genocida uopšte tako ozbiljno. Sociološka istraživanja koja su izvršena pokazuju opravdanu sumnju da holokaust, a naročito genocid nad Bošnjacima imaju više reći o sociološkom stanju, nego što sociologija, u sadašnjem svom stanju, može pokazati o tom važnom društvenom problemu.

Današnja akademska sociologija funkcionira više kao jedno kolektivno vježbanje za zaborav i zatvaranje očiju pred realnošću nego što pokušava da razotkrije i objasni određene društvene pojave u njihovoj suštini. Ipak domaća i strana, prije svega historijska, pravna naučna i stručna literatura ukazuju na činjenicu koja se nije mogla, niti može zanemarivati, a to je da je zločin genocida počinjen u Bosni i Hercegovini bio rezultat jedne konkretne ekspanzionističko-zločinačke politike koja je podrazumijevala konkretne ideološke, vojne i sve druge pripreme, planove i njihovu realizaciju.

Osnovni cilj ovog rada bilo je sociološko, psihološko i političko učenje na primjerima genocida nad Bošnjacima. Cilj nije bio dokazivanje da je u Bosni i Hercegovini počinjen genocid nad Bošnjacima nego je, na osnovu raspoloživih podataka koje sadrže optužnice i presude Haškog tribunala, te onoga što je napisano u referentnoj stranjoj i domaćoj literaturi, teorijsko istraživanje fokusirano na istraživanje centralnih zona društvene teorije i moguće socijalne prakse koja je, na određen način, rezultanta od ovih procesa – tendencije i skrivene mogućnosti unutar dva genocida - prezentiranjem sličnosti i razlika. Cilj je bio da se otvore za zajedničku upotrebu rezultati uporedne metode na ovom primjeru, objasni to na jedan način, pokaže sociološkoj javnosti, zatim da se prebaci ovaj problem sa marginalne pozicije do određenog mjesta u sociološkim teorijama i socijalnoj praksi.

U tom kontekstu Rad ima i jedan dodatni cilj, a to je nastavak autorovog izučavanja moderne birokratije, započetog u magistarskom radu, rađenom u periodu od 1980. do 1985. godine.

Osnovne naznake sadržaja ne treba shvatiti kao nikakvo i ničije političko izjašnjavanje niti zastupanje. Intencija je da ovo bude uvod u razgovor o svim pitanjima i problemima dotaknutim ovdje. Jer, ovdje se više postavljaju pitanja nego što se daju odgovori, što, nadamo se, neće umanjiti ukupan dojam o Radu.

U toku rada na ovoj studiji korištena je komparativna/uporedna metoda.

Sa aspekta nauke, važno je istaći da se u pisanju ovog teksta koristila i jedna metoda koja se, u sociologiji kao nauci evropskog porijekla, rijetko primjenjuje, a to je podudarnost metode sa objektom (Bošnjacima) kao naučni pogled na lično kao, istina ne jedini, ali kao jedan od izvora za ljudsko poznavanje/poštovanje, jer je autor teksta sasvim slučajno Bošnjak, isto kao što je, koristeći tu metodu, u objašnjenju holokausta, Bauman, bio sasvim slučajno Jevrej. Ili što bi Alija Isaković rekao: "Mi smo i pisani svjedoci svojih stradanja i pisani optužitelji svojih ubica".

Pored toga, korištena je i analiza sadržaja dostupne literature vezana za problematiku holokausta evropskih Jevreja i genocida nad Bošnjacima koja se mogla pronaći u bibliotekama i naučnim institucijama u svijetu i Bosni i Hercegovini.

GLAVNI NAUČNI REZULTATI STUDIJE

Ova studija nije namijenjena dželatima genocida nad Bošnjacima koji će možda biti kažnjeni za svoja nedjela. Studija nije napisana ni žrtvama genocida – Bošnjacima koji možda imaju simpatije svoje bliže okoline i prema kojima se može imati poseban odnos zbog nanijetog im bola, poniženja i sramote koja im je učinjena. Studija nije namijenjena ni svjedocima genocida nad Bošnjacima u međunarodnim okvirima koji se mogu zaklinjati u svoju nevinost tvrdnjom da nisu znali. Studija nije nikakvo puko moraliziranje jer autor nije teolog, već samo obični smrtnik sa manje ili više grijeha, koji je probao sakupiti neke znakove o društvu u kojem je živio i u kojem sada živi.

Komparacija holokausta i genocida nad Bošnjacima treba da predstavlja značajnu osnovu za bolje razumijevanje zločina nad Bošnjacima i podsticaj za njihovo dalje sistematsko istraživanje. Osnovni element izvornosti ili glavni naučni rezultat Studije je vrlo jednostavan, a to je mogućnost za učenje. Onima koji žele da uče, naravno. U tom smislu rezultat ovog naučno-istraživačkog napora biće svakako dokaz da počinjeni genocid u Bosni i Hercegovini nije rezultat

stihijskog, neplanskog i ad hoc djelovanja, pojedinačnih spontanih zločinačkih aktivnosti, nego upravo suprotno: rezultat svjesne, planске i sistematske aktivnosti koja je imala svoju inspiraciju i duhovnu pripremu, a koja je kao osnovu imala jednu sasvim jasno definisanu političku platformu i pozadinu, koja je sve to omogućavala sa ciljem uništenja Bošnjaka kao nacionalne grupe, i uništenja državno-pravnog kontinuiteta, međunarodnog subjektiviteta, suvereniteta i političke neovisnosti države Bosne i Hercegovine.

Polazeći od činjenice da je genocid pravni izraz za jednu napadačku vojnu strategiju koja ima za cilj uništenje određene grupe ljudi, jedne nacije, jedne religije, onda ovaj rad, koji dolazi od čovjeka koji je po obrazovanju sociolog, ali koji je kao sociolog radio više od deset godina na teorijskim i praktičnim poslovima organizovanja sistema odbrane, treba shvatiti i kao prilog vojnoj i civilnoj – ljudskoj odbrambenoj taktici. Ako prva rečenica tog eventualnog učehnja bude sadržavala upozorenje onda će druga zasigurno dati nadu. Nadu da je nešto što se desilo razumljeno i shvaćeno. A desio se, da se samo podsjetimo, civilizacijski i ljudski slom u kojem je pokušana realizacija plana za uništenje čitavog jednog naroda – Bošnjaka.

Ovaj rad je pokušaj pronalaženja odgovora na pitanja: "Kako je još jedan genocid nad Bošnjacima bio moguć"? "Šta učiniti da se genocid nad Bošnjacima ne desi ponovo"? "Šta učiniti da sljedeći genocid ne bude borba svih protiv svih"? Jer ako nas holokaust i genocid nad Bošnjacima uči nešto, onda je to sprječavanje sličnih barbarskih postupaka u budućnosti i upućuju nas na civilizacijski napor u tom pravcu. Ovo je glavni, rekao bih, praktični rezultat, ovog rada. Moramo upamtiti da ovo društvo ne sadrži ništa što može spriječiti genocid iznova.

Na kraju dodao bih i osnovnu razliku između dva genocida: Genocid nad Bošnjacima desio se poslije međunarodne kodifikacije genocida odnosno proglašavanjem genocida za međunarodni zločin, zločin po međunarodnom pravu.

To što se međunarodne i nacionalne sankcije počinocima genocida nad Bošnjacima ne moraju primjenjivati retroaktivno, sve je to bilo dobro proanalizirano i preduzete su sve mjere da se ne napiše i ne plakatira **namjera** počinitelja genocida, a da se postupci nabrojani u Konvenciji o sprječavanju i kažnjavanju genocida nečim kamufliraju, drugačije nazovu i naročito da se prikriju ili obrazlože nekakvom iritacijom, osvetom, da se žrtve klasifikuju na drugi način, da im se kosti premještaju itd.

Glavni naučni rezultati Studije su pokazivanje postojanja tzv. "diskriminacijske namjere" koja se, i pored sakrivanja, prikrivanja, laganja i ne sjećanja, ne osjećanja krivice na suđenjima, pa čak i abolicije za genocid prilikom izricanja presuda, u slučaju Krajišnik na primjer, može dokazati posredstvom izvođenja dokaza kojima se utvrđuju: 1. opći kontekst u kojem je djelo počinjeno; 2. izjave i radnje optuženih; 3. činjenica da su radnje koje su počinili optuženi u okviru široko rasprostranjenog sistematskog nasilja usmjerenog protiv jedne konkretne grupe.

Ubistva, nanošenje tjelesnih ili mentalnih povreda, namjerno nametanje neljudskih uvjeta života, primjena mjera koje sprječavaju rađanje, silovanje, zatočenja, protjerivanja, istrebljenja, i svi drugi zločini, uključujući i sociocid, izvedeni u vrijeme agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, mogu se definisati i kao "etničko prekomponiranje teritorije", "etnička podjela na terenu", "etničko čišćenje", "humano preseljenje". Ali sve to nije rađeno stihijski, sporadično nego je svaki od navedenih akata počinjen u namjeri da se uništi Bosna i Hercegovina i s njom Bošnjaci kao određena nacionalna, etnička i vjerska grupa. To znači da je to bio genocid.

BOSANSKA KNJIGA MRTVIH: OCJENA BAZE PODATAKA²

SAŽETI PREGLED

Izvršni pregled odnosi se na stručni izvještaj «Bosanska knjiga mrtvih: Ocjena baze podataka», Patricka Balla, Ewe Tabeau i Philipa Verwimp. Izvještaj se odnosi na bazu podataka «Bosanska knjiga mrtvih» (u daljem tekstu Baza podataka BBD), poznata kao i projekat o evidenciji gubitaka stanovništva Istraživačko-dokumentacionog centra u Sarajevu (RDC), čiji je predsjednik Mirsad Tokača. Baza podataka BBD-ja je opća baza podataka za Bosnu i Hercegovinu (BiH) o smrtima vezanima za rat 1992-1995 godine. Do jula 2006. godine ona je sadržavala 96.985 slučajeva koji predstavljaju pojedinačne žrtve rata. Mi smo kopiju ove baze podataka dobili od Mirsada Tokače, predsjednika RDC, na sastanku održanom u Sarajevu u julu 2006. godine, nakon čega je iniciran ovaj Projekat ocjene. Realizirali smo ovaj projekat na poziv samoga Mirsada Tokače kao i ambasade Norveške i Švicarske, koje su tražile ocjenu tog posla.³

Izvještaj čini ovaj Sažeti pregled i Tehnički izvještaj. Profili ekspektata su dati u Aneksu ovog Izvještaja. Izvršni sažetak sadrži opće

- 1 Autori su dali jednak doprinos projektu ocjene, izvještaju i sažetom pregledu. Redoslijed navođenja autora je stoga abecedni.
- 2 Gledišta iznesena u ovom izvještaju su samo gledišta autora i ne odgovaraju obavezno mišljenju organizacija za koje su autori vezani. Mišljenja iznesena u ovom izvještaju osobito ne predstavljaju obavezno i ona Ureda Tužioca Međunarodnog krivičnog tribunala za bivšu Jugoslaviju ili Ujedinjenih nacija.
- 3 Mi smo završili našu ocjenu na zahtjev onih koji su nas pozvali u projekat, te radi šire publike, tj. za sve druge zainteresirane o aspektu rata 1992-1995. godine u Bosni i Hercegovini koji se tiče žrtava. To bi mogle biti porodice poginulih koje bi mogle imati interesa za bazu podataka, historičari koji nastoje utvrditi istinu o bosanskom ratu, političari koji u svom političkom programu imaju pitanja koja se tiču žrtava, NVO-i koje rade na sprječavanju kršenja ljudskih prava u regionu Balkana, posmatračima procesa pomirenja u regionu, međunarodnim i domaćim sudovima koji gone pojedince odgovorne za kršenje Međunarodnog humanitarnog prava i Zakona ratovanja u sukobima u BiH u periodu 1992-1995, kao i mediji. Svi oni koji namjeravaju konsultirati ovu najveću postojeću bazu podataka o žrtvama rata 1992-1995 iz vlastitog interesa, u svrhu rada ili istraživanja, ustanovit će da je ova ocjena korisna i poučna.

nalaze i preporuke za poboljšanje i korištenje ove baze podataka. Detalji o našem radu su dati u Tehničkom izvještaju.

U svom smo radu istražili tri područja baze podataka BBD-ja:

1. Problemi sa podacima poput:

- Grešaka, čišćenja podataka, kao i „outlieri“ (primjeri iz skupa podataka kod kojih je vrijednost (jednog ili više) atributa značajno različita od vrijednosti ostalih sličnih primjera. 'Outlieri' mogu biti posljedica pogrešno unesenih vrijednosti u bazu podataka, ili korištenja primjera iz posebnog dijela populacije, indicirajući tako poseban fenomen (prim. prev.) te nedostajuće vrijednosti
- Konzistentnost izvještavanja o pojedinostima žrtava (npr. imena i drugi lični podaci, etnička pripadnost ili civilno-vojni status) i karakteristike u pogledu smrti (vrijeme, mjesto i uzrok smrti)
- Kompletan naspram manje kompletnih podataka i praćenje gubitka informacija vezanih za nedostatke u smislu kompletnosti.

2. Čuvanje originalnih informacija u bazi podataka

- Ocjena «aktivnih» evidencija stvorenih kombinacijom dijelova informacija iz preklapajućih izvora u vezi sa tim originalnim izvorima,
- Izvori koji su korišteni za Bazu podataka BBD-ja.

3. Obuhvatnost Baze podataka BBD-ja:

- Pregled postupaka BBD-ja radi promjene i eliminacije duplikata;

Ovo su naši glavni nalazi:

Opći nalazi

- BBD sadrži 96.895 slučajeva (ili evidencija) od kojih je svaka vezana za jednu žrtvu koja je ubijena, umrla na drugi način u

okolnostima vezanim za rat, ili nestala tokom rata. Tih 96.895 slučajeva se nazivaju «aktivnim» i predstavljaju evidencije ukupnog broja svih sakupljenih slučajeva (246.736), koji su odobreni kao konačni. Mnoge aktivne evidencije su sastavni dio nekoliko izvještaja, čiji su dijelovi sada sadržani u ovoj evidenciji.

- Mnogi smatraju da je broj 96.895 ustvari ukupan broj žrtava rata 1992-1995 u Bosni, što nije tačno. Iz nekoliko razloga se ovaj broj treba smatrati približnim minimalnom broju žrtava, a ne ukupnim brojem.
- Statistika BBD-ja o žrtvama prikupljena iz informacija koje su sakupljene uglavnom od pojedinačnih informatora, kao što su svjedoci, bliski rođaci, prijatelji, susjedi, itd., koji su dobrovoljno pružili ovu informaciju, ili iz općih izvora o žrtvama vezanim za rat, kao što su novinski izvještaji, knjige, liste nestalih lica, nevladine organizacije, vladini izvori, itd. Nisu bili traženi standardizirani dokumenti kako bi se dokazale izjave intervjuiranih. Iz tog razloga može biti da ima nekih nekonziistentnih i manje pouzdanih evidencija uključenih u BBD.
- Iako je najveća postojeća baza podataka o bosanskim žrtvama rata, BBD se ne smije koristiti sama, već zajedno sa drugim izvorima o žrtvama rata ili incidentima i epizodama toga rata; to će spriječiti pristranost u pogledu statistike i stvaranje jedne historijski netačne slike te pomoći da se izbjegne dezinformiranje javnosti.
- Činjenica da uključivanje mnogih slučajeva donosi samo marginalna poboljšanja ukazuje na to da je većina slučajeva već unesena u bazu podataka.
- Sve kompjuterizirane evidencije, one obilježene kao «aktivne» i one obilježene «neaktivne» ocijenjene su u našem projektu. Aktivne evidencije su provjerene u pogledu kvalitete podataka, nekompletnosti izvještavanja i čuvanja originalnih dokumentiranih informacija o žrtvama i njihovom stradanju u kompjuteriziranoj građi. Cjelokupna baza podataka (aktivne i neaktivne evidencije) korištena je u analizi duplikata.

Kvalitet podataka i nepotpunost izvještavanja

- Dvije grupe stavki su provjerene na prvom mjestu: stavke vezane za ličnu identifikaciju i stavke identifikacije događaja (npr. smrt ili nestanak).
- U tim dvjema grupama naišli smo na samo nekoliko problema
- Obje grupe su imale tek malo grešaka učinjenih pri unošenju podataka ili pogrešno unesenim informacijama, dok više efekta na bazu podataka ima na nedostatak nekih vrijednosti.
- Osim za vrijednosti koje nedostaju, svi drugi nedostaci (uključujući duplikate koje razmatramo na drugom mjestu) mogu se smatrati krajnje sitnim. Mnoge od njih mogu se lako ispraviti proučavanjem evidencije u bazi podataka i/ili provjerom izvornog materijala da se utvrdi šta je, ustvari, bilo pogrešno.
- Vrijednosti koje nedostaju nisu problem baze podataka. Vrijednosti koje nedostaju su problem izvještavanja; radi se o informatorima koji nisu bili u stanju ili od kojih nije bilo traženo da daju određene dijelove informacije saradnicima BBD-ja, što je rezultiralo nepotpunošću određenih stavki u bazi podataka.
- Zbog vrijednosti koje nedostaju, nisu sve aktivne evidencije (96.895) mogle biti jednako tretirane. Oko 85% aktivnih evidencija je bilo relativno kompletno (82.257), a za oko 15% aktivnih evidencija zaključeno je da su manje kompletne (14.638). Manje kompletne evidencije, koje smo mi identificirali uglavnom kao evidencije civila, žena i „Ostalih“ u smislu nacionalnosti, mogu i treba da se poboljšaju, a njihova vrijednost se prema tome treba revidirati.
- Najčešći nedostatak evidencija BBD je nedostajuća godina (i datum) rođenja (9.430 ili 9,7%), druga najčešća je nedostajuća godina (i datum) smrti (7.428 ili 7,7%), treći najprominentiji nedostatak su duplikati (najmanje 1.060, ili 1,1%; vjerovatno više).⁴ Gotovo sve odluke o proglašavanju evidencija

⁴ Broj 1.060 je minimalan broj duplikata u bazi podataka. Nađeno je više duplikata te se oni razmatraju u našem Tehničkom izvještaju. Ovdje se uzima minimum u kontekstu konačnog kriterija kompletnosti. Izjave o potpunim i manje potpunim slučajevima autori BBD-ja će morati ažurirati nakon što očiste duplikate.

manje potpunim vezane su za ta tri nedostatka. Relativno govoreći, međutim, obim tih slabih tačaka je mali.

- Oko 77,5% manje potpunih evidencija (11.342 od 14.638) karakterizira to što imaju samo jedan nedostatak (kao što je jedan nedostajući podatak). U 22,5% manje potpunih evidencija nedostaje dvije ili više stavki (3.296). To potvrđuje naše zapažanje da je kod nepotpune evidencije tendenciju da im nedostaju vrijednosti za samo jednu dimenziju, što se lako može popraviti.
- Evidencije obilježene kao kompletne mogu se relativno sigurno koristiti u analizi. Statistika dobivena na osnovu potpunih evidencija je «najmanja» brojka i može se dokumentirati relativno potpunim podacima iz baze podataka.
- Etnička pripadnost je data za praktično sve evidencije u bazi podataka (0,4% nedostaje) te time nema problema njihove raspoloživosti. Štoviše, kvalitet izvještavanja je očito jednoobrazan među svim etničkim grupama i nema pristranosti u pogledu etničke pripadnosti.
- Što se tiče civilno-vojnog statusa, koji se u bazi podataka naziva «status u ratu» njihov izvještaj se temelji na službenim vojnim listama i drugim relevantnim izvorima. Osoblje RDC-a posjetilo je 366 vojnih i civilnih groblja, prikupilo knjige i fotografije vojničkih spomenika te sakupio jedan broj drugih odgovarajućih izvora koji su korišteni kako bi se odlučilo o statusu pojedinaca. «Status u ratu» je očito strogo zasnovan na raspoloživim izvorima i nisu se donosile proizvoljne odluke u vezi sa kodiranjem.
- Tako «Status u ratu» samo pokazuje izvještaje o žrtvama u vojnim naspram civilnih izvora. Do sada je oko 40% žrtava prijavljeno kao civili, a 60% kao vojnici (uključujući policajce). Među potpunim evidencijama, odgovarajući dijelovi su 36 i 64 posto.
- Tokom našeg projekta vezanih za BBD i drugih studija vezanih za registriranje žrtava rata, skrenuta nam je pažnja na to da bi neke žrtve koje su prijavljene kao vojnici na službenim

vojnim spiskovima također mogle biti prijavljene kao civili u civilnim izvorima i obratno. Posebno, neke vojne evidencije mogle su sačiniti organi vlasti kao odgovor na zahtjeve rođaka poginulih radi stjecanja posmrtnih beneficija iza umrloga. Drugo, neke porodice su možda smatrale da im je čast sahraniti svoje umrle među braniteljima na vojnim grobljima, ili objaviti njihova imena na listi branitelja čak i ako stvarne okolnosti smrti nisu obavezno vezane za borbu. Te prakse vjerovatno dovode do prevelikog broja prijavljenih vojnika, a premalog broja prijavljenih civila u izvorima. Konsekvenca toga i drugih sličnih praksi je to da su civili po našem mišljenju podzastupljeni u koloni «status u ratu».

- Civilne žrtve su također podzastupljene u potpunim evidencijama BBD-ja pošto je koeficijent „ispadanja“⁵ za civile (24,1%) mnogo viši nego za vojnike (9,1%) ili policajce (4,4%). Relativno mnogo više civila je označeno kao manje kompletna evidencija dok su evidencije vojnika općenito potpunije.
- Pобољшanje evidencije civila je sada najviši prioritet a analizu podataka BBD prema «Statusu u ratu» treba odložiti dok ne budu raspoloživi bolji podaci o civilima. Pogotovo vojne evidencije i civilni izvori trebaju biti ponovno pregledani i, ako je moguće, revidirani. Drugo, potpunost evidencija civila koje su sada obilježene kao manje kompletne treba popraviti.
- Važno je naglasiti da «Status u ratu» ne pruža ispravan uvid u vezi sa žrtvama palim u borbenim i ne-borbenim situacijama. Ona nas ne obavještava o legitimnim žrtvama kršenja Međunarodnog humanitarnog prava ili zakona ratovanja, jer «Status u ratu» je jednostavno mjera toga da li je neka osoba bila pripadnik vojno-policijske formacije u vrijeme smrti ili ne, ili je općenito bila branitelj ili civil. Kao takva, ona nudi dobar oslonac za daljnje specifičnije istraživanje pitanja vezanih za ukupnost žrtava u borbi ili proporcionalni broj civilnih gubitaka.

5 Koeficijent „ispadanja“ je jednostavna mjera odnosa između broja manje potpunih evidencija i ukupnog broja svih evidencija u datoj kategoriji. Taj koeficijent pokazuje procenat manje potpunih evidencija u odgovarajućem ukupnom broju.

- Pošto su sasvim svjesni navedenih razlika, autori BBD-ja su učini pokušaj da bace nešto svjetla na pitanja „borac naspram ne-borac“. U ovoj fazi, međutim, taj pokušaj ne može biti uspješno okončan pošto je dio nedostajućih vrijednosti o statusu borca (stradanje nivo 2) oko 96%, što diskvalificira korištenje te stavke u bilo kakvoj analizi.
- Isto se odnosi i na drugu stavku uzrok smrti – vojna formacija – čija je namjera bila da opiše koja je vojna formacija izazvala smrt žrtve. Ponovo 85% vrijednosti u ovoj stavki nedostaje, te to u ovoj fazi onemogućava njeno korištenje.
- Isto tako, dio baze podataka koji se tiče masovnih grobnica (oko 2.217 žrtava prijavljenih kao ekshumirane iz masovnih grobnica) u velikoj je mjeri nekompletan. Ukupan broj ljudskih ostataka ekshumiranih iz masovnih grobnica (pet ili više setova ostataka) u Bosni i Hercegovini na kraju 2005. godine prijavljen je kao 10.790 od strane Federalne komisije za traganje za nestalim osobama. Taj ukupni broj identificiranih osoba je bio niži (zbog pomiješanih ostataka i identifikacije koja još nije bila na raspolaganju), te iznosi 8.724 osobe. Te brojke ne uključuju statistike koje daju vlasti RS-a, niti one koje je dala hrvatska komponenta Federalne komisije. U ovom trenutku statistika je mnogo viša. Vrijedi spomenuti da nam je tim BBD-a naglasio da u ovoj fazi ekshumacije nisu predviđene za analizu te da imaju tek pomoćnu ulogu u bazi podataka.

Čuvanje originalnih informacija o žrtvama

- Kako bi se istražilo čuvanje podataka, „prošli“ smo kroz arhivu RDC. U ovom projektu slučajni uzorak od 50 aktivnih slučajeva, od kojih svaki predstavlja jednog pojedinca, izabran je iz baze podataka BBD-ja (0, 05% aktivnih slučajeva), a 21 važna stavka podataka (npr. varijable) koje su na raspolaganju za svaki slučaj uspoređena je sa dokumentacijom koja ih potkrepljuje a koja je pothranjena u arhivi BBD-ja. Ovo su bila glavna pitanja: Koji su izvori korišteni? Kakav je bio protokol kodiranja? Kakve odluke su donošene u slučaju suprotstav-

ljenih dokaza između različitih izvora? Koliko grešaka i nedosljednosti je bilo ustanovljeno kada se usporedilo sa originalnim izvorima?

- Na osnovu navedenog uzorka, zaključili smo da od ukupno 21 istražene varijable za svaki slučaj, u prosjeku 17,3 varijabli su bile na raspolaganju po jednom slučaju, uz 95% „intervala povjerljivosti“ od 16,7 do 17,8. Ponovno napominjemo da nedostajuće varijable nisu problem baze podataka. Radi se o problemu koji je vezan za informatore koji se može riješiti samo poređenjem preklapajućih izvora te poboljšanjem evidencije u skladu sa tim, što tim BBD-ja radi cijelo vrijeme.
- Od raspoloživih 17,3 varijabli, 17,1 su bile korektno kompjuterizirane, a 0,2 su bile s greškom. Nivo greške je bio zanemariv.
- Greške uključuju duplikate, što je najozbiljnije. Ostale greške su bile manje, npr. nekonzistentan kod za općinu žrtve, ili različit kod za uzrok smrti. Ono što je važno, tim Centra je veoma svjestan preostalih nepreciznosti (kao što je unošenje datuma) i neprekidno poboljšava i ažurira bazu podataka.

Duplikati

- Neotkriveni duplikati, i upravljanje duplikatima unutar baze podataka može predstavljati ozbiljniji problem, pogotovo u pogledu mogućnosti procjene ukupnog (nepoznatog) broja smrti tokom rata.
- Evidencija obilježena kao validna⁶ može biti relativno sigurno korištena u analizi. Statistika dobijena na osnovu validne evidencije su „minimum“ ili „najmanji broj“, te može biti dokumentirana relativno kompletnim podacima iz baze podataka. Međutim, mi upozoravamo da poređenja među kategorijama mogu biti problem zbog neujednačenih stopa kojom su smrti prijavljivane; više detalja je dato u Poglavlju 3. Tehničkog izvještaja za različite periode, različite regione, status borca, ili razne etničke grupe. Takva poređenja moraju se provesti korištenjem procijenjenih ukupnih brojki kojim bi se ispravile „podcijenjene“ vrijednosti.

⁶ U ovom kontekstu, «validne» su one evidencije koje nisu duplicirane.

Svaki izvor podataka o žrtvama oružanog konflikta mora u mnogo čemu biti nekompletan, nepotpun i sa greškama, što je rezultat haotičnih i traumatičnih okolnosti smrti, samoga konflikta, te činjenice da su funkcioniranje statističkih institucija službeno odgovorne za uzimanje podataka o smrti stanovništva i drugih tijela koja prikupljaju podatke o smrti obično daleko od normalnih u situacijama konflikta. BBD ne predstavlja izuzetak među ostalim izvorima podataka o žrtvama rata te se mora od njega očekivati da bude nepotpun i sa greškama.

Ipak, opći zaključak našeg Projekta je da je nivo nepotpunosti i grešaka u bazi podataka BBD-ja nizak i dosta prihvatljiv. Ova baza podataka predstavlja izuzetno dostignuće svih onih koji su radili na ovom projektu. Daljnje aktivnosti vezane za ovaj izvor treba usmjeriti na poboljšanje kvaliteta informacija i povećanje njihovog obima, provjerom evidencija koje još nisu označene kao aktivne i kompletne, što je zadatak koji će uzeti dosta vremena, ali je svakako izvediv. Potvrda validosti baze podataka BBD-ja u poređenju sa drugim izvorima, kao što je, npr. Popis stanovništva iz 1991. godine, kojim se utvrđuje broj BiH stanovnika na početku rata 1992-1995., ili baze podataka o umrlima u FBiH i RS 1992-1995. (o kojoj govorimo kasnije), bio bi najpoželjniji posao koji treba uraditi.

U ovom kontekstu, korisno je zapaziti da su izvori podataka o žrtvama rata u BiH općenito ekstenzivni te uključuju, naprimjer:

- Bazu podataka umrlih FBiH 1992-1995. uspostavljenu 2002. godine od strane Federalnog zavoda za statistiku u Sarajevu (oko 25 hiljada evidencija vezanih za rat i 50 hiljada evidencija vezanih za prirodnu smrt);
- Baza podataka RS-a 1992-1995., sakupljena 2005. godine od Statističkog zavoda RS-a u Banjoj Luci (oko 16 hiljada evidencija vezanih za rat i 50 hiljada evidencija vezanih za prirodnu smrt);
- ICRC-ovu lista nestalih osoba (oko 22 hiljade evidencija);
- Nekoliko drugih lista nestalih osoba, uključujući one koje su sačinile Komisije za traganje za nestalim osobama FBiH i RS,

- potom onu koju je sačinila Međunarodna komisija za nestala lica (ICMP) u Sarajevu, te nekoliko spiskova objavljenih lokalno (kao što je ona za Prijedor i ostale općine);
- Službene i vojne liste poginulih boraca i vojnog i policijskog osoblja ministarstava odbrane FBiH i RS-a (oko 50 hiljada evidencija);
 - Evidencije ekshumiranih i identificiranih osoba Komisija za traganje za nestalim licima FBiH i RS-a, te ICMP-ja. (Samo oni koji su identificirani metodologijom uspoređivanja DNK nedavno su dosegle broj od 8.000 u BiH);
 - Anketa domaćinstava u Sarajevu urađena sredinom 1994. (Oko 6,000 evidencija vezanih za smrt u Sarajevu do sredine 1994.);
 - Mnoge druge liste raznih nevladinih organizacija;
 - Naravno, tu je baza podataka bosanske Knjige mrtvih.

Svaki od navedenih izvora je nezaobilazan u traženju odgovora na specifična pitanja na koja želi odgovoriti dati izvor. Međutim, kada se radi o statistici ili broju žrtava u ratu, nijedan od tih izvora, ako se koristi sam, ne može se smatrati dovoljnim. Nijedan od njih ne može, stoga, biti smatran kompletnim i nepristranim u pogledu statistike žrtava rata u Bosni 1992-1995. BBD je daleko najveći i najkompletniji izvor u ovom kontekstu. Ali, najbolja približna procjena o istini će se dobiti iz rezultata dobijenih iz mnogih različitih izvora i na temelju mnogih različitih metodoloških pristupa.

Pošto smo ekstenzivno proučili verziju BBD-ja za 2006. godinu u svrhu ove procjene, i pošto smo shvatili da je došlo do izuzetnog poboljšanja u toj verziji iz 2006. godine, kada se ona usporedi sa ranijim verzijama baze podataka, sretni smo što možemo preporučiti korištenje BBD-ja u slijedeće svrhe:

- Unaprjeđenje procesa pomirenja u Bosni i Hercegovini kroz iznošenje transparentne i metodološki ispravne statistike o žrtvama rata u BiH;

- Propagiranje pristupa i metodologije primijenjenih u uspostavi BBD-ja. Kada se prezentira statistika, naglasiti potrebu distinkcije između minimalnih brojeva i kompletnijih procjena;
- Propagiranje potrebe poređenja BBD-ja sa drugim izvorima podataka o žrtvama i dodatnim izvorima o događajima i epizodama rata u svrhu boljeg uvida u historijsku istinu;
- Korištenje baze podataka BBD za obrazovanje mladih istraživača koji to znanje mogu primijeniti u svom radu;
- Korištenje baze podataka u svrhu vođenja istražnih faza priprema suđenja na međunarodnim i/ili domaćim sudovima u predmetima koji se tiču kršenja Međunarodnog humanitarnog prava;
- Korištenje baze podataka BBD-ja u svrhe akademskog istraživanja, uključujući i vještačenje i svjedočenja u sudskim postupcima.

Ova baza podataka je jedinstven i dragocjen izvor, te zaslužuje istaknuto mjesto među izvorima o žrtvama rata u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1995. godine.

14. juni 2007. godine

dr. Husnija Kamberović

Robert J. Donia SARAJEVO, *Biografija grada Sarajevo* : Institut za istoriju, 2006, str. 462

PREGLED UKUPNE HISTORIJE GRADA

Po mnogo čemu jedinstven grad, Sarajevo je ovom knjigom dobilo dodatnu argumentaciju svoje posebnosti: ovakav pregled ukupne historije nije napisan ni za jedan drugi grad u Bosni i Hercegovini. To nije bilo nimalo lako uraditi. Jer, Sarajevo nije jednostavan grad, a njegova historija je bilo koliko teška, toliko i kompleksna za razumjeti. Svojom složenom vjerskom i nacionalnom strukturom, Sarajevo je, doduše, sličilo drugim bosanskim gradovima, ali nigdje se ta složenost nije toliko utopila u jedinstveni osjećaj zajedništva kao u tom gradu. I u posljednjem ratu, kada su srpski ekstremisti napravili opsadu grada i nastojali prekinuti kontinuitet zajedničkoga života, jedni su, uprkos silnim razaranjima i patnjama, posebno na početku opsade, vjerovali kako se radi ipak samo o «papcima» koji su došli na okolna sarajevska brda i bacali granate na «sarajevsku raju». I u tim iskušenjima Sarajevo je očuvalo svoj duh zajedništva, pa je i Vijeće sigurnosti UN u maju 1993. pozdravilo «jedinstveni karakter grada Sarajeva kao multikulturnog, multietničkog i višereligijskog centra». Upravo o takvom gradu piše Robert Donija u ovoj knjizi.

Ova knjiga predstavlja historiju Sarajeva od 15. do početka 21. stoljeća. Donija piše knjigu primjenjujući strogo historijsku metodologiju, traga za primarnim historijskim izvorima, ali se oslanja i na svoje lične doživljaje, koji su mu omogućili da bolje pronikne «u dušu» Sarajeva. Zbog toga su već neki Donijino *Sarajevo* poredili sa *Istanbulom* Orhana Pamuka. Dosad je u našoj literaturi bilo nekoliko pokušaja sintetiziranja povijesti pojedinih razdoblja iz historije

Sarajeva (najznačajnije su monografije Vladislava Skarića, Todora Kruševca i Hamdije Kreševljakovića), ali smo tek ovom Donijinom knjigom dobili ukupan pregled svih aspekata historije Sarajeva.

U ocjeni vrijednosti ove knjige nužno je poći od samoga naslova: tu se naglašava riječ *Biografija*, što je malo neuobičajeno za historiju grada, jer se kod nas pod tim pojmom obično podrazumijeva pisanje biografije nekih ličnosti, živih bića. No, nakon čitanja knjige vidi se da je Donija bio posve u pravu kada se odlučio za taj naslov: on, naime, upravo na tom detalju otkriva da za njega Sarajevo nije samo grad, nisu građevine, nije infrastruktura, nisu džamije i crkve; za njega Sarajevo su ljudi, graditelji sarajevskih građevina, džamija, crkvi i tako dalje. U ovoj knjizi on piše zajedničku biografiju sarajevskih gradonačelnika, arhitekata, ljekara, sportista, novinara, sarajevskih ljudi. Zbog toga su kroz čitavu knjigu u prvom planu ljudi i to je argument kojim se može opravdati ovakav naslov knjige.

Knjiga je podijeljena u 10 poglavlja i počinje istraživanjem početaka urbanoga razvoja Sarajeva osmanskim postavljanjem temelja urbanog razvoja sredinom 15. stoljeća. Za ovu najstariju historiju Sarajeva, Donija slijedi nalaze Hazima Šabanovića, koji je dokazao kako je Sarajevo primarno osmanska tvorevina, a ne adaptacija ranijega srednjovjekovnog naselja. Vrhbosna, pojam koga su neki navodili kao prethodnicu današnjeg Sarajeva, zapravo je bio naziv administrativne oblasti, a ne grada, dok se utvrđeni grad Hodidjed, koji je bio jedino značajnije naselje u blizini Sarajeva, nalazio dalje na istok, uzvodno uz rijeku Miljacku.

Donija ranu historiju Sarajeva promatra u kontekstu osmanskog ideala urbanizacije koja je bila sastavni dio osmanske imperijalne politike. Zaključak koji proizilazi na kraju ovog dijela o osmanskome razdoblju historije grada, a koje obuhvata prva dva poglavlja (Osnivači Sarajeva i Sarajevski ustanak i dolazak habsburške vlasti) mogao bi se svesti na konstataciju kako je grad utemeljen zbog osmanske imperijalne politike, ali ta politika nije stvorila islamski grad, nego je ostavila prostora za razvoj grada u kojemu su svoje mjesto našle gotovo sve vjerske zajednice koje su tada živjele u Carstvu. Musli-

mani, pravoslavci, katolici, jevreji – svi su oni još u osmansko doba živjeli u ovom gradu, podizali svoje vjerske objekte, bavili se raznim zanimanjima u gradu, gradili zajednički život, koji nije prolazio bez brojnih iskušenja.

U austrougarskom razdoblju Sarajevo poprima novo lice. Donija razvoj Sarajeva u ovom vremenu promatra u kontekstu šire austrougarske politike u BiH, ali konstatira kako su u toj politici austrougarske vlasti Sarajevo uvijek tretirale «kao prvi grad u zemlji i željele su od njega napraviti blistavi primjer uspjeha habsburške uprave.» (str. 83). Austrougarska je pokrenula proces modernizacije odnosno okretanja Sarajeva zapadu, pri čemu je došlo do jednog fantastičnog spoja lokalne tradicije i kulture sa zapadnim modelima kulturnoga života, političkog organiziranja i društvenog života općenito. Donija prati te utjecaje slijedeći model izgradnje Beča. On pokazuje kako se transformacija Sarajeva na prijelazu stoljeća odvijala po sličnom modelu kao transformacija Beča, doduše na znatno skromnijoj razini, ali slijedeći iste trendove. Sposobni arhitekti koji su došli u Sarajevo urbanizirali su grad kopirajući bečke modele. Niz građevina, koje su tada izgrađene (spomenimo samo Zemaljski muzej i Vijećnicu) i danas su simbol Sarajeva. Da ne pominje legendarni sarajevski tramvaj!

Donija istražuje kako se u Sarajevu susreću dva svijeta: istočni i zapadni. On pokazuje kako se mijenja svakodnevni život Sarajlija. Umjesto ranijeg tradicionalnog okupljanja u kućama i u vjerskim objektima, dolazi do prakse odlazaka u pozorište, na koncerte ili na večernji korzo glavnom sarajevskom ulicom, što čini možda najvidljivijim promjene koje se odvijaju u sarajevskoj svakodnevnicu ovoga doba.

Donija je odlično uočio razliku između austrougarskoga i jugoslavenskog odnosa prema Sarajevu: dok je u austrougarsko doba tretiran kao «prvi grad» u BiH koji se urbanizirao po bečkim modelima, u razdoblju između dva svjetska rata Sarajevo za jugoslavenske vlasti postaje «zaboravljeni grad», premda je većina Sarajlija perspektivu života u novoj jugoslavenskoj državi dočekala sa entuzijazmom i optimizmom. Razloge za zaboravljenost Sarajeva u razdoblju između dva

rata Donia nalazi u općoj organizaciji jugoslavenske države, u okviru koje je došlo do marginalizacije ne samo ovoga grada nego i BiH općenito. Nešto malo više od dvije decenije međuratnoga razdoblja obilježeno je ekonomskom stagnacijom i opadanjem, uz istodobni rast stanovništva doseljavanjem iz drugih krajeva i okolnih sela (istraživanja iz 1930-ih su pokazala da je manje od polovice tadašnjih stanovnika Sarajeva rođeno u tom gradu), što je bilo donekle paradoksalno.

Sarajevsku agoniju međuratnoga doba prekinuo je Drugi svjetski rat. Njemačko osvajanje grada, uspostava NDH vlasti, ideologija ustaškog režima, stradanja u gradu, pokret otpora – to su pitanja o kojima Donija raspravlja kada govori o Sarajevu u Drugom svjetskom ratu. I ovdje Donija govoreći o gradu zapravo u prvi plan ističe ljude. Socijalistička metafora o Sarajevu u Drugom svjetskom ratu to možda najbolje potvrđuje: *Das ist Valter* - tri riječi koje jedan njemački oficir u filmu iz 1972. *Valter brani Sarajevo*, izgovara napuštajući Sarajevo i pokazujući rukom na grad kako bi kazao da je partizanski operativac Valter, čiji su identitet Nijemci bezuspješno pokušavali otkriti, zapravo čitav grad. Ovdje opet imamo identifikaciju grada i ljudi. Ovaj detalj Donia spominje u kontekstu memorijalne kulture, ali se, zapravo, jako dobro uklapa u čitavu priču koju on iznosi u ovoj knjizi: grad gradom čine njegovi ljudi.

Konačno, u aprilu 1945. partizani ulaze u grad, a sarajevske žene im nude svježe pečen hljeb i baklavu kao znak dobrodošlice. Slavlje koje je zahvatilo sarajevske ulice trajalo je nekoliko dana. Veliki mitinzi, koji su mobilizirali mase radi podrške novoj vlasti, održavali su se narednih mjeseci i kulminaciju doživjeli posjetom Josipa Broza u novembru 1945. i njegovim govorom sa balkona Narodne banke pred masom od blizu 100.000 ljudi. Taj entuzijazam držat će Sarajlije i narednih nekoliko godina obnove grada. Dobrovoljci u radnim brigadama izgrađivali su grad, gradili fudbalske stadione. Država je formirala centralne institucije u ovom gradu (Narodna biblioteka, Državni arhiv, sarajevski Univerzitet), a vrhunac razvoja Sarajevo je doživjelo sredinom 1980-ih kada je organiziranjem Olimpijade 1984. postalo svjetski poznat centar po dobru. Od tada u svjetskim centrima nije prva asocijacija kada se spomene Sarajevo bio atentat

iz 1914, nego Olimpijada iz 1984. godine. Bio je to veliki pomak u stvaranju pozitivne slike ovoga grada.

Ipak, tada počinje i nazadovanje Sarajeva. Nacionalizam se polako uvlačio u vladajuće strukture Jugoslavije i počeo prijetiti opstanku i ovoga grada. Donija detaljno opusuje proces slabljenja autoriteta gradskih vlasti početkom 1990-ih godina i jačanje nacionalizma. Koristeći brojne dokumente, kako one iz dostupnih arhiva tako i one koji se nalaze u Haškom tribunalu, Donija je vidio kako su srpski nacionalisti pripremali opsadu gradu nekoliko mjeseci prije maja 1992. godine. Donija istražuje vojnu historiju opsade Sarajeva, prati politički razvoj i svakodnevni život u gradu za vrijeme opsade i bombardiranja. On ne izbjegava istražiti i tamne stranice sarajevskoga rata, ukazati na banditsko ponašanje nekih paravojskih formacija u gradu, ali je njegova ključna poruka da Sarajevo, njegovi stanovnici i institucije vlasti nisu izdali tradiciju zajedničkog života ni u najtežim trenucima svoje historije. Fenomen zajedničkog života i tolerancije, mada stavljen pred velika iskušenja u vremenima političke nestabilnosti, pokazao se kao historijska vertikala tokom čitave povijesti ovoga grada. Ali, Donija slikajući prirodu poslijeratne obnove grada, ukazuje na probleme očuvanja multikulturnog društva u postratnom Sarajevu. O ovim problemima i opasnostima morali bi se svi zamisliti.

Donijina knjiga je, ustvari, knjiga o sarajevskim ljudima, u vremenu dobra, ali i u vremenu zla. Stanovnici Sarajeva su tokom povijesti prolazili kroz različita iskušenja, doživljavali su i preživljavali paljevine grada, rušenja i razaranja (poput razaranja za vrijeme pohoda Eugena Savojskoga, ili razaranja 1914. i 1941., ili, pak, strašna bombardiranja 1992.-1995.), ali i zlatna razdoblja razvoja (poput vremena Gazi Husrev-bega u 16. stoljeću i doba sarajevske Olimpijade 1984. godine). O historijskim epohama i o sarajevskim ljudima u tim epohama govori ova knjiga. Ona nudi mogućnost usporedbi različitih historijskih epoha i mogućnost da se na primjeru jednoga grada uoče sve sličnosti i razlike kroz koje je prolazila ova zemlja tokom svoje povijesti.

IN VARIETATE CONCORDIA – U RAZNOLIKOSTI JE SLOGA!

U posljednjih nekoliko mjeseci vaši čitaoci su mogli pročitati ili na TV-u čuti neke nove “bisere” iz našeg političkog života, uperene protiv opstojnosti države Bosne i Hercegovine. Nekim autorima tih bisera se, izgleda, na riječ država BiH diže kosa na glavi!

Evo nekoliko tih razarajućih izjava i postupaka:

- Sarajevo je Teheran.
- Oni iz Federacije bi htjeli da im Srbija plati ratnu štetu pa da “oni” od toga žive jer i tako “oni” ništa ne rade.
- Bošnjaci kao “većinski narod” bi htjeli unitarnu državu pa bi ostali narodi bili ugroženi i u “velikoj” opasnosti.
- Bosna i Hercegovina treba da ima tri federalne jedinice.
- Apsolutna nepovredivost Dejtonskog sporazuma.
- Pedeset hiljada Banjalučana dalo potpis za otcjepljenje iz BiH.
- Deset hiljada Mostaraca dalo potpis za treći entitet.
- Između naroda BiH je uvijek postojala mržnja. Itd

Pokušaću da neke od navedenih stavki malo detaljnije razmotrim.

Nažalost nekim autorima, Sarajevo nije Teheran, što svaki razumni i poštenu Sarajlija zna. Pa kad bi ovaj grad i bio “Teheran”, takvog su ga napravili sljedbenici ratnog zločinca Radovana Karadžića. U Sarajevu jeste iza 1996. godine izgrađeno nekoliko džamija i popravljene one

koje su granate sa Trebevića oštetile. Sljedbenici Radovana Karadžića su 1992. godine porušili preko 800 božijih kuća – džamija i drugih muslimanskih objekata u BiH i prognali stotine hiljada Bošnjaka po cijelom svijetu, pa i na desetine hiljada u Sarajevo. Tim hiljadama su prema vjerskim propisima trebale božije kuće za obraćanje Svevišnjem.

Zar je to grijeh?

U prošlom 20. vijeku su BH Muslimani tri puta proganjani tokom ratnih zbivanja i bježali prema Sarajevu. Na sreću, sarajevska mladost je 1992. godine odbranila grad, pa ostadoše u životu i džamije i crkve. Usput treba napomenuti slijedeće: u prošlom socijal-komunističkom sistemu su "bezbožnici" komunisti izgradili preko 400 džamija i drugih vjerskih objekata u BiH. Godine 1992. dođoše veliki vjernici, antikomunisti, pa za tri-četiri mjeseca porušiše, tamo gdje su stigli, sve božije kuće – džamije u kojima su se ljudi molili istom Bogu kojem su se molili i rušitelji. Uništili su i one koje su izgradili komunisti a i one iz 15., 16. i 17. vijeka poznate po svojoj kulturno-istorijskoj i arhitektonsko-građevinskoj vrijednosti. Neshvatljivo je da iz RS nema ni od pojedinaca vjernika a ni od raznih institucija niti jedne riječi izvinjenja, pokajanja ni grižnje savjesti. Mjesto toga ima previše arogancije i raznih prijetnji.

Turski azijski agresor – osvajač ovih balkanskih prostora je kroz 500-600 godina vladanja sačuvao u Srbiji i Pečku patrijaršiju, i Visoke Dečane, i Gračanicu sa freskama carice Milice i cara Lazara, a i druge pravoslavne manastire, pa i lijepu Staru pravoslavnu crkvu u Sarjevu.

Tokom progona Bošnjaka iz gradova i sela, četnici, naši iz BiH, oni iz Srbije i Crne Gore, mudžahedini iz Rusije, Ukrajine, Rumunije, koji su dolazili od 1992.-1995. godine u BiH na safari, su samo iz jednog istočno-bosanskog sreza (Višegrada ili Foče ili Trebinja) prisvojili oko 5.000 televizora, toliko štednjaka, frižidera, ćilima, raznih električnih aparata, automobila, zlata, stoke i drugih dobara. Od prodaje tih dobara su kupovali kuće i stanove protjeranih ljudi. Ni istina o prisvojenim dobrima Bošnjaka iz Stoca i Mostara se ne može sakriti.

Kako može biti ugroženo 10 miliona Srba od manje od 2 miliona Bošnjaka-Muslimana? Laži o ugroženosti su trebale Radovanu Karadži-

ću, koji nije ni Srbin ni građanin BiH, da obmane svoje sljedbenike kako bi zamrzili svoje vjekovne susjede-komšije. On, odrastao na Durmitoru, nije poznao kult susjedstva u gradovima BiH između građana pravoslavne, katoličke, jevrejske i islamske religije. Umješnost Karadžića i njegovih sljedbenika u izmišljanju neistina, dostigla je perfekciju.

Nije istina da su Bošnjaci-Muslimani većinski narod u BiH, pogotovo nakon stradanja i progona tokom 1992.-1995. godine. Većinski narod u BiH pripada hrišćanskoj religiji. Prema popisu iz 1991. godine u BiH je bilo 48,6% stanovnika hrišćanske, 43,7% islamske vjere i 7,7% ostalih.

Prijedlog za tri federalne jedinice ima za cilj da se staroj multietničkoj državi BiH zada i posljednji udarac pred njeno potpuno uništenje a dolazi od Karadžićevih sljedbenika i dijela stranaka sa hrvatskim predznakom. (Vjerovatno ovakve sugestije dolaze od samog Karadžića?).

Do napada Karadžićevih sljedbenika 1992. godine i Bobanovih sljedbenika 1993. godine, Republika Bosna i Hercegovina je bila mala ujedinjena Evropa izmiješanih naroda i kultura. Poslije 1918. godine su je svojatali nekad Srbi, a nekad Hrvati. Godine 1929. podijeliše BiH na četiri banovine, a 1939. na srbijanski i hrvatski dio. Godine 1941. Pavelićeva NDH prisvoji cijelu BiH sebi bez ikakve saglasnosti njenih naroda. Tokom II svjetskog rata od 1941.-1945. godine četnici i ustaše zajedno napadaju Titove partizane, predosjećajući da će se desiti 25. novembar 1943. godine i stvaranje republike BiH u okviru FNR Jugoslavije, jedinstvene multietničke zajednice svih naroda Bosne i Hercegovine, kao logičan istorijski slijed. Danas državu BiH opet dijele isti oni koji su je napali 1992. i 1993. godine dok se Evropa ujedinjuje. Svakom građaninu BiH je dobro poznato da smo vijekovima živjeli izmiješani jedni uz druge, priznavali, ne tolerisali, nego priznavali jedni druge prema starom nauku "svakom svoja vjera". To primitivci, mesije sa Durmitora i hercegovačkog krša neće da znaju (*In varietate concordia*) – u raznolikosti je sloga!

U Karađorđevu, marta 1991. godine srbijanski i hrvatski šefovi dijele Bosnu i Hercegovinu na dva dijela, a Bošnjaka-Muslimana nigdje, kao da su u zemlju propali! (Dobar dio će ih i "propasti" u preko 300 masovnih grobnica od 1992. do 1995. godine). U Trebinju se 1992.

godine sastaju dva najljuća neprijatelja, Vučurević i Boban – rješenje za muslimane nalaze u Neretvi! Vojnici HVO ruše Stari most u Mostaru jer ga nije gradio hrišćanin.

Ako je za stvaranje jednog entiteta-državice RS (malo veće od Monaka) trebalo u njene temelje ugraditi kosture iz stotina masovnih grobnica Bošnjaka, bez ijedne riječi izvinjenja, bez ijednog Vili Branta, ni stida, samo arogancije i nastojanja da se lažima i prijetnjama sve prikrije i izbalansira, treba se upitati, koliko bi kostura trebalo ugraditi u ostale dvije državice, hrvatsku i muslimansku kada se Federacija bude dijelila uz obavezno uzimanje jednog dobrog dijela teritorije RS prema popisu iz 1991. godine. Nastaće vječiti rat za svaku rijeku, most, selo, rudnik, cestu, imaćemo evropsku Paelestinu. Čiji bi, naprimjer, bio Vlašić?

Nepovredivost Dejtonskog tzv. sporazuma, nedjelo evropskih sila i SAD se shvata kao Sveto pismo. "Veliki", zbog nekih svojih zakulisnih interesa, nagradiše svog pulena Slobodana Miloševića, napadača na BiH iako su znali za mnoge genocidne zločine izvršene oružjem Miloševićeve vojske i srbo-četnika Radovana Karadžića. Veliki su za cijelo vrijeme odbrambenog rata 1992.-1995. godine hladno, kao betonske karijatide, posmatrale genocidno nestajanje jednog evropskog naroda u BiH pod lažnom isprikom da se ovdje vodi građanski rat. Građanski rat je bio u Španiji 1936. godine između istorodnog naroda ali raznih političkih motiva. Odbrana Francuza od napada Hitlerove Njemačke nije bio građanski rat! "Veliki" dozvoliše 1996. godine da se sakriju od Haga traženi zločinci Karadžić i Mladić, a francuski general jula mjeseca 1995. godine pusti Mladića da uđe u OUN-om zaštićenu zonu Srebrenicu. Dejtonskim mirom je zaustavljeno međusobno ubijanje mladića agresora i mladića branilaca svojih porodica i svoje domovine BiH.

Evropa i SAD dadoše samo jednon narodu BiH naziv Republika iako su znali kako je nastala, a napadnutoj državi BiH su oduzeli taj naziv, premda su također znali da je pod nazivom Republika, BiH primljena u OUN.

Sporazumom iz Dejtona novembra 1995. godine, kao najvažnija obaveza RS bila je potpuni povratak protjeranih i izbjeglih osoba na

svoja ranija staništa. Karadžićevi sljedbenici u Republici Srpskoj su, znajući štetnost povratka, vješto smišljenim i lukavim postupcima (rušenjem kuća, džamija, fabrika, prijetnji, podizanjem spomenika onim koji su ih ubijali i sl.) sprječavali povratak. Od 1996. do 2007. godine vratilo se oko 6% metuzalema i približno toliko sposobnih za rad a rada nigdje osim nešto zemljoradnje. Slično stanje sa (ne)povratkom je i u zapadnoj Hercegovini. Pošto nije izvršena najvažnija obaveza iz Dejtona – povratak, normalno se da zaključiti da navedeni, državi BiH nametnuti, sporazum više ne važi, makar takva klauzula nije navedena u sporazumu. Državi BiH ništa neće pomoći naknadno Holbrukovo izvinjenje za nepravdu koju je učinio žrtvama genocida.

Usput da napomenem, Kraljevina SHS je 1918. godine vratila većinu izbjeglih u istočnu BiH, Titovi partizani vratiše iza 1945. godine preko 80% izbjeglih Bošnjaka-Muslimana u istočnu BiH, a sljedbenici Radovana Karadžića skoro ništa.

Nikad Bošnjaci nisu iz razumljivih razloga htjeli nekakvu unitarnu a ni podijeljenu BiH. Svim stanovnicima BiH odgovara jedna normalna demokratska zemlja uz stvarnu ravnopravnost (ne onu koju traže rasisti i nacionalisti – kukolj u našoj BiH) i bez primitivnih izljeva mržnje. Sve su evropske zemlje u nekom demokratskom smislu “unitarne” (vojska, policija, ekonomija, vanjski poslovi i sl.). Zar etničko čišćenje, genocid, progoni, fašizam, rasizam, staljinizam nije unitarizam?

Do pojave čovjeka sa Durmitora, Radovana Karadžića, i raznih Bobana koji su djelovali i prema uputstvima susjednih nam zemalja, nikad u izmiješanoj više-nacionalnoj državi BiH nije bilo takve mržnje koja bi dovela do oružanih sukoba. Ako je danas u nekoj manjoj mjeri ima, mržnju su nam nametnuli bolesnici – planeri velike Srbije i velike Hrvatske i prenijeli je na dio nacionalističkih skorojevića i neiživljenih primitivaca nezadovoljnih samim sobom, kavih ima i kod drugih naroda. Za sticanje manira savremenog čovjeka trebaju decenije kulturnog razvoja. Zločini u BiH su vršeni u prvom redu zbog fašističkih jednonacionalnih i velikodržavnih ciljeva, a ne zbog mržnje.

Sarajevo, 5. septembar 2007. godine

OD KULINA BANA DO NAŠIH DANA

Izložba djela Džeke Hodžića u Gradskoj galeriji Collegium artisticum

Ikonografske odrednice likovnog stvaralaštva Džeke Hodžića nalaze se u oblasti mitologije, istorije i individualne memorije, u strastvenoj potrazi za duhovnim načelima kolektivnog i sopstvenog iskustva. Individualna memorija i reminiscencije na ratne užase utisnuti su u njegove objekte od nagorjele materije i crteže košmarnih vizija. Mitološka dimenzija prisutna je u ciklusu slika velikog formata sa prikazom grčkih božanstava i mitskih heroja, koje nastaju od 2006. godine, prenoseći u vizuelnu formu misterioznu snagu tjelesnog i duhovnog čiji je nosilac mitološko biće. Poniranje u istoriju kao traženje stožernih tačaka duhovne snage bosanskog podneblja obilježava djelo «Od Kulina bana do naših dana», predstavljeno na izložbi u Gradskoj galeriji Collegium artisticum.

Raznovrsnost oblasti ka kojima se okreće imaginacija Džeke Hodžića posjeduje ujedinjujuće faktore: govor materije i fantastičnih formi. Umjetnost materije predstavlja radikalni raskid sa tradicionalnim shvatanjem likovnih kategorija slikarstva i skulpture, počev od avangardnih eksperimenata, preko čitavog spektra asamblaža pedesetih i šezdesetih godina 20. vijeka do novih otkrivanja umjetničkog potencijala i značenjskog bogatstva predmetnog i materijalnog svijeta. To je u velikoj mjeri povezano sa preispitivanjem identiteta moderne zapadne civilizacije i prodorom onoga što Hal Foster naziva nesvjesnim dijelom tog identiteta – potisnutih primordijalnih vrijednosti. Govor materije je govor neposrednog susreta čovjeka i tkiva svijeta, izvan simulakruma i pasivnog konzumiranja «društvenog spektakla». U tom susretu uvijek postoji doživljaj mističnog, taj-

novitog prepoznavanja koje izmiče konceptualizaciji. Džeko Hodžić spada među umjetnike čija je inspiracija nošena ovim susretom. Slojevi iscjepkanih papira, obojenih sugestivnim bojama – zelenom, žutom, crvenom, grade zgusnutu ritmičku kolažnu strukturu koja se, na bijeloj pozadini, pojavljuje kao nosilac mističnih značenja. Ras-cjepkanost postaje nosilac ujedinjenosti koja ima sopstvenu logiku. Svaki segment ponavlja sa varijacijama konusni oblik same cjeline. Konusni oblik, oblik roga, košnice, riblje glave, arhajskih maski ima bogatu simboliku i njegovo je prisustvo dominantno u stvaralaštvu Džeke Hodžića.

Konusni oblik posjeduje i objekat koji čini središte djela «Od Kuli-na bana do naših dana». Svojom bjelinom i teksture, iako nije rea-lizovan u kamenu, ovaj objekat budi asocijacije na stećak kao simbol bosanske duhovne baštine. U slojevite kolažne strukture i objekat, koji se može tumačiti kao reminiscencija na bosanski stećak, utisnu-ti su portreti ličnosti čija je djelatnost doprinijela duhovnoj vertikali Bosne i Hercegovine. Intervencijama na fotografijama ili sopstvenim crtežima njihovih lica, Džeko Hodžić gradi ličnu vizuelnu enciklope-diju koja, naravno, nikada nije dovršena, već ima rizomsku strukturu koja se grana iz svog duhovnog središta.